

KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL
KÖZGAZDASÁGI ÉS ÉPÍTŐIPARI METODIKAI BIZOTTSÁG
BUDAPEST, 1958. MÁJUS 15.

ROMÁN ZOLTÁN:

ÁTTÉRÉS AZ IPARI TERMELÉS ÚJ INDEXÉRE*

I. A termelési index közgazdasági tartalma

Az ipari termelés indexe a gazdaság fejlődésének egyik legfontosabb mutatója. E mutatószám alapján kívánunk képet alkotni az iparnak, a népgazdaság e legdinamikusabb ágának termelési tevékenységéről, pontosabban: e tevékenység eredményéről.

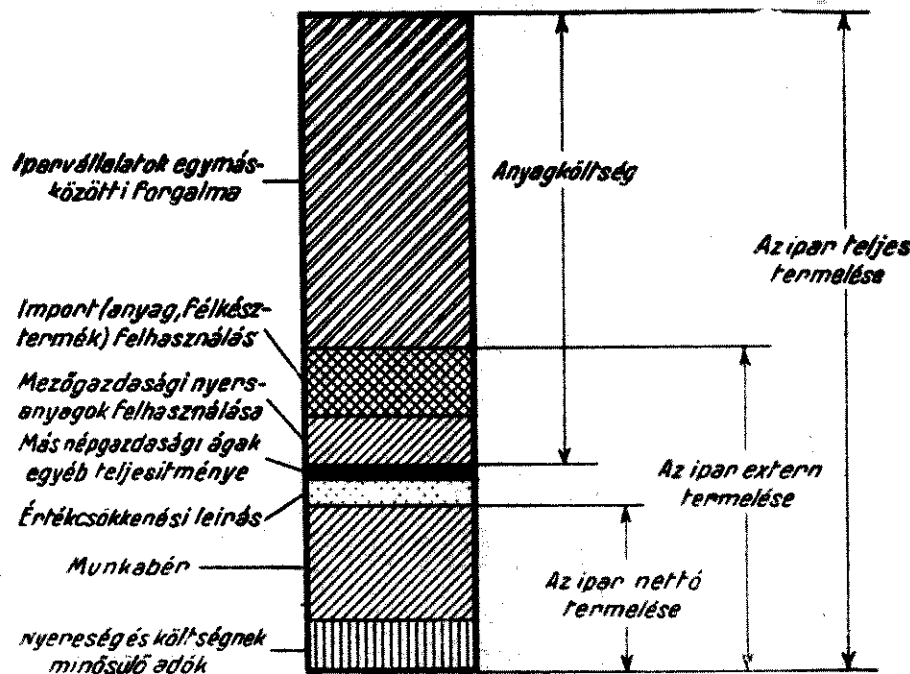
Az ipar termelési tevékenységének eredményét alapvetően az iparban létrehozott új érték, az ipar nettó termelése jellemzi. Ez kifejezi a termelési tevékenységnek mind mennyiségi oldalát (a termelésre fordított munkaidőt), mind minőségi oldalát, hatásfokát (a különböző minőségű munkaráfordítások termelékenységét) és ezzel a termelési tevékenység eredményeképpen létrejövő új érték nagyságát is.

Az ipari termelés fejlődését ezért elsősorban az ipar nettó termelési értékének (más szóval az ipar nemzeti jövedelemhez való hozzájárulásának) alakulása alapján kell megítélni. Ez mutatja megközelítőleg legtisztábban, hogy az ipar milyen mértékben hozott létre új, elosztható értéket, mennyiben járult hozzá a népgazdaság fejlődését leginkább meghatározó nemzeti jövedelem növeléséhez.

Az eddig használt, a vállalati teljes termelés alapján számított termelési index nem jellemzi eléggé hűen az ipar termelésének fejlődését. A vállalati szinten számított teljes termelési érték összegezése iparáganként és az egész iparra többszörös és állandóan változó mértékű halmozódást foglal magában. Az ebből számított termelési index tehát a népgazdaság részére létrehozott termékek mennyiségének és értékének valóságos változásán kívül igen nagymértékben függ az ipar egyes termelő egységeiben kifejtett (eleven) munka és a felhasznált anyagok és félkésztermékek arányától, melyet többek között befolyásol: az előállított termékek összetétele, az iparvállalatok közötti kooperáció, az ipar mezőgazdasággal és más népgazdasági ágakkal való kooperációja és az ipar nemzetközi kooperációja (nyersanyag- és félkésztermékbehozatal, bér munka konstrukciók).

A teljes termelés függését e sok különböző befolyásoló tényezőtől, mutatja az ipar vállalati szinten számított teljes termelési értékének összetételét szemléltető következő ábra is.

* A Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Építőipari Metodikai Bizottsága és a Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma elé terjesztett javaslat.

Az ipar termelésének szerkezeti összetétele

Mint az ábrából kitűnik, a teljes és a nettó termelési érték arányát döntően az anyaghányad változása, továbbá az értékcsökkenési leírás és a „más népgazdasági ágak egyéb teljesítménye” hányadának változása befolyásolja.

A felsorolt tényezők olyan hatalmas méretű és viszonylag igen csekély külkereskedelmi forgalommal dolgozó iparban, mint a Szovjetunió ipara, kevésbé éreztetik a hatásukat. Itt a teljes termelés — különösen az ipar szerkezetének bizonyos stabilizálódása után — megközelítően a nettó termelés alakulásához hasonlóan változhat. Ennek ellenére — mint a szovjet közgazdasági irodalomból kitűnik — a vállalati teljes termelési érték alkalmazását a legutóbbi időben a Szovjetunióban is mind több oldalról bírálják, és komolyan foglalkoznak — főleg a munkatermelékenység mérésével kapcsolatban — a nettó, illetőleg az anyagmentes termelési érték megfigyelésével.¹

Magyarországon feltétlenül számolnunk kell azzal, hogy

a) a teljes és a nettó termelés arányát befolyásoló különböző tényezők hatása sokkal kevésbé egyenlítheti ki egymást, egyrészt, mert jóval kisebb az ipari termelés összvolumene, másrészt, mert az ipar ágazati szerkezete sem olyan arányos, kialakult;

b) a külkereskedelmi forgalom szerepe az iparban viszonylag nagy;

c) olyan mélyreható változások mennek végbe iparunkban (s nem egyszer igen rövid idő alatt), hogy a nettó és a teljes termelés alakulása között mind egészen rövid, mind hosszabb időszakokat tekintve igen nagy eltérések lehetnek.

A teljes és a nettó termelés alakulásának arányát befolyásoló tényezők természetesen ki is egyenlíthetik egymást. Ezt azonban általánosságban

¹ Lásd a cikk végén megadott források között 2–5. szám alatt szereplő tanulmányokat. E tanulmányokban a nettó termelés megfigyelésével szemben is találunk érveket, de ezek szinte minden esetben vállalati mérőszámként való alkalmazását bírálják. A vállalati teljes termelési érték alkalmazásáról a többi népi demokrácia (elsősorban Csehszlovákia és a Német Demokratikus Köztársaság) szakajtójában is sok vitaanyagot találunk.

nem lehet feltételezni, s ezért az ipari termelést nem elegendő a teljes termelés alapján számítani, vizsgálni. Amint ehhez a megfelelő feltételeket, a megbízható számítási módszereket kialakítottuk, az új index visszamenőleges rekonstruálását elvégeztük, rá kell térnünk arra, hogy az ipar alapvető termelési indexeként a nettó termelés indexét használjuk és tegyük közzé.

A termelés és főként a termelési kapcsolatok, a forgalom és az elosztás tervezéséhez és vizsgálatához természetesen — a termékek természetes mennyiségben kifejezett adatain kívül — továbbra is szükség lesz bruttó termelési értékekre is. Ezért a vállalati teljes termelés értékét és más, célszerűen kialakított bruttó termelési értékmutatókat ezután is szükséges lesz számítani.

A termelés eredményét tulajdonképpen két nézőpontból vizsgálhatjuk:

1. nézhetjük a vállalat vagy az iparág, az ipar, a népgazdaság által létrehozott és kibocsátott termékek *teljes értékét*, vagy

2. nézhetjük a vállalat, az iparág, az ipar, illetőleg a népgazdaság által létrehozott *új értéket*, nemzeti jövedelmet (nettó termelést).

Egy-egy területen a létrehozott és kibocsátott termékek teljes értékét mindig a megfelelően számított, a vállalat, illetőleg az iparág, az ipar, a népgazdaság szempontjából vett extern termelés fejezi ki. Ebből következik, hogy nem elegendő csak a vállalatok extern (teljes) termelését és ezek összegezését vizsgálni, hanem vizsgálni kell az egyes iparágak, az ipar és a népgazdaság extern termelését is. Az egyes iparágak és népgazdasági ágak termelési kapcsolatait, a népgazdaság egészének szerkezetét és fejlődését csak ezen keresztül elemezhetjük. A „népgazdaság extern termelésének“ értéke² igen közel esik a nemzeti jövedelem, a nettó termelés értékéhez. A különbség elsősorban az értékcsökkenési leírásból (az állóalapok elhasználódását pótló termékek értékéből), továbbá a külkereskedelmi tevékenységből adódik. Ebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy *népgazdasági nézőpontból a termelés eredményét mindenképpen sokkal inkább a nettó termelés, mint a vállalati teljes termelés fejezi ki.*

A nemzeti jövedelem, a nettó termelés értéke népgazdaságilag, meghatározott fizikai termék-volument is kifejez. Ebben az összefüggésben ugyanis, hogy: nemzeti jövedelem = fogyasztás + nettó felhalmozás ($N = C + J$), mind a fogyasztás, mind a nettó felhalmozás termék-volument is jelent. Fogyasztás alatt a nem termelési célra elfogyasztott termékek volumene, nettó felhalmozás alatt a termék-készletek változása + a nettó beruházásra szolgáló termékek volumene értendő. [A nettó beruházást úgy kapjuk meg, hogy az összes bruttó (J') beruházásból levonjuk az állóalapok elhasználódását pótló beruházásokat. A bruttó beruházással számolva az ENSZ-statisztikákban használatos „bruttó társadalmi termék“ ($C + J'$) értékét kapjuk. A nálunk használatos, a vállalati teljes termelési érték összegezéséből származó társadalmi termék-fogalom az előbbieken felül a felhasznált termelési eszközök értékét is magában foglalja ($B = C + J' + T$).] Egy-egy népgazdasági ágra, az iparra vagy egy-egy iparágra a nettó termelés már nem értelmezhető mint termék-volumen, hanem csupán mint új érték létrehozása, hozzájárulás a nemzeti jövedelemhez.

Külön problémakört alkot a termelési indexek meghatározásánál a mérlegelés alapjául szolgáló árak időszakának megválasztása. A legutóbbi időben a termelési index meghatározásánál mindig sok éven keresztül ugyanazon, meghatározott bázisidőszak áraival mérlegeltünk, ami az ún. Laspeyres-féle formulával számított állandó súlyú bázisindexnek felel meg. (Ehhez kötött a változatlan árak alkalmazása is.) Új változatlan árakra való áttérés esetén a két szomszédos évet láncindexszel kapcsoltuk össze. A termelési index számításánál azonban lehetséges másféle mérlegelés is. A mérlegelési súlyok gyakoribb változtatása és más összekapcsolása, különböző index-formulák „keresztzése“ stb. Ezzel a problémával ez alkalommal nem kí-

² Kiszámításánál az egyes népgazdasági ágak extern termeléséből indulunk ki és „kiszűrjük“ a népgazdasági ágak közötti kooperációt. Lásd az ipar termelésének szerkezeti összetételét szemléltető ábrát. Ezeknél az összefoglaló számításoknál egyes esetekben az anyagmentes termelési értékkel célszerű számolni.

vánunk foglalkozni; az index számításának gyakorlati kérdéseit tárgyalva, a következőkben mindig a jelenlegi, a Laspeyres-féle formulával számított állandó súlyú bázisindex meghatározását vizsgáljuk.

II. A teljes és a nettó termelés dinamikájának eltérése

A teljes és a nettó termelés dinamikája egymástól jelentősen eltérhet.³ A Német Demokratikus Köztársaságban például 1950—1955 között a gyáripari (építőipar nélküli) teljes és nettó termelés a következőképpen alakult.

A gyáripari teljes és nettó termelés alakulása a Német Demokratikus Köztársaságban

Megnevezés	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.
	évben					
<i>Bázisindexek</i>						
1. Teljes termelés	100,0	122,7	142,1	158,1	176,6	190,2
2. Nettó termelés	100,0	127,0	148,3	156,0	180,5	199,3
1 : 2	100,0	96,6	95,8	101,3	97,8	95,4
<i>Láncindexek</i>						
3. Teljes termelés	—	122,7	115,8	111,3	111,7	107,7
4. Nettó termelés	—	127,0	116,7	105,2	115,7	110,4
3 : 4	—	96,6	99,2	105,8	96,5	97,5
Eltérés (százalék)	—	— 3,4	— 0,8	+ 5,8	— 3,5	— 2,5

Az egész ipar teljes és nettó termelésének alakulása 1950—1955. között már kevésbé tért el egymástól: a teljes termelés indexe 188,2, a nettó termelésé 192,3, az eltérés mindössze — 2,1 százalék, míg a gyáriparnál — 4,6 százalék. (Az összes népgazdasági ág teljes termelésének indexe 170,2; nettó termelési indexe 162,2, az eltérés + 4,9 százalék). A láncindexek évenkénti eltérése is különböző:

Megnevezés	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.
	évben				
Gyáripar (építőipar nélkül)	— 3,4	— 0,8	+ 5,8	— 3,5	— 2,5
Egész ipar	— 2,3	— 0,3	+ 5,8	— 2,4	— 1,9

A teljes és a nettó termelés alakulásának eltéréséről a magyar iparra vonatkozólag részletes adatokat csak akkor közölhetünk majd, ha a nettó termelés alapján számított indexet visszamenőlegesen részleteiben is rekonstruáltuk, illetőleg néhány évig a teljes termelés indexével párhuzamosan is számítottuk. Az 1949—1954 közötti időszakra vonatkozó, részben becsült adatok többek között a következőket mutatják.

³ A közgazdasági irodalomban hosszabb idő óta folyik vita arról, hogy milyen törvényszerűségek állnak fenn a teljes és a nettó termelés, pontosabban a társadalmi termék és a nemzeti jövedelem növekedésének, dinamikájának összefüggését illetően. E helyütt nem kívánunk foglalkozni e kérdés elméleti oldalával, csupán arra szeretnénk néhány statisztikai adattal is rámutatni, hogy e két mutató dinamikájának eltéréseivel számolni kell.

Az iparból származó nemzeti jövedelem és az ipari teljes termelés alakulása

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.
	évben					
Az iparból származó nemzeti jövedelem indexe	100	125	147	174	194	188
Az ipar teljes termelésének indexe	100	126	160	195	217	226
A teljes termelés indexe a nettó termelés indexének százalékában.....	100	101	109	112	112	120

A nemzeti jövedelem számítások szerint 1949—1954 között a magyar ipar teljes termelésének növekedése a nettó termelés növekedését 20 százalékkal meghaladta (1949. évi árakon számított, 1949. évi konstrukciókra visszavezetett adatok).

Lényegében ugyanezt, sőt nagyobb eltérést mutatnak a szocialista iparra vonatkozó számítások is. Az alábbiakban közlünk egy összehasonlítást a láncindexek alapján is, kiegészítve az 1955. évi adatokkal.

A szocialista iparból származó nemzeti jövedelem és a teljes termelés alakulása

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.
	évben					
A szocialista iparból származó nemzeti jövedelem indexe .	100	142	175	214	240	229
A szocialista ipar teljes termelésének indexe	100	144	194	243	272	279
A teljes termelés indexe a nettó termelés indexének százalékában.....	100	101	111	114	113	122

A teljes termelés és a nettó termelés aránya (láncindexek alapján)

Megnevezés	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.	1955.
	évben					
<i>Ipar</i>						
A teljes termelés indexe a nettó termelés indexének százalékában	100,8	107,9	102,9	100,0	107,5	96,6
Eltérés százalékban	+ 0,8	+ 7,9	+ 2,9	—	+ 7,5	— 3,4
<i>Szocialista ipar</i>						
A teljes termelés indexe a nettó termelés indexének százalékában	101,4	109,3	102,4	98,1	107,5	96,7
Eltérés százalékban	+ 1,4	+ 9,3	+ 2,4	— 1,9	+ 7,5	— 3,3

Meg kell jegyezni, hogy az egyes iparágakból számított nemzeti jövedelem és az iparágankénti teljes termelés indexe közötti eltérés lényegesen nagyobb lehet, mint az ipar egésze esetében, hiszen a tapasztalatok szerint a részindexek eltérései legtöbbször nagyrészt kiegyenlítik egymást.

A termelési volumen alakulására következtethetünk a *villamosenergia-felhasználásból* is. Bár ennek alakulását a termelési volumen változásához viszonyítva különböző tényezők befolyásolhatják (elsősorban a munka „energia-felszereltsége“), a két index alakulása közötti nagy eltérések feltétlenül arra mutatnak, hogy a teljes termelés indexe 1949—1954. között a valóságosnál nagyobb növekedést mutat. Az egész ipart tekintve, ennél a viszonyításnál azt is figyelembe kell venni, hogy a különböző energiaigényességű iparágak aránya eltolódhat. Ennek hatását megközelítően azzal tudjuk kiküszöbölni, hogy csak a motorhajtásra felhasznált energiát vesszük figyelembe. A gyáriparra (minisztériumi és helyi ipar együtt) vonatkozó 1949—1954. évi adatok a következőket mutatják.

A villamosenergia-felhasználás alakulása a gyáriparban

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.
	évben					
Összes villamosenergiafelhasználás indexe	100,0	119,1	144,9	170,5	190,5	197,8
Motorhajtásra felhasznált villamosenergia indexe	100,0	119,0	140,7	159,0	181,3	188,8
Teljes termelés indexe	100,0	137,0	181,7	225,1	250,6	255,3
Teljes termelés indexe a motorhajtásra felhasznált villamosenergia indexének százalékában	100,0	115,1	129,1	141,6	138,2	135,2

Az első ötéves terv időszakát vizsgálva tehát a magyar iparban a teljes termelésnek a nettó termelésnél nagyobb növekedése mint határozott tendencia érvényesült. E tendencia egyik lényeges okát az anyagi ösztönzésnek a teljes termelési érték premizálásán alapuló rendszerében, valamint a munkabér-kifizetések szigorú, az anyagköltségek igen laza ellenőrzésében láthatjuk.

Az *anyaghányad* 1949—1954 között jelentős mértékben megnőtt. A fent közölt termelési indexek elemzésénél az anyaghányadot is 1949. évi konstrukcióra és változatlan árakra átszámítva kell vizsgálni. Ilyen adatokat csak a szocialista iparra vonatkozóan tudunk bemutatni.

Az anyaghányad a *szocialista* iparban (1949. évi konstrukcióra és változatlan árakra átszámítva) az első ötéves terv időszakában (közelítő számítások szerint) a következőképpen alakult.

Az anyaghányad alakulása a szocialista iparban

Megnevezés	1949.	1950.	1951.	1952.	1953.	1954.
	évben					
Anyaghányad	49,5	50,5	54,5	55,6	55,5	58,7
Bázisindexek	100,0	102,0	110,1	112,3	112,2	118,6
Láncindexek	—	102,0	107,9	102,0	99,9	105,8

A statisztikai évkönyvben található részletesebb, a folyóáras adatokból számított anyaghányadok lényegesen nagyobb növekedést mutatnak. Ezek az adatok azonban a különböző éveket illetően közvetlenül nem hasonlíthatók össze; az ár- és elszámolási konstrukcióváltozások ugyanis lényeges torzítást eredményezhetnek.

Az anyaghányad változását előidézhette:

1. az egyes termékek fajlagos anyagfelhasználásának változása;
2. a specializáció és ezzel összefüggésben az egyes termékek előállításával kapcsolatos kooperáció, illetőleg a kombinációnak, a vertikalitásnak az előbbivel ellentétes irányban ható változása⁴;
3. a választék eltolódása, a munkaigényes vagy anyagigényes termékek részarányának növekedése az egyes iparágakon belül;
4. az ipar ágazati szerkezetének változása, az anyagigényes és munkaigényes iparágaknak az egész ipar termelésében elfoglalt részarányának eltolódása;
5. a különböző szervezeti változások, ár- és elszámolási konstrukció változások, a változatlan árak alkalmazásának egyes hiányosságai stb. (a fent közölt adatokból ez utóbbiak hatása nagyjából ki van szűrve).

A legközelebbi időben e tényezők szerepét, hatását részleteiben, számszerűen is fel kell tárnunk.

III. A nettó termelés indexének számítási módszerei

A nettó termelési indexének meghatározására alkalmazható módszerek három fő csoportba sorolhatók:

- A) árindexek felhasználásán alapuló módszerek;
- B) változatlan árak (vagy változatlan árak és árindexek) felhasználásán alapuló módszerek és
- C) ún. helyettesítő sorok felhasználása.

A) *A nettó termelési index meghatározásának árindexek felhasználásán alapuló módszere* abban áll, hogy az egyes időszakokra megállapítjuk a nettó termelés értékét az árváltozások kiküszöbölésével, és az így nyert azonos árszínvonalra hozott adatokat viszonyítjuk egymáshoz. Ez oly módon történik, hogy

meghatározzuk a bruttó (teljes) termelés értékét folyóáron és ezt az adatot a termelői árindexszel helyesbítjük,

megállapítjuk az átvitt munka (anyag-, értékcsökkenési leírás, egyéb költségek) értékét folyóáron, s ezt ugyancsak a megfelelő árindexekkel helyesbítjük, és

az előbbi két tétel különbsége megadja a nettó termelési érték összehasonlítható adatait.

Mind a termelési értéket, mind az átvitt munka költségeket valamilyen vállalatra kiterjedő, teljeskörű számbavétellel állapítjuk meg.

Lényegében ezt a módszert alkalmazzák nálunk és a szocialista országokban évenként a nemzeti jövedelem számításoknál, a nyugati országokban a többnyire ötévenként sorra kerülő ipari cenzusok adatainak feldolgozásánál s esetenként (ritkábban) az évközi termelési index számításánál is.⁵

⁴ A továbbiakban, ha a *termékek anyaghányadának* változására hivatkozunk, ezzel mindig a fajlagos anyagfelhasználás változásának (1.) és a kooperáció változásának (2.) együttes hatására kívánunk utalni.

⁵ A nyugati országokban nem a nettó, hanem az anyagmenyes termelés indexét számítják! Ez részben számbavételi nehézségekkel magyarázható; az alapjául szolgáló elvi megfontolásokat most tanulmányozzuk.

Az árváltozások kiküszöbölésének a termelés mérésénél tulajdonképpen két módszere van: vagy változatlan árak, vagy árindexek alkalmazása. Az utóbbi években az ipar területén lényegében csak az előbbi módszerrel, változatlan árakkal dolgoztunk. Tekintettel azonban arra, hogy a változatlan árak alkalmazása hatalmas munkával jár, emellett az árváltozások kiküszöbölését így is csak közelítően oldja meg,⁶ feltétlenül meg kell vizsgálni az árváltozások kiküszöbölésének másik módszerét, az árindexek alkalmazását is. Az árindexek használata ugyanis — főképpen reprezentáció alkalmazása esetén — összehasonlíthatatlanul kevesebb munkát és költséget igényel, és pontossága — ha sikerül kialakítani megfelelő számítási módszerét — bizonyára így is megüti a termelési indexek számításánál megkövetelhető mértéket. Árindexek alkalmazása esetén termelési értéket csak a könyvvitel adataiból képeznénk, s ezzel megszűnne az a — korábban nem egyszer tapasztalt — ellentmondás is, mely alig kerülhető el, ha könyvviteli úton és statisztikai úton is számítunk termelési értéket.

Feltevésünk szerint (s ezt kísérleti számításokkal is alá kívánjuk támasztani) a termelési indexek meghatározásánál a reprezentáción alapuló, de helyesen megszerkesztett árindexek „pontatlansága“ egy-egy iparágat, iparcsoportot vagy az egész ipart tekintve nem okozhat olyan nagyságrendű hibát, mely a termelési index helyességét (vagyis a tendencia helyes jellemzését) számottevően befolyásolhatná.

Egyébként amennyiben továbbra is szükség lesz vállalatonként a termelési érték, az erre vonatkozó terv „elszámoltatására“, ez változatlan árak nélkül is megoldható oly módon, hogy a vállalatok — mint ez a jövedelmezőség, az önköltségsökkentés vizsgálatához eddig is szokásos volt — folyamatosan kimutatják az „árkülönbözeteket“ az év elején érvényben levő, illetőleg a tervben figyelembe vett árakhoz viszonyítva.

Az árindexek számításának általános módszere azon alapszik, hogy meg kell figyelni megfelelő számú konkrét gyártmány-(anyag-) fajta egyedi árának változását, és megfelelő mérlegeléssel ebből lehet következtetni az egy-egy iparágban, iparcsoportban termelt összes termék, összes felhasznált anyag árának (átlagos) változására. Bizonyos árindexek számíthatók a vállalatok által kimutatott „árkülönbözeteket“ alapján is, de a termelői és anyagárindexek számításának egyetlen vagy alapvető módszerül még sem választhatjuk ezt, mert:

1. a különböző céloknak megfelelő, különböző szerkezetű árindexek ezekből az adatokból csak közvetve, nagy közelítéssel számíthatók;
2. ezek az „árkülönbözeteket“ gyakran más jellegű korrekciós tételeket is tartalmaznak, és a december 31—január 1 közötti árváltozásokat nem foglalják magukban, és
3. bizonytalan, hogy a jövőben kötelezni fogják-e a vállalatokat ezen (egyébként meglehetősen sok munkát igénylő) kimutatások elkészítésére.

Természetesen abban az esetben, ha egyéb igények miatt a vállalatok kimutatják az „árkülönbözeteket“, az árindexek meghatározásánál, ellenőrzésénél ezeket az adatokat is fel fogjuk használni, sőt az évközi árindexek megállapításánál esetleg döntő mértékben erre támaszkodhatunk.

Komoly problémát jelent az árindexek alkalmazásánál az új gyártmányok árváltozásának jellemzése. A változatlan árak használatának is ez volt talán leggyengébb oldala. Változatlan árak alkalmazása esetén minden új gyártmányra külön ármegállapítást (árvetést) kell készíteni a változatlan árak rögzítésének időpontjára vonatkoztatva. Ez igen sok s már terjedelménél fogva is alig ellenőrizhető munkát jelent! Holott az új gyártmányok, pontosabban: az új gyártmánynak minősített termékek száma igen nagy, többek között azért is, mert a burkolt termelői áremelés legfőbb lehetőségét takarja. Sok iparágban az új gyártmányokra megállapított folyóárakat még ma sem számítják vissza a változatlan árak keltezésének 1954. január 1-i időpontjára, hanem a folyóarat minősítik változatlan árnak, arra való hivatkozással, hogy az iparágban termelői árváltozás (mármint a régi gyártmányok termelői árának hatósági módosítása) nem történt. Ugyanakkor igen sokszor már a folyó termelői árak megállapításában történt burkolt áremelés!

Árindexek alkalmazása esetén az új gyártmányok árváltozásának mérését leginkább a „beazonosítás“ módszerével közelíthetjük meg. A beazonosítás módszerét olyan új (tömegben vagy egyedileg) gyártott termékeknél lehetne alkalmazni, melyek megfelelő műszaki és gazdasági elemzés alapján korábban gyártott (s így előző időszakbeli árral bíró) termékekkel összehasonlíthatók. Ha kissé bizonytalanoknak is tűnik ez a módszer, gondoljunk arra, hogy az újnak minősített gyártmányok száma igen nagy, s áraik figyelemmel kísérése ezért nem hanyagolható el. Változatlan árak használata

⁶ Lásd: egyedi termékek folyó árak, problémák az új termékek árainak visszaszámításánál, a szolgáltatások folyóárak elszámolása, a helyi ipar és a szövetkezeti ipar termelésének folyóárak elszámolása stb.

esetén ilyen összehasonlításokat, az árak ilyen visszavezetését nemcsak reprezentatív, kevés-számú gyártmányra, hanem *minden egyes* új gyártmányra el kell végezni! Jogosan tételezhetjük fel, hogyha ezt kevesebb gyártmányra vonatkozólag kell végrehajtani, ez gondos, alapos munkát, sokoldalú ellenőrzést tesz lehetővé, megbízhatóbb eredményt fog adni s még mindig lényegesen kevesebb munkát igényel, mint a „teljeskörű” visszazámítás.

B) A *nettó termelés indexének meghatározására alkalmazható számítási módszerek második csoportja változatlan árak felhasználásán alapszik.* Itt — elsősorban attól függően, hogy a számbavétel teljeskörű vagy reprezentatív jellegű-e — a következő lehetőségek adódnak.

1. A bruttó (teljes) termelés indexének kiszámítása nálunk s a szocialista országokban általában eddig kizárólag olyan módon történt, hogy a vállalatok tartoztak valamennyi termék termelését *teljeskörűen* számbavenni, változatlan árakon értékelni, jelenteni, s az egyes iparágak termelési értékét (a teljes termelésbe tartozó egyéb tételek figyelembevételével) ezen adatok összegezéséből nyertük. E módszer a nettó termelés indexének kiszámításánál a következőképpen lenne alkalmazható:

a) valamennyi termékre megállapítanánk az anyagköltség- és amortizáció nélküli árakat, és a vállalatok a teljeskörűen számbavett termelést ezeken az árakon értékelnék és jelentenék⁷;

b) az eddigi rendszer fenntartása mellett a vállalatok az anyagfelhasználást is tartoznának változatlan áron jelenteni, és ezt levonnánk a teljes termelés ugyancsak változatlan áras értékéből (e módszer gyakorlatilag aligha vihető keresztül);

c) teljesen az eddigi rendszert tartanánk fenn, a teljes termelést változatlan árakon vennénk számba, s az anyagfelhasználási adatokat folyó (elszámoló) áron értékelve gyűjtenénk be és árindexekkel helyesbítenénk.

2. A nyugati országokban a termelési index számítása a censzusok közötti időszakokban nagyobb részben a termékek reprezentatív számbavételén és anyagköltség nélküli változatlan árakon való értékelésén alapszik. Módszerük — a kijelölt termékek termelésének alakulását jellemző viszonyszámok változatlan súlyokkal való mérlegelése — ugyanis lényegében változatlan árak használatának felel meg, mégpedig

a) minthogy általában termékcsoportokat figyelnek meg, csoportárak alkalmazásának⁸,

b) minthogy a mérlegelési súlyokat az anyagmentes termelési érték (value added) alapján határozzák meg, anyagköltség nélküli árak alkalmazásának.

A számítás a következő képlet alapján történik:

$$\frac{\sum_{1}^k \frac{q_1}{q_0} q_0 n_0}{\sum_{1}^k q_0 n_0}$$

ahol q — a termékcsoport termelése természetes mértékegységben,

⁷ Ez a módszer a termékek anyaghányadának rögzítését jelenti. Az így számított termelési indexben a termék anyaghányadok változása tehát nem jutna kifejezésre!

⁸ Megfelelő mértékegység (például kalória, hatóanyagtartalom), illetőleg egyenértékszámok alkalmazásával a csoportokat igyekeznek homogénné alakítani.

$q_0 n_0$ — a termékcsoport anyagmentes termelési érték alapján képzett mérlegelési súlya, melyben

n_0 — az anyagköltség nélküli változatlan ár.

A $q_0 n_0$ súlyokkal való mérlegelést központilag végzik, így a vállalatoknak a termelésről csak mennyiségi adatokat kell jelenteniök, értékadatokat nem.

Ilyen változatlan súlyokkal (árakkal) mérlegelt terméksorokkal jellemzik például az új (éves) nyugat-német termelési indexben a termelési érték 74,8, az Egyesült Államokban az új havi termelési indexben a termelési érték 38,7, az éves indexben 47,0 százalékát. Jórészben ezen alapult a Magyar Gazdaságkutató Intézet által számított termelési index is.

C) Számíthatjuk végül a nettó termelés indexét oly módon is, hogy a nettó termelés dinamikáját ún. szimptomatikus, helyettesítő sorokkal közelítjük meg. Ez a módszer a nyugati országokban alakult ki, elsősorban az adatgyűjtés nehézségei miatt, és a termelési index censzusok közötti számításában elsőrendű szerepet játszik ma is. Ilyen, a nettó termelés indexét helyettesítő sorokként alkalmazhatók:

1. a meghatározott termékcsoportokra vonatkozó kiszállítási alakulását jellemző idősorok, változatlan súlyokkal mérlegelve (lásd B/2. alatt ismertetett módszert);

2. az értékesítési forgalom értékének alakulása, árindexszel helyesbítve;

3. a teljesített munkásórák (ritkábban a munkáslétszám) indexe, a munkatermelékenység feltételezett változásával helyesbítve;

4. a felhasznált (vagy az adott iparág részére szállított vagy termelt) alapvető nyersanyagok mennyiségének alakulása;

5. több különféle, az iparág termelésére közvetve jellemző sor meghatározott súlyokkal való mérlegelése.

A különböző helyettesítő sorok részaránya (a termelési érték alapján) a Német Szövetségi Köztársaság és az Egyesült Államok új indexében a következő:

Magnevezés	Német Szövetségi Köztársaság új termelési indexe (éves)	Az Egyesült Államok új	
		havi	éves
		termelési indexe	
C/1. (termékek kiszállítása)	—	6,4	14,6
C/2. (értékesítési forgalom)	10,1	—	9,2
C/3. (teljesített órák)	5,6	45,4	3,8
C/4. (anyagfelhasználás)	6,7	7,5	12,3
Egyéb (C/5. stb.)	2,8	2,0	13,1
B/2. (termékek termelése)	74,8	38,7	47,0
<i>Termelési index összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A Magyar Gazdaságkutató Intézet által számított termelési index 14 főcsoportja közül 11 főcsoportnál alkalmaztak helyettesítő sorokat. Legnagyobb részben a teljesített órák, illetőleg a munkáslétszám alakulására támaszkodtak, helyesbítve a munkatermelékenység eléggé bizonytalan

alapokon feltételezett változásával. Előszerettel alkalmazták a C/5. alatt ismertetett módszert: számos iparág termelési indexét többféle különböző jellegű helyettesítő sor mérlegelése alapján határozták meg.

*

Milyen módszereket alkalmazzunk mi a jövőben a nettó termelés indexének meghatározásánál?⁹

Javaslatunk a következő:

A hivatalos indexet évenként a nettó termelési érték teljeskörű szám-bavétele és árindexek segítségével történő helyebítése alapján állapítsuk meg (A/módszer). Amennyiben a teljes termelési érték változatlan áron való megállapításának jelenlegi rendszerét fenntartjuk továbbra is, a nettó termelés indexét a változatlan áras teljes termelési érték és az anyagköltségek árindexekkel való helyesbítése alapján számítsuk (B/1. c módszer).

Év közben, ahol lehetséges, szintén e módszerekre (A/ vagy B/1.c) támaszkodjunk, mégpedig ott, ahol:

a) a bruttó (teljes) termelés értéke s az átvitt munka költségei havonként kielégítő pontossággal megállapíthatók, és

b) termelői- és anyagárindexek (vagy B/1.c esetén csak anyagárindexek) havonta is számíthatók, illetőleg az előző negyedévi árindexek alkalmazhatók.

Ahol e módszerek alkalmazása év közben gazdaságosan nem vihető keresztül, iparáganként más, kiegészítő módszereket kísérletezünk ki (B/2., C/3. stb.).

Ha a nettó termelés indexét iparáganként év közben más-más módszerrel közelítjük is meg (ami nem ideális, de elfogadható), ezekből a részindexekből (I_k) az iparcsoportok és az egész ipar indexét úgy kell meghatározunk, hogy a bázisév nettó termelési értékéből N_0 számított súlyokkal mérlegelünk:

$$I = \frac{\sum I_k N_0}{\sum N_0}$$

A termelési index „tökéletesen pontos“ természetesen sosem lesz, azt tudjuk (márcsak azért sem, mert a számításának alapjául szolgáló termelői árak sohasem felelnek meg pontosan a termékek „értéke“ közötti arányoknak). A termelési indexszel — mint minden indexszel — szemben csak azt a követelményt támaszthatjuk, hogy a tendencia helyes jellemzését adja. Mégis fel kell vetnünk, nem visz-e nagy bizonytalanságot a termelési index számításába a reprezentáció és a helyettesítő sorok említett alkalmazása? A nyugati termelési indexekkel szemben bizonyos bizalmatlanság e módszerek alkalmazása miatt nem indokolatlan. Mint ismeretes, a nyugati országokban a termelési index számítása a censzusok között teljes egészében reprezentáción (B/2.) és helyettesítő sorokon (C) alapul. Nézzük meg a rendelkezésünkre álló adatok alapján, milyen eltéréseket eredményez ez a censzusok adataiból számított „pontos“ termelési indexhez viszonyítva.

A termelés növekedése az Egyesült Államokban 1939—1947 között a censzusok adataiból számítva 84, a közelítő módszer alapján 78 százalék volt. Fel kell tételeznünk azonban, hogy egyes éveket, egyes iparcsoportokat, iparágakat tekintve, ennél lényegesen nagyobb eltérések is lehetnek.

⁹ Az árarányok „helyességének“ a problémájától egyelőre eltekintünk, feltételezve, hogy 1958. január 1-ével sor kerül a termelői árak megfelelő rendezésére. E kérdésre a IV. pontban visszatérünk.

Anglia termelési indexeit vizsgálva azt látjuk, hogy az ipari termelés építőipar nélkül 1935 és 1948 között a cenzusok adatai szerint 27,6, az LCES (London and Cambridge Economic Service) közelítő indexe szerint 21,8 százalékkal nőtt. Ezen belül az eltérés sok iparcsoportnál, iparágnál lényegesen nagyobb¹⁰, de figyelembe kell itt venni egyrészt, hogy az 1935—1948 közötti időszakban (beleesik ebbe a második világháború is) az angol ipar fejlődésében különösen nagy és gyors változások voltak, másrészt, hogy a termelési index számításában Anglia a nyugati országok között talán nem áll a legelső helyen.

Ezek az adatok azonban mindenesetre megfontolásra és körütekintésre kell hogy intsenek a reprezentáció és a helyettesítő sorok alkalmazását illetően. E kiegészítő módszereknél figyelembe kell venni, hogy bizonyos feltételezéseket foglalnak magukban. Így a termékek reprezentatív számbavételét alkalmazó (B/2.) módszernél a következőket tételezzük fel:

a) az iparágba tartozó, figyelembe nem vett termékcsoporthoz tartozó termékek termelése ugyanolyan mértékben változott, mint a kiválasztott, megfigyelt termékcsoporthoz tartozó termékek termelése¹¹;

b) a termékek összetétele és minősége egy-egy kiválasztott termékcsoporthoz tartozó termékek között lényegesen nem változott, vagyis a bázisidőszak „csoport-arái” helyesek maradtak;

c) az egyes termékcsoporthoz tartozó anyaghányada nem változott. Ez feltételezi, hogy az egyes termékek fajlagos anyagfelhasználása, a termékek előállításával kapcsolatos kooperáció mértéke¹² és a termékcsoporthoz tartozó termék összetétele anyagigényesség szempontjából nem változott;

d) a szolgáltatások volumenének, valamint a befejezetlen termelés állományának változása elhanyagolható.

E módszer — megengedhető hibahatárral — csak azokban az iparágakban alkalmazható, amelyekben a feltételezéseket a termelés jellegének gondos elemzése alapján (nagy reprezentáció, homogén termékcsoporthoz tartozó termékek, közel azonos anyaghányad, állandósult kooperáció stb. esetén) elfogadhatjuk, illetőleg közvetve más mutatókkal is ellenőrizni tudjuk. Enélkül e feltételezések eléggé bizonytalanok, főleg ha ezeket két cenzus közötti időszakra, tehát 5, de nem ritkán 10 vagy ennél több évre fogadjuk el. Egy éven belül már inkább lehet élni ilyen feltételezésekkel.

Megfelelő mértékegységek választása a termékek számbavételénél (például széntermelés: kalória, fonaltermelés: kilométer, egyes esetekben egyenértékszámok alkalmazása) lényegesen kiterjesztheti e módszer felhasználási területét.

A termékek kiszállításán alapuló (C/1.) módszer — az összes előbbi (B/2.) feltételezésen kívül — még azt is magában foglalja, hogy adott termékek termelése és kiszállítása azonos mértékben változott. E módszer alkalmazása nálunk szükségtelen, hiszen a termelést természetes mennyiségben mindenütt számba tudjuk venni, nem kell ehelyett a kiszállítást megfigyelni.

¹⁰ Lásd Ch. Carter—M. Robson a cikk végén 12. sz. alatt idézett tanulmányát.

¹¹ Ezzel kapcsolatban különösen az új gyártmányok megjelenése jelent problémát. Minthogy ezek termelésének felfutása többnyire meghaladja a régi gyártmányok termelésének növekedési ütemét, ez az indexet a valóságosnál alacsonyabbnak mutatja.

¹² A kooperáció-változás hatása azáltal részben kiszűrhető, hogy a megfigyelt termékek körébe egy-egy iparág fontosabb félkésztermékeit is belefoglaljuk. Minthogy csak termékeket figyelünk meg, a nyújtott kooperációs szolgáltatások nagysága a termelési indexet nem befolyásolja.

Az értékesítési forgalom megfigyelésén alapuló (C/2.) módszer alkalmazása azt feltételezi, hogy az értékesítési forgalom, továbbá a bruttó és a nettó termelés párhuzamosan alakult. E módszer alkalmazására nincs szükségünk, hiszen folyóáron a *termelés* folyamatos számbavétele nem ütközik nálunk nehézségekbe.

Inkább alkalmazhatjuk viszont egyes iparágakban azt a feltételezést, hogy rövid időszakot tekintve a bruttó és a nettó termelés párhuzamosan alakul. Ekkor a termelési indexet a bruttó (a teljes vagy a halmozott) termelési érték (folyóáras adatok és árindexek vagy változatlan áras adatok) alapján számíthatjuk. Ez esetben azt feltételezzük, hogy egy-egy rövidebb időszakot tekintve, az egyes termékek anyaghányada, továbbá a termelés összetétele a termékek anyagigényessége szempontjából nem változik. Nyilvánvaló, hogy e feltételezésekhez csak olyan iparágakban van alapunk, amelyekben a termékek és a termelőfolyamat jellege folytán a kooperáció mértéke nem nagyon ingadozik, a termékek anyagigényessége nem nagyon tér el egymástól.

Ha a *teljesített órák alakulásából* következtetünk a nettó termelés változására (C/3. módszer), a teljesített órák indexét helyesbítjük a munkatermelékenység¹³ feltételes indexével. E számítás a következő összefüggésen alapszik:

$$\frac{N_1}{N_0} = \frac{H_1}{H_0} \cdot \Delta P$$

ahol N — nettó termelés,
 H — teljesített órák,
 P — termelékenység.

Amennyiben $\Delta P = \frac{P_1}{P_0} = \frac{N_1}{H_1} : \frac{N_0}{H_0}$, vagyis a munkatermelékenység változását feltételezésünk helyesen állapította meg, a számítás helyes, mert

$$\frac{N_1}{N_0} = \frac{H_1}{H_0} \cdot \frac{N_1}{H_1} \cdot \frac{H_0}{N_0}$$

E számításhoz, mint a képletből is kitűnik, nemcsak a teljesített órák számát kell ismerni (mely általában rendelkezésre áll), hanem a munkatermelékenység változását is, és ezt — minthogy ennek segítségével akarunk következtetni a termelés alakulására is — jelen esetben nem lehet a szokásos módon, a termelés és a teljesített órák hányadosaként megállapítani. E nehézség a gyakorlatban két módon hidalható át:

a) a munkatermelékenység változásának becslésével, a tervezett vagy az előző időszakban megfigyelt változás figyelembevételével,

b) a munkatermelékenység változásának olyan közvetlen módszerrel történő megállapítása útján, melyhez nem kell előzetesen a termelés változását is ismerni. Ilyen, nálunk még kevéssé ismert és a gyakorlatban még nem alkalmazott módszer: a munkatermelékenység változásának termékenkénti megállapítása a termékegységre eső munkaidő-ráfordítások alapján, s az iparági munkatermelékenységi indexnek az így nyert egyedi termelékenységi indexekből megfelelő mérlegelés segítségével történő meghatározása.

¹³ Munkatermelékenységen itt természetesen az egy teljesített órára eső nettó termelési értéket kell érteni, a termelékenység alapvető mérőszámát.

Hogy jó közelítést ad-e ez a módszer, az attól függ, helyesen vettük-e figyelembe a termelékenység változását. A termelékenység közvetlen mérési módszerével még csak kísérletezünk, de egy-egy évet tekintve a termelékenység változásának becslése is elfogadható eredményeket ad. Egyes iparágakban, például a gépiparban, tehát alkalmazhatjuk ezt a módszert, s ez év közben bizonyára jobb közelítést ad bármelyik más említett módszernél.

Az *anyagfelhasználás megfigyelésén alapuló (C/4.)* módszernél azt feltételezzük, hogy az iparág termelése az alapvető nyersanyagok felhasználásával azonos arányban változik. E feltételezés helyességét — véleményünk szerint — más oldalról, más mutatókkal is ellenőrizni kell, e módszer csak ez esetben alkalmazható. Tulajdonképpen igazolni kellene, hogy

- a) a termékek anyaghányada nem tér el lényegesen egymástól, vagy (és)
- b) a termelés összetétele nem változik számottevően, továbbá
- c) az egyes termékek anyaghányada és értékcsökkenési leírási hányada nem változik számottevően.

A fentiekben csak a leggyakoribb közelítő módszerekkel foglalkozhattunk. Az egyes iparágak adatainak részletes elemzése során bizonyára más módszereket is ki fogunk alakítani.

Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a nettó termelés indexét évente árindexek segítségével (A/ vagy B/1.c módszer) megfelelő pontossággal meg tudjuk határozni. Ugyanezen módszereket alkalmazhatjuk egyes esetekben év közben is, más esetekben pedig a közelítő módszerek iparágankénti gondos megválasztása nyújt lehetőséget az évközi ideiglenes index elfogadható pontosságú meghatározására. A közelítő módszerek közül első-sorban az alábbiakat alkalmazzuk:

A közelítő módszer leírása	Számítási képlete*	Feltételezései
A bruttó (teljes vagy halmozott) termelés indexe, folyóáron, árindexszel helyesbítve vagy változatlan áron	$\frac{B_1}{B_0}$	$\frac{B_1}{N_1} = \frac{B_0}{N_0}$, vagyis a) a fajlagos anyaghányadok nem változnak, b) a termék-összetétel anyagigényesség szempontjából nem változik.
Kijelölt termékcsoportok termelésének nettó termelési érték alapján mérlegelt indexe (változatlan mérlegelési súlyokkal)	$\frac{\sum_1^k \frac{q_1}{q_0} q_0 n_0}{\sum_1^k q_0 n_0}$	a) 1, ..., k termékcsoport termelésének változása jellemzi az iparág termelésének változását, b) a termékcsoportokon belül a termékek összetétele nem változik lényegesen, c) a termék anyaghányadok nem változnak ($n_1 = n_0$), d) a szolgáltatások volumenének, valamint a befejezetlen termelés állományának változása elhanyagolható.
A teljesített órák indexe, a munkatermelékenység változásával helyesbítve	$\frac{H_1}{H_0} \cdot \Delta P_{felt.}$	$\Delta P_{felt.} = \Delta P_{tényleges} =$ $= \frac{N_1}{H_1} : \frac{N_0}{H_0}$

* B — bruttó termelés, N — nettó termelés, H — teljesített órák, P — termelékenység.

IV. Áttérés az új termelési index számítására

Az új termelési indexre ajánlatos lenne 1959-től áttérni. A nettó termelési érték alapján számított *ideiglenes indexet* azonban lehetőség szerint célszerű lenne már ez év folyamán megállapítani, s a régi indexszel párhuzamosan közzé is tenni, hogy az ipari termelés fejlődéséről helyesebb képet adjunk. Az új indexre való áttérés a következő fő feladatokat adja.

1. *Az indexszámítás bázisának megválasztása.* Az új termelési index bázisául az 1958. évet kívánjuk választani, feltételezve, hogy a termelői árak rendezése 1958. január 1-vel megtörténik. Minthogy az árak arányai sohasem pontosan az értékarányokat fejezik ki, a termelési index ebből a szempontból természetesen ekkor sem lesz „tökéletesen pontos“. Mégis feltételezhető, hogy a termelői árak új rendezése sokkal realisabb alapot teremt az index számítására, mint a jelenlegi árak, amikor egyes iparágakban évente sok milliárdos dotációval kell számolni, egyes iparágak nettó termelési értéke irreálisan alacsony.

2. *Az index számítási módszerének meghatározása.* Mint említettük, alapvető módszernek az árindexek (termelői- és anyagárindexek vagy csak anyagárindexek) alkalmazását tekintjük, de év közben az indexet iparáganként ettől eltérő, más módszerekkel is fogjuk számítani. E módszerek kikísérletezését ez év II. félévében elindítjuk, a különböző módon számított indexeket 1958 végéig párhuzamosan vezetjük, és ekkor határozzuk meg iparáganként a jövőben követendő számítási módszereket véglegesen.

3. *A nettó termelés indexének visszamenőleges kiszámítása.* Ez a munka nem egy területen komoly nehézségekkel fog járni. Az egyes iparágak indexének meghatározásánál a legtöbb esetben az említett kisegítő módszereket kell majd alkalmaznunk. Az iparági indexekből az ipar össz-indexét visszamenőlegesen az egyes iparágak 1958. évi nettó termelési értékéből számított súlyokkal való mérlegelés fogja adni. (Természetesen számolni kell azzal, hogy a más bázisúval való áttérés a korábbi évekre vonatkozó termelési indexeket is lényegesen befolyásolhatja.)

4. Az új indexre való végleges áttérés előtt a *nettó termelés ideiglenes indexét* célszerű lenne még ez évben meghatározni és a korábbi indexszel párhuzamosan közzé is tenni. Az erre vonatkozó számítások folyamatban vannak, elsősorban az említett kisegítő módszerek felhasználásával, részben a visszamenőleges érték- és áradatak hiánya miatt, részben a jelenlegi árrendszer torzításainak elkerülése céljából.

Az iparágak különböző módszerekkel meghatározott indexeit mérlegelnünk kell azután a bázisú nettó termelési értékével, így kapjuk meg az ipar össz-indexét. Az ideiglenes index bázisául — összhangban a korábbi indexekkel és számításokkal — 1949. vagy 1954. évet választhatjuk. A teljes összehasonlíthatóság érdekében tulajdonképpen az 1949—1954. éveket 1949. évi bázison, az 1954—1958. éveket 1954. évi bázison kellene számítanunk. A teljes termelés indexe ugyanis szintén e két bázison készült, és a két bázis csak az 1954. évi láncindexekkel van összekapcsolva. A mérlegelési súlyok kidolgozása a nettó termelési érték alapján mindkét bázisúval különleges problémákat vet fel. Az 1949. évről iparáganként a nettó termelési érték adatai nem állnak teljes egészében rendelkezésre. Az 1954. évre vonatkozólag viszont az egyes iparágak, iparcsoportok nettó termelési értékét, ezek arányait nem tekinthetjük realisnak, a mesterséges ár-konstrukciók, nagy dotációk stb. miatt.

Ezért javasoljuk, hogy az ideiglenes termelési index számításához a mérlegelési súlyok meghatározásánál a nettó termelési érték arányait a teljesített órák (munkás-órák) arányával közelítsük meg. Az ideiglenes index meghatározása során tehát mind egy-egy iparágon belül az iparág indexének megállapításánál — amennyiben erre szükség van (B/2. módszer) —, mind az iparági indexből az iparcsoportok és az össz-ipar indexének megállapításánál a teljesített órák alapján számított súlyokkal mérlegeljünk.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, hogy ez csak közelítés. Mint-hogy a nettó termelési érték fő eleme a munkabér és a nyereség, a teljesített munkásórák és a nettó termelési érték aránya változó, s ezt az árképzés mai rendszere¹⁴ mellett befolyásolja: 1. az összes teljesített órák és a munkásórák aránya, 2. az egy órára eső munkabérköltségek eltérése, 3. a jövedelmezőség eltérő mértéke, 4. az anyag-(átvitt munka) költségek hányadának eltérő nagysága, tekintettel arra, hogy a nyereséget nemcsak a munkabérre, hanem az egész önköltségre számítják. A nettó termelési érték „helyes” arányait azonban más úton sem tudjuk jobban megközelíteni; ha a bérek és a nyereségek oldaláról indulunk el, hasonló problémákkal találjuk magunkat szembe.

A nettó termelésnek fenti elvek szerint számított ideiglenes indexét — a teljes termelés indexével párhuzamosan — tennénk közzé 1959-ig, amikor is áttérnénk az 1958. évi bázison (árakon) számított végleges index közzétételére. A két index — az ideiglenes és a végleges — természetesen el fog egymástól térni. Ez következik eltérő szerkesztésükből is, de egyébként eltérések mutatkoznának az ideiglenes index árak (és nem teljesített órák) alapján való mérlegelése esetén is, minthogy a termelői árak rendezése a korábbi árarányokban előreláthatólag nagyobb változásokat fog hozni.

NÉHÁNY FORRÁS MEGJELÖLÉSE:

1. D. V. Szavinszkij: Az iparstatisztika tankönyve. 1954.
2. A. Korenblum: Az iparvállalat termelési volumenének meghatározási módszeréről. *Planovoje Hozjajstvo*, 1956. évi 5. sz.
3. N. Ljubimov, A. Petrov: Az ipari termelés tervezésének és számbavételének mutatóiról. *Planovoje Hozjajstvo*, 1957. évi 1. sz.
4. Tudományos értekezés a munkatermelékenység tanulmányozásának és mérésének módszertani kérdéseiről az iparban. *Voproszi Ekonomiki* 1956. évi 11. sz.
5. B. Ovszijenko: Tudományos értekezés — a munkatermelékenység tanulmányozásának statisztikai módszertani problémái a Szovjetunió népgazdaságában. *Voproszi Ekonomiki*, 1957. évi 3. sz.
6. Index Numbers of Industrial Production. New York, U. N. 1950.
7. G. Fürst: Probleme der industriellen Produktionsstatistik. *Wirtschaft und Statistik*, 1954. évi 7. sz.
8. W. Rüdiger: Neuberechnung des Index der industriellen Nettoproduktion. *Wirtschaft und Statistik*, 1956. évi 3. sz.
9. G. Forbrig: Kritische Betrachtung des westdeutschen Index der Industrieproduktion. *Statistische Praxis*, 1956. évi 7. sz.
10. Revised Federal Reserve Monthly Index of Industrial Production. *Federal Reserve Bulletin*, 1953. évi 12. sz.
11. R. M. Snyder: Measuring Business Changes. A Handbook of Significant Business Indicators. New York, 1955.
12. Ch. F. Carter—M. Robson: A Test of the Accuracy of a Production Index. *Journal of the American Statistical Association*, 1956. évi 3. sz.
13. R. Jónás Magda: A Magyar Gazdaságkutató Intézet új ipari termelési indexszámítása, 1940.

¹⁴ A nettó termelés indexét az árarányok rendkívül erősen befolyásolják. A mérlegelés alapjául a teljesített órákat választva, e problémát egyelőre ki tudjuk kapcsolni bizonyos fokig. A kérdés azonban — az érték képződésének, a használati értéknek és az ár képzésének összefüggéseiből kiindulva — még beható vizsgálatot követel.

A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL KOLLÉGIUMÁNAK HATÁROZATA AZ IPARI TERMELÉSI INDEX SZÁMÍTÁSÁRÓL

SZERKESZTŐSÉGI MEGJEGYZÉS. A Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma 1957. május 16-án tárgyalta az Ipari és Beruházási főosztály előterjesztését, és ebben a tárgyban az alábbi határozatot hozta.

1. A Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma megállapítja, hogy az ipari termelés fejlődésének mérésére jelenleg használt vállalati teljes termelés indexe nem mutatja kielégítően az ipari termelés változását. A vállalati teljes termelés sokszoros halmozódást foglal magában, az iparon belül az iparvállalatok közötti termelési kapcsolatok folytán, népgazdaságilag pedig a népgazdasági ágak közötti termelési kapcsolatok, valamint az ipar külkereskedelmi kapcsolatai következtében. A vállalati teljes termelés indexét ezért a népgazdaság részére létrehozott termékek mennyiségének valóságos változásán kívül, a halmozások mértékének különböző okokból keletkező változása is befolyásolja.

A Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma az egyes népgazdasági ágak, illetőleg iparágak termelési kapcsolatainak elemzéséhez, a különböző mérlegszámításokhoz a vállalati teljes termelés mutatójának meghatározását továbbra is szükségesnek látja. Szükségesnek tartja azonban emellett, hogy havonta, mint az ipar munkáját, fejlődését elsősorban jellemző mutatót meghatározza, és közzé tegye az ipar s az egyes iparágak nettó termelésének indexét.

2. A nettó termelési indexet évente egyszer, teljeskörű számbavétel és árindex segítségével kell meghatározni, év közben pedig iparáganként más-más kiegészítő, közelítő módszerek alkalmazhatók (termékek reprezentatív számbavétele, teljesített órák indexe a munkatermelékenység változásával helyesbítve stb.). A termelői árak 1958. évre tervbevett rendezéséig, s a termelési index ezen árakon számított új bázisának meghatározásáig, a nettó

termelés *ideiglenes* indexét kell kidolgozni, vezetni és közzétenni. Az ideiglenes index bázisa az 1954. év legyen. A jelenlegi árrendszer torzításait elkerülendő, az egyes iparágak mérlegelési súlyát az ideiglenes index megszerkesztésénél az 1954. évi teljesített órák alapján kell meghatározni. Az iparági indexeket lehetőség szerint az árak alkalmazását mellőző kisegítő, közelítő módszerekkel kell megállapítani. A nettó termelés indexét ugyan-ezen módszerekkel 1949. évig visszamenőlegesen is rekonstruálni kell.

3. A Kollégium megállapítja, hogy a változatlan árak alkalmazása a termelés számbavételénél rendkívül sok munkát és költséget igényel, ugyanakkor az index bázisának megválasztásánál túlzott kötöttséget jelent. A Kollégium szükségesnek tartja annak megvizsgálását, hogy az árváltozások kiküszöbölése az ipari termelés számbavételénél nem oldható-e meg — kevesebb munkával és megfelelő pontossággal — a változatlan árak helyett árindexek alkalmazása útján. Erre vonatkozólag kísérleti számításokat kell végezni és ennek eredményeitől függően elő kell készíteni a változatlan árak alkalmazásáról az árindexek alkalmazására való áttérést.

Budapest, 1957. május

BORBÉLY LÁSZLÓ:

AZ 1949—1956. ÉVI TAGOSÍTÁSOK SZEREPE ÉS HATÁSUK HAZÁNK MEZŐGAZDASÁGÁBAN

A tagosítás mezőgazdaságunk szocialista átszervezésének nélkülözhetetlen velejárója. Tagosítással a termelészövetkezetbe lépett dolgozó parasztok szétszórt földjeit nagyüzemi gazdálkodásra alkalmas táblákba vonják össze, illetőleg megteremtik az állami gazdaságok nagyüzemű termelésének alapfeltételét.

A tagosítás földcserékkal, nagy területek megmozgatásával jár. 1949-től 1956-ig a tagosítások során „megmozgatott” földterület (a többször tagosított terület és a csereingatlanok figyelembevételével) több mint 9 000 000 kat. hold¹, messze meghaladja az 1945. évi földreformmal „megmozgatott” terület (kerekén 5 600 000 kat. hold) nagyságát. Ez azért is számottevő, mert a termelés rendjének (vetésforgó, trágyázás stb.) a tagosítással történő megbolygatása — tapasztalat szerint — a termelési eredmények időleges csökkenésére vezet. Az 1949-től 1956-ig végzett tagosításoknál is tapasztalhatjuk a csökkenést, bár egyidejűleg a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos tényezők is befolyásolják a termelési eredmények alakulását. A várható terméskiesést növelte a tagosítások során elkövetett számos hiba. Az eddig végzett tagosítások hatásának minél teljesebb és részletesebb megismerése, a tapasztalatok felhasználása nemcsak a törvényszerűségek elkerülésére, de reális tervek készítésére is módot ad. Ez annál is inkább fontos, mert a szocialista mezőgazdaság építésében a feladatok nagyobb része még hátra van. A tagosítás hatása mezőgazdaságunk szocialista átalakulásának majd egész témájával összefügg. Jelen tanulmányban természetesen nem térhetünk ki valamennyi kérdés részletes elemzésére, csupán a következő kérdésekkel foglalkozunk. Ezek:

I. A tagosítások jelentősége régen és most.

II. A terméseredmények és az állattartás alakulása a tagosításokkal összefüggően.

III. A változásokat előidéző tényezők vizsgálata.

Az első két kérdéssel rövidebben, a harmadik kérdéssel részletesebben foglalkozunk.

¹ A Földművelésügyi Minisztérium jelentése szerint ebből 5 137 660 kat. hold az érintett községek egész határára kiterjedő tagosítás (földrendezés).

I. A tagosítások jelentősége régen és most

A tagosítások szükségszerű alkalmazását a földbirtokviszonyok alakulása világítja meg.

A jobbágyság felszabadítása az urbéri elkülönítéssel vált a gyakorlatban valósággá. Az urbéri elkülönítés során az urbéri terhek alól felszabadult jobbágyság birtokait és az uraság birtokát elválasztották egymástól. Az uraság földjének kijelölése után a határ megmaradó részén a jobbágyok osztozkodtak. A jobbágy földjét a nyomásos gazdálkodási rendszernek megfelelően legalább három dülőben kapta. Az osztozkodást megnehezítette, hogy a földek osztályozása igen szűk keretek között mozgott. A legjobb minőségű földből 1100, a közepes földből 1200 és a legrosszabb földből 1300 négyszögöl volt egy becsholdnak² számítható. Azokban a községekben tehát, amelyekben a talajviszonyok nem voltak egyöntetűek, az igazságos osztozkodás érdekében mindenki kapott minden dülőben egy kis földet. Az így széttagolt birtok az örökösödések során tovább darabolódott és parcellázódott. Az apa úgy osztotta el földjét, hogy minden parcellából valamennyi gyermekének juttatott. A vásárlások és eladások is fokozták az eldarabolódást. A parcellák száma szaporodott, a parcellák nagysága állandóan csökkent.

Az elaprózódás mértékének jellemzésére *Futaky Zoltán* feldolgozta 2329 község 1936. és 1937. évi telekkönyvi adatait. Eszerint 1936-ban 20 248 telekkönyvi végzés 202 813 kat. hold megosztását rendelte el, és 78 264 földrészletből 157 669 részlet keletkezett. 1937-ben 22 049 telekkönyvi végzés alapján 214 774 kat. hold terület megosztását végezték el, és 80 527 földrészletből 168 720 részlet keletkezett. A földrészletek száma tehát egy év alatt az összes községre számítva kerekén 127 000-rel szaporodott.

A kisparcellákon és az elparcellázott birtokokon ésszerű gazdálkodást folytatni nem lehetett. Nemcsak a terület jövedelmezősége csökkent, hanem az elparcellázottság egyre nagyobb mértékben termelési akadályként is jelentkezett a magyar mezőgazdaságban.

A 100 kat. holdnál kisebb mezőgazdasági üzemekhez tartozó parcellák átlagos nagysága 1935-ben az Alföldön a községek 44 százalékában nem érte el az egy kat. holdat, az északi és a dunántúli megyékben pedig csak 170 községben (az északi és a dunántúli községek kevesebb mint 10 százalékában) érte el az egy kat. holdat. Nagykanizsa és Esztergom vidékén levő községekben a parcellák átlagos nagysága 0,23—0,29 kat. hold (368—464 négyszögöl), 150 községben egy tulajdonos parcelláinak átlagos száma 20-nál is több volt. A Központi Statisztikai Hivatal 1935. évi mezőgazdasági statisztikai összeírása szerint a 100 kat. holdnál kisebb szántóföldes földbirtokok 64,3 százaléka volt több tagban. A több tagban levő birtokoknál a tagok átlagos száma 5,7, a parcellák átlagos nagysága 0,7 kat. hold (1120 négyszögöl) volt.

Először a múlt század második felében kezdtek parcellák egyesítésével kedvezőbb termelési feltételeket teremteni. Egységes intézkedéseket azonban csak az 1908. évi VII. és XXXIX. tc.-ek biztosítottak. A tagosítások azonban nem jártak a kívánt gazdasági eredménnyel, nagyon kevés eljárás lefolytatását kérelmezték. 1935-ben — a tapasztalatokat figyelembe véve —

² A becshold egységnyi értékű terület, amelyet a hozadéki érték, a csereérték, esetleg a forgalmi érték és a hasznobérek figyelembevételével állapítanak meg. A becshold arányosítja a különböző minőségű földeket. Például 1100 négyszögöl jó minőségű föld egyenlő értékű 1300 négyszögöl gyenge minőségű földdel.

újabb rendelkezések jelentek meg, amelyekkel a tagosítási eljárás olcsóbbá, gyorsabbá, egyszerűbbé és szakszerűbbé vált. Az állam az eljárással felmerülő költségek 20 százalékát magára vállalta. A továbbiakban a tagosítások fontossága annyira előtérbe került, hogy 1942-ben a földművelésügyi miniszter felhatalmazást kapott arra, hogy a tagosítási eljárást kérelem nélkül hivatalból is megindíthatja.³

A tagosítással kapcsolatos rendelkezések elsősorban a mezőgazdaság termelési költségeinek csökkentésére irányultak, tehát a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségének megjavítása volt a közvetlen célkitűzés.

A nagyfokú elparcellázottság megszüntetése a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségét jelentősen befolyásolja, egyúttal az összefüggő területek, táblák kialakítása a gépi megmunkálás alkalmazásának alapfeltételét jelenti; alkalmat ad korszerű úthálózat kialakítására, a felszíni és a talajvizek levezetésére, kedvezőbb trágyázási lehetőségeket teremt, így fejlettebb termelési színvonal elérését biztosítja. A tagosítással szemben 1945 előtt támasztott követelmény a tagosításban résztvevő gazdaságok jövedelmezőségének megjavítása, a mezőgazdaság termelési színvonalának fejlesztéséhez az alapfeltétel megteremtése volt.

A tagosításban résztvevő gazdaságok jövedelmezőségének megjavítása különböző formákban jelentkezett. Az egyéni gazdaságok részére a parcellák egyesítésének ebben az időben (1945 előtt) legjelentősebb előnye az időmegtakarítás volt. Nem kellett a gazdának ideje nagy részét egyik földjéről a másikra való járkálással eltöltenie. Az időben végzett aratás, behordás, cséplés vagy réteknél a kaszálás és szárítás fontos, mert a mezőgazdasági munkával elért eredmény nem vész kárba. Nem lebecsülendő a mesgyék felszántásával keletkező terület növekedésében mutatkozó előny sem. Futaky Zoltán kimutatta 4 község adatainak összeállításával, hogy 15 662 kat. hold tagosított területen a termőterület 288 kat. holddal növekedett. A dülőútak területének növekedését (úttalan földek a tagosítás során utakat kaptak) is leszámítva a termőterület növekedése 104 kat. hold, amely 0,7 százalékos növekedésnek felel meg. (Ez országosan mintegy 90—100 000 kat. hold.) A tagosított földeken lehetővé vált a gépi művelés és a megfelelően kialakított táblákon a keresztaszántás is. Kedvezőbb lett a gazda helyzete állattartás szempontjából is. A fölösleges járkálás megszüntével, gépi munka alkalmazásának lehetőségével kevesebb igásállatot kellett tartania, s ezért több haszonállatot tarthatott.

1945 után a tagosítások jelentősége fokozódott. A szétparcellázódás egyik fő tényezője, az örökösödés továbbra is hatott. Az egyéni gazdaságok eldarabolódása különböző birtokpolitikai intézkedések (kulákkorlátozás, ingatlanforgalmi korlátozás stb.) következtében azonban csökkent. A begyűjtés progresszívitása a paraszti birtokok darabolására való törekvést vonta maga után. A szétparcellázottság kisebb mértéke miatt a tagosítás az egyéni gazdaságok részére vesztett jelentőségéből, sőt mivel a tagosítások a termelészövetkezetek, állami gazdaságok részére történnek, az egyéni gazdaságoknak általában nem áll érdekében. Ezzel szemben a tagosítás jelentősége az egész mezőgazdaság számára növekedett. Alapvető változást jelent a szocialista nagyüzemek létrehozása. Ezzel a tagosítások eredményesebb alkalmazása is lehetővé vált. A mezőgazdaság szocialista átszervezése,

³ Ebben az esetben az állam a költségek 50 százalékát viselte. Ez gyakorlatban a nagybirtok nagyobb támogatását jelentette.

korszerű gazdálkodás folytatása tagosítás nélkül nem képzelhető el. Ahogy szétparcellázott birtokokon ésszerű gazdálkodás nem volt lehetséges, úgy szétszórt birtokokon gazdálkodó „nagyüzemek” sincsen létjogosultsága. Megváltozott a termelés technikai színvonala is. A mezőgazdasági munkák gépesítésében elért eredmények, a gépállomások működése, szükségszerűen megköveteli a tagosítást. Ezek a változások a tagosítással szemben támasztott követelmények terén is változást kívántak. Nem elég a tagosításban résztvevő gazdaságok jövedelmezőségét megjavítani, biztosítani kell a továbbfejlesztés lehetőségét is a szocialista mezőgazdaság megteremtéséhez.

A tagosítás a feudális birtokviszonyok és a kapitalista társadalmi rend közepette csak időlegesen oldja meg a birtokelaprózódás problémáját. Különböző intézkedések, korlátozások mint a birtokminimum,⁴ parcellaminimum⁵ meghatározása vagy az örökösödési jog megváltoztatása szükséges ahhoz, hogy az elaprózódás ne váljék ismételten a termelés akadályozójává. A szocialista társadalmi rendszerben a gazdálkodás kollektív formája ezt a termelés fejlesztését gátló problémát feloldja.

II. A terméseredmények és az állattartás alakulása a tagosításokkal összefüggően

A tagosítás kétségen kívül gazdasági előnyökkel jár, bár közvetlenül a tagosítás utáni években, az új termelési helyzetbe való beilleszkedés miatt, általában termés-csökkenés várható. A tagosítás gazdasági előnyeiről adott bizonyítékot a Pénzügyminisztérium által 1934-ben elrendelt hivatalos adatgyűjtés is. A Pénzügyminisztérium az 1908—1934 közötti időben tagosított községekben megvizsgálta a mezőgazdasági termelés alakulását és a mezőgazdasági termelés jövedelmezőségére vonatkozó eredményeket. A jövedelmezőséggel kapcsolatos változásokra legszemléltetőbb a szemestermények holdankénti hozamának javulása. Ebből a szempontból 51 község adata volt feldolgozható és ezek közül 10 község 20 százalékon aluli, 22 község 20 százalékos, 9 község 25 százalékos és 10 község 25 százalékot meghaladó termésátlagnövekedésről adott számot a tagosított területeken a nem tagosított területek termésátlagával szemben.

Az 1949—1956 között végzett tagosításokról nincsenek hasonló adataink. Ilyenszerű összehasonlítást nem is lehet végezni, mert a fenti elemzés jórészt hosszabb időszak távlatából ad értékelést, másrészt most nemcsak a birtokegyesítések hatását észlelhetjük, hanem a gazdálkodás új módszere, a kollektív társasgazdálkodás elsajátítása is nagy súllyal szerepel a termelési eredményekben. Most nem egyszerűen arról van csak szó, hogy a több évig tartó bizonytalanság után tudja a gazda, hogy melyik földet trágyázza, hogy megismerje új földjét, hanem ezen túlmenően egész gondolkodás módjának meg kell változnia, új szemlélettel a szövetkezeti gyarapodáson keresztül kell látnia egyéni felemelkedését, boldogulását. Így a tagosítás biztosította előny lassabban és a közvetett, az átalakulással járó hatással együttesen jelentkezik. Nagy a súlya az eredményekben a tagosítások során elkövetett hibák kihatásának is. A hibák legnagyobb részének az a szemlélet

⁴ A birtokminimum az a legkisebb üzemnagyság, amely a birtokos megélhetését még biztosíthatja. Az elaprózódás megakadályozására a jogszabályok birtokminimumot állapíthatnak meg. A birtokminimumot már sem adás-vétel, sem örökösödés útján nem szabad felosztani. (1871-ig ilyen volt az úrbéri negyedtelek.)

⁵ A parcellaminimum az a legkisebb parcella, amelyen még üzemgazdasági szempontból ésszerű gazdálkodás folytatható. Jogszabállyal, gazdaságpolitikai intézkedéssel a parcellaminimum további elaprózását korlátozni lehet.

volt a forrása, amely a tagosítást csak politikai feladatnak tekintette, s nem vette figyelembe termelési kihatásait.

A tagosítás egy fejlődési folyamat nélkülözhetetlen gazdasági tényezője, és itt a kérdést nem a tagosítások jövedelmezősége, vagyis a tagosításra fordított költségek⁶ megtérülése szempontjából kívánjuk vizsgálni. Tervgazdálkodásban azonban fontos tudni, hogy a tagosításokkal kapcsolatosan milyen irányú és mértékű változás várható a terméseredményekben. A búza terméseredményének és az istállótrágyázott terület nagyságának vizsgálata képet ad arról, hogy a tagosítás a növénytermelést miképpen érinti. A búza a kalászosok vetésterületének és termésmennyiségének mintegy 60 százalékát képviseli, az istállótrágyázás pedig a terméseredményekben feltétlenül érezteti hatását. Mezőgazdaságunk jelenlegi színvonalán a terméseredmények alakulása jelentős mértékben az időjárás függvénye. Ha tehát vizsgálat tárgyává tesszük a terméseredményeket, tekintettel kell lenni arra, hogy a megfigyelésre kiválasztott területen az időjárás hatása átlagosan egységesen érvényesüljön. A rendelkezésre álló adatok arra mutatnak, hogy — mint nagyobb területi egység — az Alföld és a Dunántúl alkalmas erre. Tekintettel arra, hogy több évre, főleg a nagy tagosítások éveire visszamenőleg községek és társadalmi szektorok szerinti adatok nem állnak rendelkezésre, a vizsgálatot a megyei termésátlagokkal végeztük.

A legáltalánosabban elterjedt kalászos — a búza — terméseredményének vizsgálata azt mutatja, hogy a tagosítások hatásának tendenciája és megközelítő mértéke megyei termésátlagokkal elemezhető. A búza vetésterületének és termésmennyiségének mintegy 85—90 százalékát képviselő Dunántúl és Alföld valamennyi megyéjében az 1949-től 1955-ig elért termésátlagokat vizsgáltuk meg, két időszakra bontva, a nagy tagosítások éveire (1949—1952) és a későbbi évekre (1953—1955) vonatkozóan. (A két időszakban elért termésátlagokat a megyék tagosítottsága⁷ szerint csoportosítottuk és az évenkénti termésátlagok összesített eredményét osztottuk a figyelembe vett időpontok számával.) A termésátlagokat lehetséges két időszakra bontottan vizsgálni, mert a nagy tagosításokat követően 1953 telén csak kisebb mértékű tagosítás volt, 1953 nyarán és 1954-ben nem volt tagosítás, az 1955. évi tagosítások pedig már nem voltak hatással az 1955. évi terméseredményekre. A két időszak termésátlagai a tagosítással az 1. ábrán látható összefüggést mutatják.

A két időszak termésátlagainak összehasonlítása azt mutatja, hogy a tagosítottság emelkedésével arányosan kedvezőtlenebbül változott a megyék termésátlaga. A legnagyobb mértékben (80 százalék felett) tagosított megyékben a két időszak egymáshoz viszonyított eredménye 20,4 százalékkal rosszabb mint a legkevésbé (30—40 százalékban) tagosított megyék hasonlóan számított eredménye.

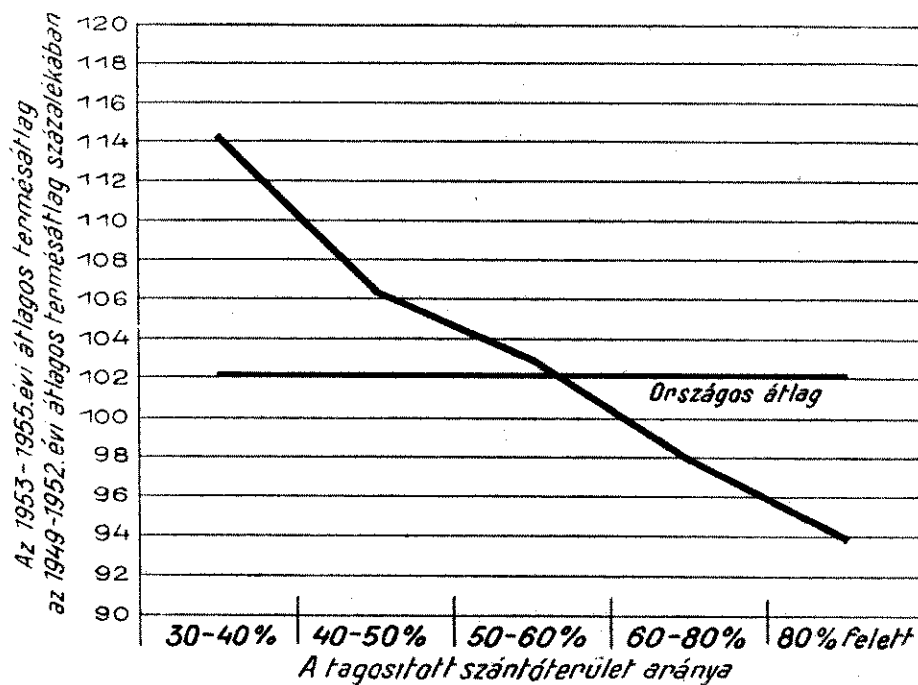
Hasonló képet mutat az istállótrágyázott terület nagyságának a tagosítás mértéke szerinti alakulása. Az istállótrágyázásról megyei adatok 1951-től állnak rendelkezésre. Az 1951. és 1952. évi nagy tagosítások kihatása oly erős volt, hogy az a megyei adatokban is mutatkozik. Az istállótrágyázás és a tagosítás között összefüggés áll fenn, mert — mint a későbbiekben láthatjuk — a tagosítás hatással van az állatállomány változására, de egyéb

⁶ Az 1955. évi földrendezés során az egy kat. holdra eső költség — a műszaki előkészítés költségével együtt — kerekén 6,— forint volt. Az 1956. évi téli földrendezés egy kat. holdra eső átlagköltsége a 10,— forintot 1s meghaladta.

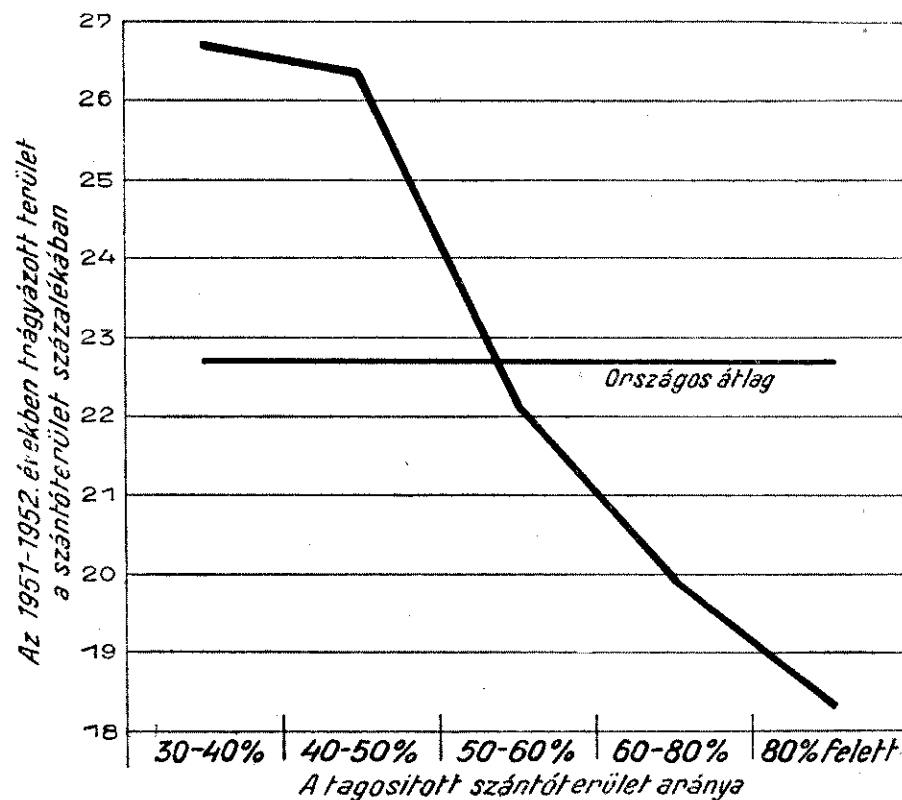
⁷ Tagosítással érintett szántóterület a megye szántóterületének százalékában. A csereterület is tagosítással érintett területnek számít.

tényezők is fokozták a kapcsolatot. Például az új szövetkezeti tagok trágyakészlete általában kisebb (háztáji) területre került, a tartalék és elhagyott területek évekig voltak trágyázatlanul, de legfőképpen a többszöri tagosítások miatt fellépő termelési bizonytalanság következtében az egyéni gazdaságok nem látták értelmét a csereföld trágyázásának.

1. ábra. A búza 1953—1955. évi átlagos termésátlaga az 1949—1952. évi átlagos termésátlag százalékában az 1949-től 1952-ig tagosított terület nagysága szerinti csoportosításban

2. ábra. Az 1951—1952. években trágyázott terület a szántóterület százalékában az 1949—1952. években tagosított terület nagysága szerinti csoportosításban

Az 1951—52. gazdasági évben csak 60 százalékát, az 1952—53. évben pedig 70 százalékát trágyázták az 1953—54. évben trágyázott területnek.

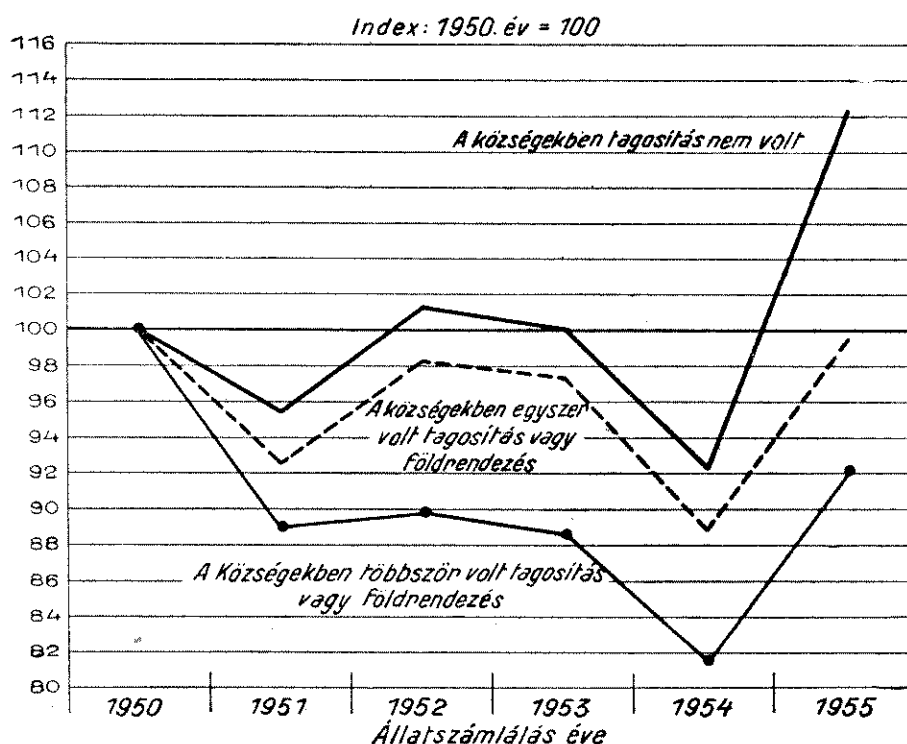
A vizsgálathoz kiszámítottuk, hogy a megye szántóterületének hány százaléka a trágyázott terület, az így nyert eredményeket a megyék tagosí-

tottságának megfelelően csoportosítottuk és csoportonként átlagoltuk. Az 1951. és 1952. években trágyázott terület a tagosítással a 2. ábrán látható összefüggést mutatja.

A tagosítások nemcsak a növénytermelést érintették, hatással voltak az állattenyésztésre, az állattartásra is. Az állattartást egyrészt a növénytermelésen keresztül befolyásolta a tagosítás, másrészt a termelőszövetkezetek szervezése kapcsán. A tagosítás hatására nemcsak azok a gazdálkodók csökkentették állatállományukat, akik részére a tagosítás megnehezítette a takarmányellátást, vagy akik a termelőszövetkezetbe szándékoztak lépni, hanem — gyakran a túlkapások miatt — a fellépő bizalmatlanság, a termelési biztonság hiánya miatt azok is, akiknek módjukban állt az állattartás, és érdekük is lett volna az állattenyésztés. Ez különösen ott éreztette hatását, ahol több ízben tagosítottak.

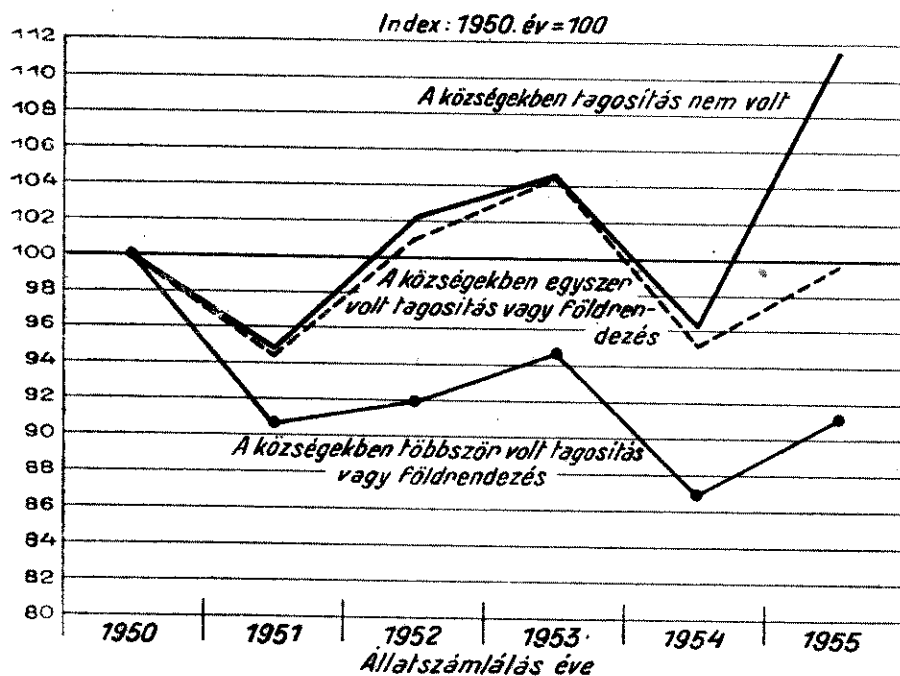
Községenkénti vizsgálat során sem volt mód megfigyelni az állatállományt a tagosítás előtt és a tagosítás után, mert a rendelkezésre álló adatokban az egyes évek téli és nyári tagosításai nincsenek különválasztva, és egyébként is sok esetben az állatszámllálás ideje után történt tagosítás már megelőzőleg, az állatszámllálás előtt éreztette ezzel kapcsolatos hatását. Így aszerint vizsgáltuk meg az állattartást, hogy egy ízben vagy több ízben tagosítottak-e a községben.

3. ábra. Az állatállomány alakulása számosállatban 1950-től 1955-ig Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Szolnok és Tolna megyében

A vizsgálat elég széles reprezentációval, öt nagymértékben tagosított megye (Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Szolnok, Tolna) községeiben (562 községben) az egyéni gazdaságok és a termelőszövetkezetek állatállományára terjedt ki. A vizsgálatból csak azok a községek maradtak ki, amelyeknek adatai határátcsatolás vagy egyéb ok miatt nem voltak több évre összehasonlíthatók.

4. ábra. A szarvasmarhaállomány alakulása 1950-től 1955-ig Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Szolnok és Tolna megyében

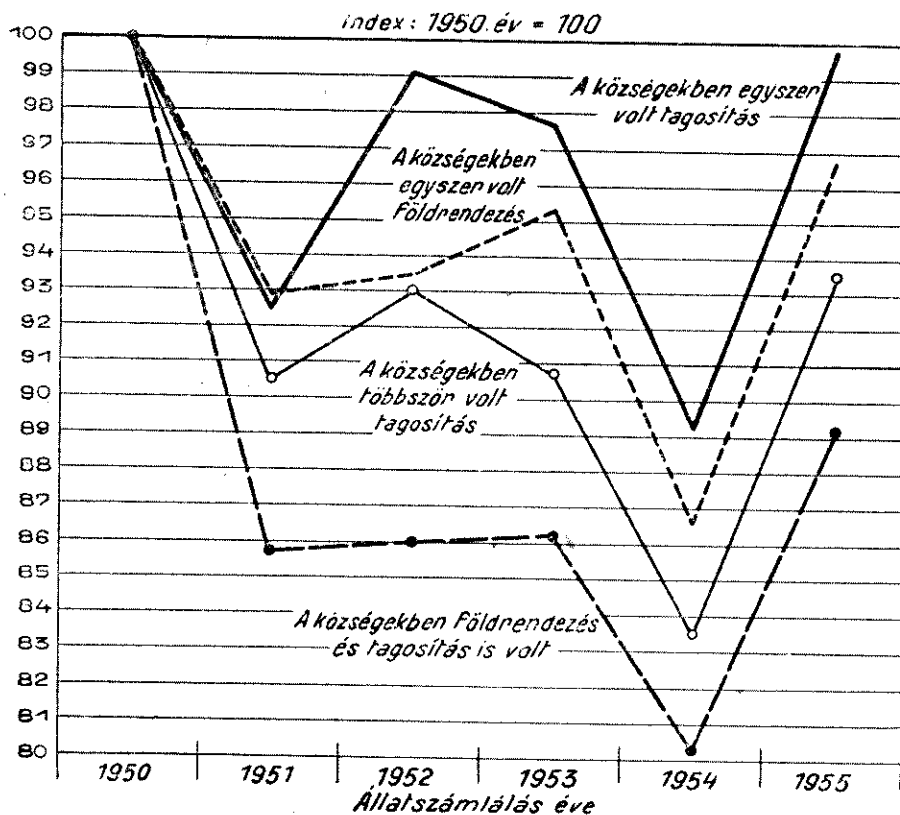

A vizsgált községekben az állatállomány (négy főállatfaj) 1950-ről 1951-re 10,2 százalékkal csökkent. A csökkenés mértéke legkisebb a nem tagosított községekben (4,6%) és legnagyobb a többször tagosított községekben (11,0%). Az egyszer tagosított községekben az 1950. évi állományhoz viszonyított állatlétszám a következő években a tagosítás hatására általában 2,7—3,4 százalékkal alacsonyabb, mint a nem tagosított községek hasonlóan számított állatlétszáma, 1955-ben azonban ez a különbség már 12,7 százalék. A többször tagosított községekben ez az eltérés jóval nagyobb, és az 1951. évi 6,4 százalékról 1955-re már 20,2 százalékra emelkedik. A tagosításnak az egyéni gazdaságoknál jelentkező hatása a fentieknél jóval nagyobb volt, enyhíti azonban a helyzetet, hogy sok esetben a községen belül történt az adás-vétel. Számottevően enyhíti a csökkenést az is, hogy a termelőszövetkezetek több esetben más községekből állatokhoz jutottak. A nem tagosított községekben az állatlétszám kedvezőbben alakult, különösen az 1955. évi arányeltolódás szembetűnő. Az értékelésnél figyelemmel kell lenni arra, hogy a nagyüzemi állattartáshoz szükséges istállók építése nem haladt kellő ütemben.

Vizsgáljuk meg a tagosítás hatását a tagosított terület nagysága szerint is. A község egész határára kiterjedő tagosítás (földrendezés) hatása természetesen nagyobb, mint a kisebb területre kiterjedő tagosításé. (Lásd az 5. ábrát.)

A tagosítás és a földrendezés hatását egyébként is külön kell vizsgálni, mert közöttük lényegbevágó különbség van. Azokban a községekben, ahol földrendezés volt, már szocialista viszonyok között folyik a termelés. Itt a termelés biztonsága dominál, az egyéni gazdaságok visszahúzódása alig érezhető. A bemutatott községekben a földrendezést több tagosítás (1,5) előzte meg, illetőleg a községek nagy százalékában (14,5%) kétszer volt földrendezés, tehát többször, nagyobb mértékben zavarták meg a gazdálkodás rendjét.

5. ábra. Az állatállomány alakulása számosállatban 1950-től 1955-ig Békés, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár, Szolnok és Tolna megyében

III. A változásokat előidéző tényezők vizsgálata

Vizsgáljuk meg, hogy az előzőekben bemutatott összefüggéseket milyen tényezők okozzák. A szocialista mezőgazdaság építésében normális folyamat mellett a tagosítások menetét, ütemét a termelészövetkezeti mozgalom előrehaladása szabja meg. 1951-ben, 1952-ben azonban a tagosítást nagymértékben a termelészövetkezetek szervezésére használták fel. 1951-ben például 83, 1952-ben 12 olyan úgynevezett termelészövetkezeti község rendezése történt meg, ahol a termelészövetkezeti mozgalom fejlődése a 60—70 százalékot sem érte el, tehát az engedélyezési feltételek nem voltak meg. Az adminisztratív eszközökkel létrehozott termelészövetkezetek termelési eredménye természetesen rontotta a megyei átlagokat. Megfelelő körülmények között is pár esztendő szükséges a nagyüzemi gazdaság megszervezéséhez és ahhoz, hogy a nagyüzemi módszerek hatása a terméseredményekben is határozottan kifejeződjék. Ezeknek a termelészövetkezeteknek gyengébb eredményét az egészen kiválóan dolgozó termelészövetkezetek eredménye nem tudta ellensúlyozni. A termelészövetkezetek számszerű fejlesztését és földjeik tagosítását nem követte a nagyüzemű gazdálkodás megszervezése, a vezetésben általában hiányzott a megfelelő mezőgazdasági szaktudás, illetőleg üzemszervezési gyakorlat. Egyébként is az 1949—1952. években nagy területek kerültek ki a gondos művelés alól. Sok termelő nem volt érdekelt a termelésben, ezért földjét felajánlotta vagy elhagyta. 1949—1953-ig (a területátvételek beszüntetéséig) kerekén 400 000 személy közel 2,5 millió kat. hold földet ajánlott fel vagy hagyott el, legnagyobb részt tagosítások során vagy ezzel összefüggően. Ezeknek a birtokpolitikai célokra rendelkezésre álló területeknek hasznosítása igen vontatottan történt. Több esetben pedig mindenáron hasznosítani akarták ezeket a területeket, és a termelészövetkezeteket „rábirták“ a területek átvételére, noha

így egy-egy termelőszövetkezeti tagra 20 kat. holdat meghaladó föld jutott megmunkálásra. Ez természetesen sem a termelőszövetkezeti tagoknak, sem a földnek nem használt. A termelőterület elhanyagolása a termés-eredményekben éreztette hatását. Sok esetben ráfizetéssel folyt ezeken a területeken a termelés és a területek termőképessége is tovább romlott. Vas megyében például a községi kényszerhasznosított tartalékterületeken vetett kalászosok termelésénél 1122 kat. holdon kereken 460 000 forint volt a ráfizetés (az átlagos terméseredmény kat. holdanként 2,2—2,5 q volt) az 1953—54. gazdasági évben.

A termésátlagok csökkenéséhez hozzájárult az is, hogy mind kevesebb kalászosot vetettek jó elővetemény után. A nagy tagosítások ideje óta évről évre csökkent a lucerna vetésterülete. Az 1956. évi lucerna-vetésterület az 1952. évinek csak 61,3 százaléka (Hajdú-Bihar megyében csak 39,4 százaléka) volt.

Az évelő növények vetésterületének csökkenésére vezetett, hogy a kártalanítások elmaradása és a többszöri tagosításokkal járó termelési bizonytalanság következtében az egyéni gazdaságok tartózkodtak a nagyobb beruházást igénylő évelő telepítésétől. A gépállomások az aprómagcséplésre nem fordítottak gondot, és az ebből származó károsodások visszavetették a magtermelési kedvet, ugyanakkor a táblába került fiatal évelők felszántásával fokozódott a magszükséglet. A fellépő vetőmaghiány akadályozta, hogy a szocialista szektor pótolja a kieső vetésterületet. A lucerna helyett felülvetésként vetett vöröshere termelése került előtérbe, még olyan megyékben is, ahol azelőtt ez nem honosodott meg. A feltétlenül szükséges takarmánymennyiséget tehát a tagosítások hatására egyényári növények termelésével biztosítják a gazdaságok jó részében.

A lucerna és a vöröshere vetésterületének alakulása

Év	Lucerna	Vöröshere
	vetésterülete (kat. hold)	
1952.	519 616	127 672
1956.	318 409	293 358
1956. évi vetésterület az 1952. évi vetésterület százalékában	61,3	229,8

A talaj termőerejének csökkenése szoros összefüggésben volt azzal, hogy a tagosítások milyen mértékben érintették az egyéni gazdaságok termelési feltételeit és termelési kedvét.

A csereingatlanok az eredeti tulajdonnál rendszerint rosszabb minőségűek és a lakóhelytől általában távolabb fekszenek. Emiatt az egyénileg gazdálkodók számára jelentősen rosszabbodtak a termelési feltételek. 1952-ben ezzel kapcsolatosan négy megyében (400 gazdaságnál) végzett adatgyűjtés eredményei szerint a csereingatlan kataszteri tiszta jövedelme az eredeti terület jövedelmének földrendezésnél 80,6 tagosításnál pedig 85,1 százalékát tette ki; a csereingatlanok a lakóhelytől való átlagos távolsága pedig 92,9, illetve 41,7 százalékkal nőtt az eredeti terület átlagos távolságához viszonyítva.

A föld kicserélése, de főleg a kártalanítások elmaradása jelentősen csökkentette az egyéni gazdaságok termelési kedvét. A tagosítással érintettek száma, a kicserélt föld nagysága a tagosítások során évről évre növekedett. 1953-ban volt a legnagyobb, de 1955-ben is 100 kat. hold tagosított területből 39 kat. hold dolgozó paraszt földje volt.

A kicserélt föld arányának alakulása*

A tagosítás ideje	Tagosítással érintett	
	dolgozó parasztok	kulákok
	területe a tagosított terület százalékában	
1949.....	13,7	8,6
1950.....	23,6	27,2
1951.....	35,5	17,1
1952.....	38,1	7,2
1953.....	44,7	11,1
1955.....	39,0	5,9
1949—1955.....	28,7	14,6

* A földrendezések során kicserélt föld nélkül.

A tagosítások és a földrendezések során kereken 486 000 dolgozó paraszt 1 227 000 kat. hold földjét és 58 000 kulák 462 000 kat. hold földjét cserélték ki.

A tagosítással érintett dolgozó parasztok száma és a kicserélt föld nagysága a következő okok miatt növekedett: 1949-ben 100 kat. hold földet 15 dolgozó paraszt művelt, 1955-ben már 19; az első években a kulákok földjét nagyobb mértékben vették igénybe; a tagosításokat fontos üzemszervezési és gazdasági követelmények tették szükségessé (miután pedig a tagosítások az állami gazdaságok, a termelőszövetkezetek érdekében történtek, a gazdasági érdekek alapján támasztott igények kielégítése a dolgozó parasztokat érintve valósulhatott meg); a tábla-kialakítások során a dolgozó parasztokkal szemben több hibát követtek el (számos esetben a dolgozó parasztok földjének nagymértékű megmozgatása annak következménye, hogy a dolgozó parasztok legjobb földjein alakították ki a termelőszövetkezeti táblákat).

Különösen nagy visszahatással járt, amikor egy-egy községben ismételtelen tagosítottak. Sok dolgozó parasztnak több esetben is kicserélték a földjét, és ez fokozottan érezte hatását a termelésben.

A tagosított községek megoszlása a tagosítottság foka szerint (1949—1955)

Tagosítottság foka	Községek száma	
	összesen	az összes község százalékában
Egyszer volt tagosítás.....	857	26,6
Többször volt tagosítás.....	653	20,0
Egyszer volt földrendezés.....	207	6,3
Földrendezés és tagosítás is volt	643	19,6

2360 községben 4207 tagosítás, illetőleg földrendezés volt. Egy többször tagosított községben átlagosan 2,4-szer tagosítottak. Azokban a községekben, ahol földrendezés volt, megelőzőleg átlagosan 1,4 alkalommal tagosítottak. (898 községben, amelyekben a szocialista szektor nem rendelkezett számottevő területtel, nem tagosítottak.)

A többször tagosított községek közül 454 községben kétszer, 132 községben háromszor, 67 községben pedig négyszer vagy ennél többször tagosítottak.

A földrendezéssel és tagosítással érintett községek közül 424 községben a földrendezést megelőzőleg egyszer volt tagosítás, 121 községben kétszer, 32 községben háromszor vagy ennél többször tagosítottak. 66 községben kétszer volt földrendezés. (A földrendezéssel többször érintett és tagosítással is érintett községeket nem mutattuk ki.)

A többször tagosított községek nagy száma mellett nagy volt a többször tagosított terület nagysága is. A többször tagosított terület a tagosított összes területnek 28,7 százaléka.

A termelési eredmények szempontjából az sem közömbös, hogy a gazdasági év melyik időszakában tagosítanak. Az aratás utáni nyári tagosítások kevésbé zavarták a termelés folytatását, mint a téli tagosítások alkalmával a gazdasági év közepén végrehajtott ingatlancserék. Különösen azért volt káros a téli tagosítás, mert nagyon sok kérdést (az őszi vetések betakarítása, csereterületek megfelelő előkészítése a tavasziak alá, az évelők igénybevétele, a fennálló szerződéses termelési kötelezettségek teljesítése, a már lebontott termelési tervek átalakítása az új helyzetnek megfelelően stb.) nem lehetett kielégítően megoldani, és a dolgozó parasztokat károsodás érte. A termelőszövetkezeti községek földrendezésénél ezek a problémák kisebb mértékben álltak fenn.

A télen tagosított területek (1949—1956)

Év	Télen	
	tagosított terület	földrendezéssel érintett terület
kat. hold		
1951.	—	271 709
1952.	191 184	450 668
1953.	50 774	339 698
1954.	—	—
1955.	—	—
1956.	—	162 085

A téli tagosítás mellett szól, hogy a tagosítások lebonyolítására kevés szakember áll rendelkezésre, és nagyobbütemű tagosítás csak a szakemberek évente kétszeri munkábaállításával bonyolítható le. Kérdés azonban, hogy a tagosítás nagy üteme nem káros-e, milyen szerepe van a termelésben. 1942-ben, amikor a szakemberek elérték, hogy közérdekből kérelem nélkül is megindítható legyen az eljárás, 30 év alatt évi 100 000 kat. hold rendezésével vélték megoldhatónak a tagosítás problémáját. Ezt megelőzőleg 34 év alatt kereken 540 000 kat. holdat tagosítottak,⁸ tehát az igényelnél jóval kevesebbet. Azóta megváltoztak a szükségletek — hiszen megszűnt a nagybirtokrendszer —, nagyobb ütemű tagosítást kellett végrehajtani. Mégis a tagosítások üteme 1949-től 1952-ig túlzottan nagy volt.

⁸ Az egyes tagosítások évekig tartottak. Például a már említett pénzügyminisztériumi adatgyűjtés során megfigyelt 74 község 20 százalékában a tagosítás két év alatt befejeződött, 43 százalékában 3—4 évig, 22 százalékában 4—8 évig tartott és 15 százalékában 8 évnél is tovább húzódott.

A tagosított terület aránya (1949—1956)*

Év	Tagosított		Földrendezéssel érintett	
	terület az összes terület	szántóterület az összes szántóterület	terület az összes terület	szántóterület az összes szántóterület
	százalékában			
1949.	3,71	5,30	—	—
1950.	4,10	6,25	—	—
1951.	3,53	5,11	12,14	13,64
1952.	3,97	5,74	10,48	11,80
1953.	0,31	0,43	2,10	2,14
1954.	—	—	—	—
1955.	0,98	1,47	6,06	6,88
1956.	—	—	1,00	0,94

* Az 1956. évi nyári tagosítások nélkül. (A Földművelésügyi Minisztériumnak csak becült adatok állnak rendelkezésre.)

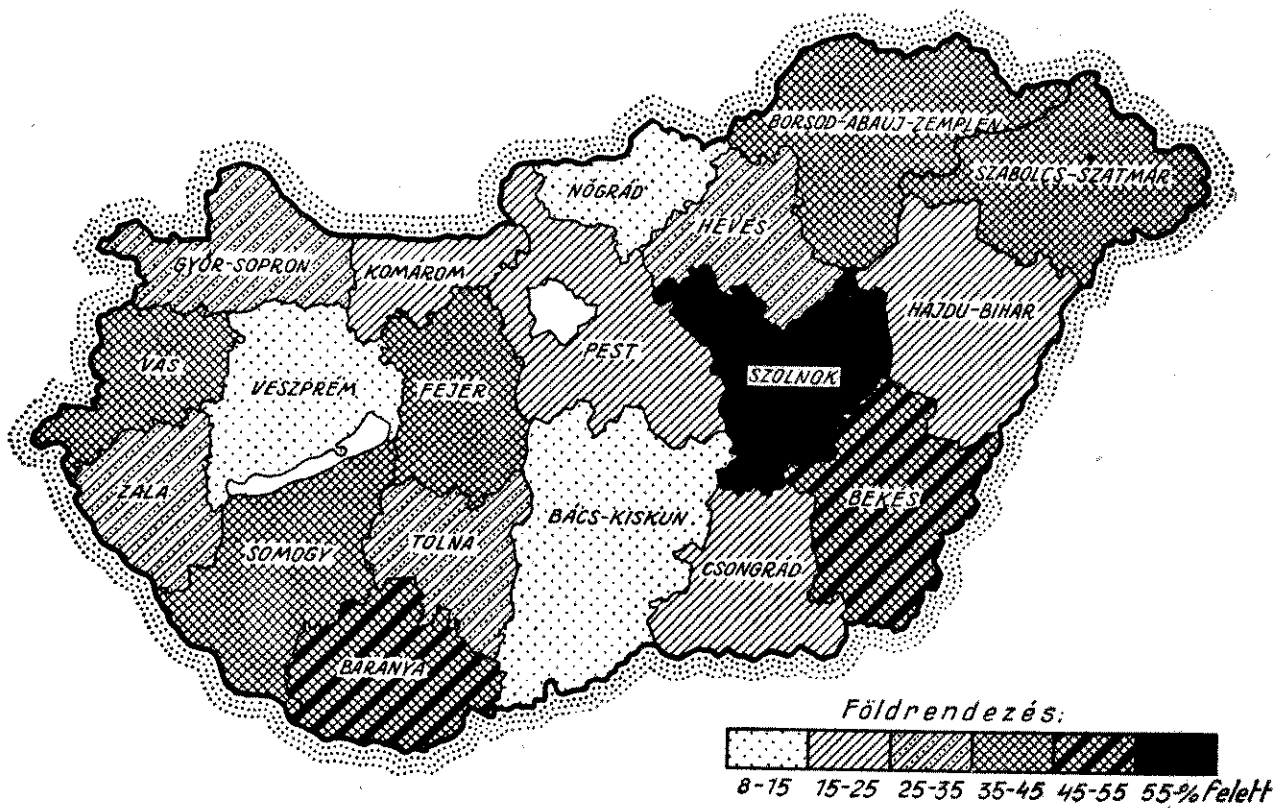
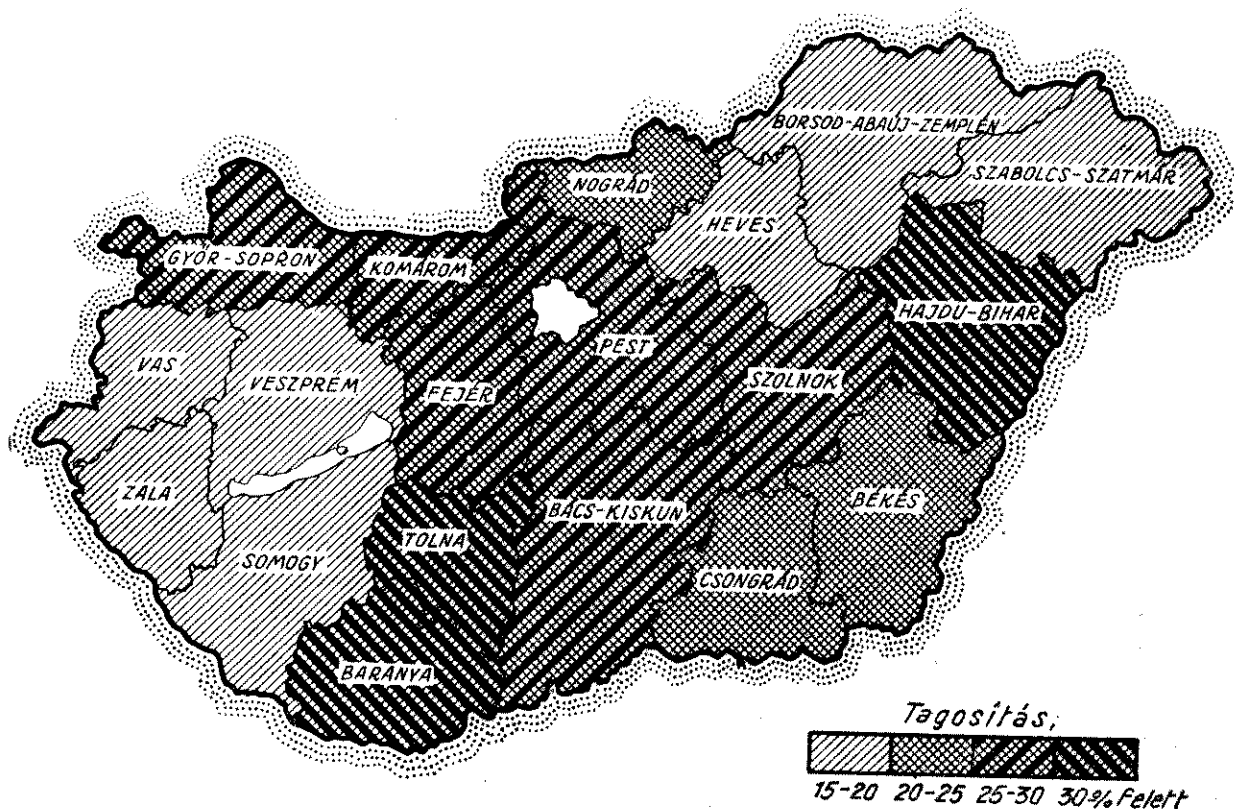
A tagosítások során több olyan hibát követtek el, amely kizárólag a nagy ütem következménye. Legsúlyosabb ezek közül, hogy nem jól választották meg a tagosítás helyét. Körültekintőbb munkával, illetőleg a politikai és területi feltételek gondosabb megvizsgálásával több községben elkerülhető lett volna a többszöri tagosítás. A nagy ütem mellett az engedélyezési feltételek fennforgását nem lehetett megfelelően ellenőrizni. Erre pedig nagy szükség lett volna, mert egyes helyeken a helyi vezető szervek a tagosítással a termelőszövetkezetek szervezését kívánták megoldani.

Nagyobb mértékű tagosítás esetén a tagosítást követő terméskiesés is nagyobb. Ezért — véleményünk szerint — tervgazdálkodásban csak olyan mértékben helyes tagosítani, hogy a tagosított területen bekövetkező terméskiesést figyelembe véve reális, a szükségletek kielégítését biztosító terv legyen készíthető. A tagosítás gazdasági előnyeit tekintve természetesen célszerű lenne minél nagyobb területek tagosítása még nehézségek árán is. Figyelembe kell azonban venni, hogy tagosítást legnagyobb részt termelőszövetkezetek részére végzünk, és a gazdálkodás szövetkezeti formája társadalmi átalakulást is jelent.

Egyes években végzett nagyarányú tagosítások döntő hibája volt, hogy nemcsak ott tagosítottak, ahol nem volt meg a tagosítás feltétele, hanem még ott is, ahol a termelőszövetkezet megfelelő működésének a feltétele sem volt meg. Az önkéntesség megsértésével alakított termelőszövetkezetek működése sem gazdasági, sem politikai eredményt nem jelentett, ezek a termelőszövetkezetek előbb-utóbb feloszlottak, vagy tagjaik nagy része kilépett. A tagosításnak szorosán a termelőszövetkezeti mozgalom fejlődésével kell haladnia.

A feloszlások és többszörös tagosítások következtében a termelőszövetkezetek részére 1949-től 1956-ig tagosított terület jóval nagyobb, mint a termelőszövetkezetek jelenlegi területe.

6. ábra. Az 1949-től 1956-ig tagosítással és földrendezéssel érintett szántóterület megyénként, a megye szántóterületének százalékában

A termelőszövetkezetek részére tagosított terület a termelőszövetkezetek területének százalékában

Időpont	A tagosított	
	összes terület	szántóterület
	a termelőszövetkezetek összes, illetve szántóterületének százalékában	
1949. XII. 31.	51	53
1950. XII. 31.	74	79
1951. VI. 30.	51	52
1951. XII. 31.	100	98
1952. VI. 30.	100	100
1952. XII. 31.	107	109
1953. VI. 30.	105	106
1953. XII. 31.	149	157
1954. VI. 30.	149	157
1954. XII. 31.	157	169
1955. VI. 30.	153	165
1955. XII. 31.	151	165
1956. VI. 30.	139	152
1956. XII. 31.	332	367

A termelőszövetkezetek tagosításánál mutatkozó előrefutás nemcsak annak a következménye, hogy sok helyen nem tartották be az engedélyezési feltételeket, hanem részben annak is, hogy ezek a feltételek kezdetben nem tartalmazták a megfelelő gazdasági és politikai követelményeket. A feltételek ilyen tartalmú helyes meghatározása, betartásuk biztosítása alapvető jelentőségű. A tagosítások üteme nem lehet laza feltételek függvénye, hanem a gazdasági és politikai eredmények kölcsönhatásának kell biztosítania a tagosítások helyes ütemét.

A tagosítás önmagában nem oldja meg sem a termelőszövetkezetek fejlesztésének, sem a mezőgazdaság fejlesztésének problémáját. A tagosítás csak egyik feltétele a szocialista mezőgazdaság felépítésének. A továbbiakban azonban feltétlenül szem előtt kell tartani a tagosítások gazdasági és politikai kihatásával kapcsolatosan az elmúlt években szerzett tapasztalatokat. Ezek közül, az elmondottak alapján, legfontosabb kérdésként a következőket sorolhatjuk fel:

a) a tagosítás nem lehet öncélú, a mezőgazdaság szocialista átszervezését kell szolgálnia. A mezőgazdaság fejlesztési terveiben a tagosítás számottevő tényező. Ezért minden tervidőszakban körültekintően kell meghatározni a tagosítható terület nagyságát, és csak olyan nagyságú területet szabad tagosítani, amely — figyelembe véve a várható termés csökkenést — reális, a szükségleteknek megfelelő terv készítését nem akadályozza;

b) a tagosításnak alapul kell szolgálnia a jövedelmező termelőszövetkezeti gazdálkodás megteremtéséhez és fejlesztéséhez; nem lehet a termelőszövetkezetek szervezésének adminisztratív eszköze;

c) a nagyobb termelési kieséssel járó téli tagosításokat és a többszörös tagosításokat el kell kerülni a megfelelő elővetemény és talajelőkészítés biztosítása érdekében;

d) a tagosítás engedélyezési feltételeit — a tapasztalatok figyelembe vételével — helyesen kell meghatározni;

e) az engedélyezési kérelmeket gondosan felül kell vizsgálni;

f) a termelés biztonsága érdekében a végrehajtásra vonatkozó jogszabályokat szigorúan be kell tartatni (biztosítani kell mindenki számára a panaszbenyújtási lehetőséget);

g) biztosítani kell a tagosítás szakszerű végrehajtását.

h) a körütekintő végrehajtás érdekében a munkálatok lefolytatására egy hónapnál hosszabb időt kell engedélyezni.

A szocialista mezőgazdaság felépítése során elért eredményeket nem szorítják háttérbe a bemutatott negatívumok. Ezek egy része, mint például a búza terméseredményének csökkenése, viszonylagos, mert hiszen az 1949—1956. évek termésátlaga országosan 4,3 százalékkal meghaladta az 1931—1940. évek termésátlagát. A negatívumok kiküszöbölésével azonban a fejlődés jelentősebbé, gyorsabbá tehető.

IRODALOM

- Fehrentheil—Gruppenberg László*: Magyarország tagosítási szükséglete. 1942.
- Futaky Zoltán*: A birtokrendezés közigazdasági feladatai és következményei. Budapest. 1941.
- Dr. Hantos László*: A mezőgazdasági ingatlanok elaprózódása. A mezőgazdaságfejlesztési kutatószolgálat kiadása. 1944.
- Hollóskuty Antal*: A tagosítás gazdasági jelentősége és végrehajtása. Földművelésügyi Minisztérium kiadása. 1942.
- Kleiszner Zoltán*: A tagosítások gyakorlati kivitele és gazdasági előnyei. A földmérő magánmérnökök Országos Egyesülete. Budapest. 1932.
- Dr. Ozoróczy Ervin — Dr. Tátrai István — Dr. Kovács Elemér*: Tagosítás és birtokrendezések. Igazságügyi Minisztérium. Budapest. 1938.
- Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben törvényhatóságok és községek (városok) szerint. Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat. 99. köt.
- Allami Levéltár anyaga, Szombathely, VIII. 293—327., VIII. 327—362.

DR. HORVÁTH RÓBERT:

A NEMZETI JÖVEDELEMSZÁMÍTÁS TANTÖRTÉNETÉNEK MÓDSZERTANI KÉRDÉSEIRŐL

(VÁLASZ HETÉNYI ISTVÁN ÉS DR. HAJPÁL GYULA
HOZZÁSZÓLÁSÁRA)*

Mint szerző csak örömmel állapíthatom meg azt a tényt, hogy dolgozatommal kapcsolatban két olyan hozzászólás is napvilágot látott a magyar nemzeti jövedelemszámítás gyakorlati szakemberei részéről, amelyek ismételt lehetőséget nyújtanak a nemzeti jövedelemszámítás fontos kérdésére való visszatérésre.

Az alábbiakban válaszomat elsősorban a nemzeti jövedelemszámítás tantörténeti kérdéseinek módszerei problémái köré csoportosítom, miután tanulmányom, melyhez a hivatkozott hozzászólások kapcsolódtak, a szó szoros értelmében vett tantörténeti tanulmány, továbbá miután a hozzászólások részemről tovább vitatni kívánt kérdései is főleg ebbe a síkba esnek. Ez nem jelenti természetesen azt, hogy válaszom során nem kívánok olyan problémákat is érinteni, amelyek az általam követett irányvonalhoz csak távolabbról kapcsolódnak, mégis válaszomat főleg ebben a vonalban kívánom tartani azért, mert ez lehetőséget nyújt szinte minden olyan lényegesebb kérdés megtárgyalására is, amelyet a hozzászólások felvetettek.

Mielőtt az egyes kérdések tárgyalásába belebocsátkoznék, röviden szeretnék annak a véleményemnek kifejezést adni, hogy tulajdonképpen egyik hozzászólás sem szorítkozott kizárólag tanulmányom bírálatára, hanem egyben a magyar nemzeti jövedelemszámítási irodalom bírálatát is nyújtotta sok tekintetben. Ezzel a kétségtelenül igényesebb megoldással csak egyet-érteni lehet. Ugyanakkor azonban azt is le kell szögezniem, hogy ezáltal menthetetlenül mindkét hozzászólásban olyan éle is mutatkozott a bírálatnak, mely a magyar nemzeti jövedelemszámítási irodalom még fennálló hiányosságait vagy általában mutatkozó elmaradottságát a vita alapját képező dolgozatom hiányosságaként exponálta, vagy legalábbis ilyen félreértések keletkezését nem zárta ki. Különösen feltűnők ezek a tendenciák

* A szerzőnek a vita alapjául szolgáló tanulmánya: „A polgári nemzeti jövedelemszámítás Magyarországon”. *Statisztikai Szemle*, 1956. évi 4. sz. 324—337. old. — Hozzászólások: *Hetényi István* „Hozzászólás dr. Horváth Róbert „A polgári nemzeti jövedelemszámítás Magyarországon” c. cikkéhez”. *Statisztikai Szemle*, 1956. évi 4. sz. 338—342. old. — *Dr. Hajpál Gyula* „A nemzeti jövedelem fogalmi meghatározásának egyes gazdaságelméleti kérdései”. *Statisztikai Szemle*, 1956. évi 11—12. sz. 990—1001. old.

Hajpál Gyula hozzászólásában, olyannyira, hogy válaszom megszerkesztése során problémákat okozott sokszor annak megállapítása, hogy vajon mikor adresszálja meglehetősen messzemenő kifogásait dolgozatom címére és mikor általánosságban a magyar nemzeti jövedelemszámítás szakirodalmának művelői címére, akik közé — többek között — Hajpál Gyula is tartozik.

Ezekre a kérdésekre az alábbiakban a részletek során konkrétan vissza fogok térni, de ennyit már előljáróban is szükségesnek tartottam elvi szempontból kiemelni.

*

Érdemi megállapításaimat azzal kell kezdenem, hogy mindkét hozzászólás végeredményben elfogadta tanulmányom alapvető megállapításait és abban is egyetértett, hogy az bizonyos értelemben hézagpótló természetű volt. Világosan látják azt is, hogy e hatalmas és döntő gazdaságstatisztikai problémakör hangsúlyozottan első megközelítését jelentő dolgozatom természetesen nem oldhatott meg minden tisztázásra váró alapvető kérdést és éppen ez adta számukra az ösztönzést, hogy a tanulmány szigorúan körülhatárolt problémaköréből olyan kérdéseket is felvessenek, melyeket tanulmányom nem is kívánt érinteni. A két hozzászólás közül mégis Hetényi István hozzászólása kapcsolódik szorosabban a dolgozatomban tárgyalt magyar polgári nemzeti jövedelemszámítási problémákhoz és nemcsak rendszeresége, valamint megállapításainak szigorú tárgyilagosságra való törekvése folytán, de a nemzeti jövedelemszámítás tantörténeti módszertani kérdései szempontjából is tisztultabb felfogást képvisel. Így például alapvetően tisztában van azzal, hogy a nemzeti jövedelemszámítás problémái, különösen történetileg, eltérő elméleti alapon állnak a polgári és a szocialista gazdaságstatisztika területét szemlélve és ezt a minőségi különbséget egész hozzászólásában tudatosan érvényesíti álláspontja kifejtése során. Az alábbiakban éppen ezért elsőnek Hetényi István megállapításával kívánok foglalkozni, mégpedig a kérdéseknek általa felvetett sorrendjében.

Az első két pontban felvetett problémát Hetényi úgy exponálja, hogy dolgozatom ezekkel a kérdésekkel nem foglalkozik, avagy nem domborítja ki azokat megfelelően. A hozzászóló itt kétségtelenül igen lényeges kérdést vetett fel nemcsak tartalmilag, de módszertanilag is. Egy tantörténeti jellegű dolgozatnál a döntő kérdés éppen annak mérlegeléséből áll elő, hogy függetlenül a dolgozat terjedelmétől, melyek azok a legfontosabbnak tartott kérdések, amelyekre minden körülmények között ki kell terjeszkedni, és melyek azok, amelyek még említendőek ugyan, de a fő kérdésekhez való viszonyukban csupán, viszonylagos jelentőségüknek megfelelő megvilágításban. Egy tantörténeti dolgozat szerzőjének e kérdések megoldása okozza a legtöbb problémát, mert hiszen ezeken keresztül dől el, hogy kellően uralja-e a hatalmas anyagot, látja-e a dialektikus összefüggéseket és hogy ezekre figyelemmel miként tudja mondanivalóját kifejtteni.

A tantörténetész tárgyalásmódja természetesen egyéni interpretálása a nemzeti jövedelemszámítási elmélet és gyakorlat lefolyt fejlődésének, de megfelelő tárgyi bizonyítékokra épül és éppen azon keresztül, hogy expoziciója mennyiben képes a lefolyt fejlődést objektíven is visszatükrözni, egyben arra is felelet ad, hogy e fejlődésről való egyéb nézetei, álláspontjai is mennyiben voltak helyesek. Az is világos, hogy minél rövidebb keretben, minél nagyobb fejlődési szakaszt felölelve és minél szélesebb probléma-

körökre kiterjeszkedve végzi ezt a munkát, annál inkább kell hasonulnia tevékenységének az absztrakcióhoz. Az érdemi probléma, a tantörténeti értékelő feladat mikénti megoldásának egyéni interpretációiból folyó elodázhatatlansága és felelőssége ebből fakad.

Dolgozatom megírása során tudatában voltam ennek a nehézségnek és tisztában vagyok azzal is, hogy távolról sem sikerült ezen a téren minden kérdést kielégítően megoldanom. Hetényi hozzászólása egyik fő érdemének azonban éppen azt tekintem, hogy ezt a problémát helyesen érzékelte. Sőt, egy további érdeme, hogy hozzászólása első két pontjában konkrétan vetette fel, szemben Hajpál Gyula hozzászólásával, aki ezt a problémát dolgozatommal kapcsolatban mégcsak nem is érzékelte. Másszóval Hajpál Gyula nem értette meg azt az alapvető tantörténeti szempontot, hogy a tantörténeti tanulmány egyéni állásfoglalása elsősorban az *expozíció módjában* van.

1. Ami most már Hetényi hozzászólását érdemben illeti, első kritikai megjegyzése —, hogy tanulmányom nem állapítja meg egyértelműen a nemzeti jövedelemszámításnak a magyar közgazdászok általi elhanyagolásában a polgári gazdaságstatisztikusok azon szerepét, hogy nem voltak le nemzeti jövedelemszámításaikból megfelelő következtetéseket, bár utal általánosságban a magyar közgazdászok elutasító jellegű álláspontjára — kétségkívül egy a fenti kategóriába tartozó fontos nüanszírozási probléma. Ez a szempont még akkor is nagyon figyelemreméltó, ha azzal csak részben tudok egyetérteni.

Kétségtelen, hogy a polgári közgazdászok általában — de különösen az elmélet képviselői — nem nagy figyelmet szenteltek a nemzeti jövedelemszámítás kérdésének és főleg nem látták annak óriási gazdaságpolitikai jelentőségét olyan világossággal, mint ahogy ezt ma akár a polgári, akár a marxista gazdaságtan és statisztika köreiből egyaránt látják. Erre különös élességgel a közelmúltban éppen *Colin Clark* mutatott rá, a gazdasági haladásról írott műve második kiadásának előszavában.¹

A polgári közgazdasági elmélet ilyen viszonyai között elsősorban a polgári gazdaságstatisztikusokra hárult az a feladat, hogy a gazdasági fejlődés tényeinek vizsgálatával a polgári gazdaságelmélet számára a helyes utat megmutassák és éppen ez magyarázza a magyar polgári nemzeti jövedelemszámítás azon pionírjainak érdemeit is — elsőnek *Fellnerét* —, akiknek működésével dolgozatomban foglalkoztam. Ezt helyesen látta meg különben Hajpál is hozzászólásában. Hetényinek tehát abban igaza van ugyan, hogy a polgári gazdaságstatisztikusok általában nem voltak le helyes következtetéseket nemzeti jövedelemszámításaik eredményéből, ennek ellenére szerepüket a polgári közgazdaságtan fejlődése szempontjából a magam részéről inkább pozitívan, mint negatívan értékeltem tanulmányomban, az előbbit tartva a fejlődés szempontjából döntőnek és jellegzetesebbnek. Emellett a fő irányvonal mellett kétségtelenül igaz az is, hogy miután általában inkább szorítkoztak a tények exponálására, mint további megfelelő következtetések levonására, ez bizonyos mértékig visszahatott a polgári gazdaságtanra, a haladás irányában gyakorolt hatásukra, gyengítve a stimulus intenzitását.

Ha ilyen történeti megvilágításban elemezzük a Hetényi által felvetett első kérdést, azt is meg kell látnunk, hogy az általam tárgyalt korszakban túlzott követelménynek látszik a polgári gazdaságstatisztika képviselőivel

¹ C. Clark: *The Conditions of Economic Progress*, Second Edition, London. 1951. VI. old.

szemben azt felvetni, hogy nem voltak le olyan következtetéseket, hogy miként lehet a nemzeti jövedelmet növelni. Ez a probléma Fellner utolsó számításai idején nem merült még fel, hanem csupán a jelen század harmincas éveinek végefelé, a nagy világgazdasági válság kihatásaképpen. Ezt már bizonyos mértékig a Matolcsy—Varga-féle számítás is tükrözi.

Jogosnak látszik viszont Hetényinek az a meglátása, hogy a nemzeti jövedelem helyesebb elosztásának kérdését még az ilyen rövidlejárátú, tisztán a nemzeti jövedelem struktúrájának elemzésére alapított gazdaságstatisztikai vizsgálódások mellett is lényegesen konkrétebben és lényegesen messzemenőbben fel lehetett volna vetni. Ebben a vonatkozásban áll elsősorban annak a megjegyzésnek az igazsága, hogy ezen a téren a polgári gazdaságstatisztikát terheli elsősorban a vád.

Mindennek megállapítása természetesen nem jelenti azt, hogy még ezen a téren is teljesen el kell marasztalnunk a magyar polgári gazdaságstatisztikát a vizsgált időszakban. Ezt éppen *Fellner* művével is lehet bizonyítani. A „Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme“ c. művében, a II. rész IV. fejezetében „A nemzeti jövedelem nagysága és megoszlása“ címmel vizsgálta meg éppen a magyar nemzeti jövedelem struktúráját és ennek során például hosszú lejáratra is összehasonlította annak struktúrális eltolódásait az első világháború előttivel szemben.²

2. A második kérdés, amelyet Hetényi István hozzászólása felvet, abból adódik, hogy nézete szerint tanulmányomban — helytelenül — nem szögeztem le határozottan, hogy a különféle próbálkozások ellenére, a polgári közgazdászoknak nem sikerült a nemzeti jövedelem fogalmának helyes és kielégítő meghatározása. Kétségtelen, hogy ez a megjegyzés ugyancsak az előbbihez hasonló nüanszírozási minőségi kategóriába tartozik, mert implícite is, de kifejezetten is utalt tanulmányom arra, hogy a magyar polgári közgazdászok elméleti állásfoglalásának hiányában, illetve e problémával való nem kielégítő foglalkozásuk miatt hárult a magyar polgári gazdaságstatisztikusokra az a feladat, hogy a nemzeti jövedelem közgazdasági fogalmának kialakítását felvessék, illetve annyiban-amennyiben megoldják.

Hetényi maga is így értelmezte még az első felvetett kérdés kapcsán tanulmányom mondanivalóját és a másodikkal kapcsolatban — úgy gondolom — inkább csak azt vitatja, hogy ennek minden kétséget kizáró leszögezése is szükségesnek látszik.

3. Hetényi harmadik érdemi megjegyzése akörül forog, hogy — nézete szerint — dolgozatomban kifejezett hiányossága az, hogy nem ismerteti a nemzeti jövedelem elosztásának kiszámításával kapcsolatos statisztikai kérdéseket, bár mint megjegyzi, tisztában van azzal, hogy egy folyóiratcikk keretében természetesen nem lehet minden kérdésre kitérni. Ez Hetényi hozzászólásának legérdemibb kérdése, mely szorosán összefügg azonban a másodiknak felvetett kérdéssel.

A magam részéről, amidőn dolgozatom bevezetésében a nemzeti jövedelemszámítással kapcsolatos kérdések körét csak a legfontosabb elvi kérdésekre korlátoztam és azon belül is a teljességre való törekvés nélkül, tudatosan zártam ki a nemzeti jövedelemelosztás kérdését, noha természetesen tisztában voltam azzal, hogy a nemzeti jövedelem elosztásának kiszámítása nemcsak a nemzeti jövedelemszámítás szempontjából, de közgazdaság-

² *Fellner F.*: Csonka-Magyarország nemzeti jövedelme. Budapest, 1930. 89. és köv. old.

tani, sőt társadalomtudományi szempontból is nemcsak hogy az egyik alapkérdés, de egyenesen a két fő kérdés egyike, mely egyáltalán a nemzeti jövedelemszámítással kapcsolatban felmerül. Kétségtelenül helytálló tehát Hetyényi István megjegyzése, hogy amidőn dolgozatom kizárólag a nemzeti jövedelemszámítás egyik fő kérdésével, a nemzeti jövedelemnek, mint a termelés alapvető felmérésének a kérdésével foglalkozik, ugyanakkor nem tér ki a másik fő kérdésnek, a nemzeti jövedelemnek, mint jövedelemelosztási kérdésnek statisztikai problémáira, sem az elvi, sem a tartalmi vonatkozásokban.

Dolgozatom megírásakor előttem a témának e fenti alapvető tagolása merült fel és — mint említettem — a nemzeti jövedelem megoszlásának statisztikai kérdéseit, mint olyan bonyolultabb kérdéseket, melyek az első fő kérdés exponálását már feltételezik, tudatosan egy második megközelítés számára tartottam fenn. Ezt az elgondolásomat helyesebb lett volna talán néhány sorban tanulmányomban rögzítenem, vagy legalább is dolgozatom címében utalnom arra, hogy egyelőre a magyarországi polgári jövedelemszámításokban jobban képviselt első fő kérdéssel kívánok csupán foglalkozni. Nem tartom ui. azt sem véletlennek, hogy a polgári nemzeti jövedelemszámítás fejlődése Magyarországon zömmel mégis csak az első alapkérdés körül forgott, továbbá, hogy lényegesen későbbben indult meg a második fő kérdés vonatkozásában és viszonylag csekélyebb eredményeket is produkált az utóbb téren.

E kérdés tantörténeti módszertani szempontból is közelebbi megvilágítást kíván, miután nem feltétlenül érthet mindenki egyet azzal, hogy az első megközelítést helyesebb volt egyelőre az első alapkérdésre korlátozni. Az alábbiakban ezért röviden felsorakoztatnám azt a két elméleti megfontolást, amely — egy harmadik gyakorlati megfontolás mellett — az általam választott megoldás mellett szólott.

Az első elméleti megfontolás a jövedelemmegoszlási kérdések átmeneti mellőzése mellett abból az alapvető konceptuális különbségből táplálkozott, mely a nemzeti jövedelem, mint a gazdasági erőforrások felhasználásához, illetve a felhasználás gazdasági eredményeihez kapcsolódó fogalom és a nemzeti jövedelem, mint a potenciális vagy aktuális szükségletkielégítés — szándékosan nem használom ezt a kifejezést, hogy „jólét“ — mérésére alkalmas fogalom között fennáll. Az utóbbi koncepciót is helyesebb ugyanis nézetem szerint mint a végső fogyasztásra szánt termékek jószágösszességét, azaz mint nemzeti reáljövedelmet felfogni. A magyar polgári nemzeti jövedelemszámítást a vizsgált időpontban éppen az jellemezte, hogy — ellentétben az akkori angolszász jövedelemszámítási irodalom termékeivel, melyek főleg az utóbbi koncepción, főleg annak a szolgáltatások irányában kiterjesztett további és már kifejezetten egyéni jövedelemkonceptióin épültek fel és csak járulékosan használták fel a termelési nemzeti jövedelemkonceptiót³ — túlnyomóan a termelési koncepció alapján állott. Mindez attól függetlenül, hogy a tárgyi, illetve a személyi módszer egyidejű felhasználásának aránya mennyiben volt az egyik, illetve a másik módszer javára túlnyomó. Ez volt nézetem szerint az oka annak is, hogy a *Matolcsy—Varga-féle* számítás sem tudott eljutni a teljesen magángazdasági jellegű nemzeti jövedelemfogalomhoz, ez utóbbi javára tett egyes engedményei ellenére

³ Lásd különösen C. Clark: *The national income 1924—31*. London, 1932.

sem. A nemzeti jövedelemnek a teljes egyéni jövedelmek összegeként való definiálásától visszariadt főleg azért, mert termelési alapon álló fogalmi bázisa nem engedte meg, hogy a honvédelem, egészségvédelem, közoktatás stb. szolgáltatásait is minden további nélkül a termelés fogalmába beletartozó szolgáltatások nyújtásának minősítse.

Ez utóbbira csak a teljesen határhaszonelméleti és nem kifejezetten gazdasági szükséglet-kielégítési, hanem a közgazdaságtan területéről már részben kilépő etikai és társadalomtudományi alapon álló „jóléti közgazdaságtani“ felfogás volt csak képes, főleg abban a változatában, amelyet ebben az időben *Pigou* képviselt. *Pigou* az emberi jólét olyan etikai értelemben vett fogalmát tette meg végeredményben „közgazdasági“ kritériumnak, mely szerint az emberi boldogság mindennemű emelése, ami a pénz segítségével egy cseregazdasági rendszerben megszerezhető, végső összefoglalásában a nemzeti jövedelem megoszlását jelképező nemzeti jövedelemfogalommal, „national dividend“-del egyenlő. Ezzel a felfogással természetesen eltűnik a termelés forgalmában a különbség a materiális és immateriális javak, azaz szolgáltatások között, mert hiszen a honvédelem, egészségvédelem stb. „szolgálati“ is azon keresztül, hogy a pénz segítségével megvásárolhatók, „közgazdasági“ tényezőkké és a nemzeti jövedelem növelésének tényezőivé, „termeléssé“ is lépnek elő egyben.⁴

A határhaszonelmélet alapján álló magyarországi polgári közgazdászok nem fogadták egyértelműen *Pigou* tanításait, de különösen nem annak éppen a nemzeti jövedelemre vonatkozó felfogását. *Heller Farkasnak* például súlyos aggályai voltak abban a tekintetben, hogy a jövedelem fogalma, amely nézete szerint tiszta magángazdasági fogalom, egyáltalán közgazdasági fogalomná bővíthető-e. *Heller* felfogásának kétségtelenül megvolt a helyes tudományos alapja, miután világosan látta, hogy amennyiben a jövedelmet nem mint reáljövedelmet, azaz gazdasági szükségletek kielégítésére alkalmas javak és szolgáltatások összességét, hanem mint közelebbről meg nem határozott pénzbeli jövedelmet fogjuk fel, amelynek fő kritériuma csak az, hogy vásárlóerő és nem az, hogy gazdasági, hanem nem gazdasági, kulturális, egészségügyi stb. szükségletet elégítünk ki vele, akkor az így definiált jövedelmet nagyon nehéz nemzetgazdasági fogalomként értelmezni, s még kevésbé az egyéni jövedelmek egyszerű összegéből előálló agregátumként. Egy ilyen felfogás végső eredményben inkább összezavarja, mint „közös nevezőre hozza“ a termelés és az elosztás nem feltétlenül egy síkon lebonyolódó problémáit és ezzel különmemű kategóriákat foglal össze egyetlen agregátumban, — ahogy ezt újabban a polgári közgazdaságtan egyes köreiből is világosan látják.

Konceptuálisan az egyik lehetséges megoldás tehát a reáljövedelmeknek megfelelő jövedelemmegoszlást kutatni, mely utóbbi kérdések természetesen közös nevezőre hozhatók, ha a nemzeti jövedelemszámítás síkján is a nemzeti jövedelem termelési fogalmával dolgozunk. Ahogy *Nicholson* is kiemelte legutóbb, — az utóbbi fogalom azon a hallgatóságos feltételezésen nyugvoan értelmezhető csak, hogy a jövedelemeloszlási struktúra nagyjából stabil, vagy legalábbis rövidlejáratra nem változik alapvetően.⁵ Telje-

⁴ V. ö. *C. Clark* ¹ alatt id. m. 7. és köv. old.

⁵ *J. K. Nicholson*: Some problems in the Measurement of Real National Income, Income and Wealth, Series IV., London, 1955, 146. old.

sen eltérő koncepcióra vezet viszont az, amennyiben a teljes kumulált vásárlóerővel megvásárolható gazdasági és nem gazdasági jellegű összes javak és szolgáltatások volumenét kívánjuk felmérni.

A nemzeti jövedelem Pigou-féle definícióját a magyar polgári közgazdászok közül csupán *Neubauer* tette magáévá. Miután a nemzeti jövedelem ilyen értelmezését a Pigou által kialakított és részéről elfogadott „jóléti gazdaságtan fogalmával“ s az ennek megfelelő termelési definícióval a rendszer belső logikáját tekintve joggal teljesen összefüggő fogalomnak tekintette, ezen az alapon tehette meg azt a Hetényi által a második kérdéssel kapcsolatban idézett kijelentését is, mely szerint a nemzeti jövedelem fogalma „a közgazdaságtan teljesen tisztázott kérdései közé tartozik.“

Ebből a szempontból azonban döntőnek kell tartanunk a magyar polgári nemzeti jövedelem számítása szempontjából azt, hogy a Pigou-féle definíció nem vált semmiféle konkrét nemzeti jövedelemszámítási tevékenység alapjává Magyarországon, sőt *Neubauer* is azon kritikai tevékenységét, amellyel a *Matolcsy—Varga*-féle nemzeti jövedelemszámítást, majd pedig a *Matolcsynak* a jövedelmek magyarországi megoszlására vonatkozó számításait elemezte, szintén nem elsősorban és nem kizárólagosan ezekre a megfontolásokra alapította. Más szóval, midőn dolgozatom megírásánál célként azt tűztem ki, hogy elsősorban a magyar polgári nemzeti jövedelemszámítás legfontosabb elméleti és elvi kérdéseivel foglalkozzam, úgy ahogy azok akkor a magyar polgári gazdaságstatisztika szempontjából felvetődtek, azt kellett konstatálnom, hogy a nemzeti jövedelemelosztásra vonatkozó olyan kifejezetten elméleti koncepció, amely gyakorlati számítások vagy legalábbis részletszámítások alapjává vált volna, tulajdonképpen nem merült fel.

Fellner Hetényi által hivatkozott számítása például a nemzeti jövedelem megoszlására vonatkozó számítások helyett kifejezetten adótehermegoszlást számított. Felfogása ui., ahogy erre a dolgozatomban is hivatkoztam, az volt, hogy az általa kifejlesztett nemzeti jövedelemfogalom és tárgyi módszer alapján nem lehet a nemzeti jövedelem megoszlását kiszámítani, s erre a célra a nemzeti adóalap fogalmát fejlesztette ki, amely a nemzeti jövedelemnél szélesebb, az egyéni jövedelmek összegénél azonban szűkebb körű, de mindenesetre kumulált fogalom. E fogalom kifejlesztése is túlnyomórészt empirikus alapon, a rendelkezésre álló adóstatisztika alapján történt, valamint a népszámlálások foglalkozási statisztikáinak felhasználása alapján. Éppen ezért különösebb visszhangot konceptuális részére vonatkozóan nem is váltott ki.⁶ Hasonlóan empirikus koncepciót fogadott el *Matolcsy Mátyás* is hivatkozott számításaiban, akit az egyéni jövedelmek összességéből eszközölt levonások és alkalmazott számítási módszer végül is nagyon közelhozott a Fellner-féle nemzeti adóalap fogalomhoz. *Neubauer* mindkettőjünkkel szemben főleg azt vitatta, hogy a nemzeti adóalap fogalma helyett a jövedelemelosztás vizsgálatához helyesebb lenne a nemzeti jövedelemből kiindulni, mégpedig annak az összes magánjövedelmek szerinti fel-
fogásában.⁷

⁶ V. ö.: *Fellner F.*: Adótehermegoszlás. Székesfehérvári Statisztikai Közlemények. 97. köt. 3. sz., 1936. 5. és köv. old., továbbá 243. és köv. old., valamint *Hegedüs Lóránt* rávonatkozó recenziójával, *Közgazdasági Szemle*, 1937. 132. és köv. old.

⁷ V. ö.: *Matolcsy M.*: Jövedelemelosztás Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 1936. 271. és köv. old., továbbá *Neubauer Gy.*: A magyar nemzeti jövedelem megoszlása. *Közgazdasági Szemle*, 1940. 317. és köv. old.

Ebből a szempontból azonban a fejlődés döntő sajátosságának kell minősíteni mégis azt, hogy bár Fellner és Matolcsy hivatkozott számításai kétségkívül a magyar nemzeti jövedelem ez idő beli megoszlására vonatkozó jelentős statisztikai termékek, melyeknek természetesen volt egy inkább empirikus vagy eklektikus alapon kialakított elméleti alapjuk, mégis ezeknél a számításoknál a konceptuális problémák még annyi szerepet sem játszottak, mint a dolgozatomban tárgyalt első fő nemzeti jövedelemszámítási problémakörben, miután az erőfeszítések túlnyomó része kifejezetten a tartalmi kérdésekre összpontosult.

Éppen ebben rejlik az a *második fő elméleti megfontolás*, amely miatt a nemzeti jövedelem megoszlására vonatkozó fejtegetéseket a magyar polgári nemzeti jövedelemszámításokkal kapcsolatban — ha egyelőre átmenetileg is — helyesebbnek láttam mellőzni, illetve egy későbbi vizsgálódás számára tartottam fenn. Ez annál is inkább helyesnek látszott, mert e kérdések nyilvánvalóan átvezetnek már a magyar polgári nemzeti jövedelemszámítás egy olyan további tantörténeti megközelítéséhez is, amely nagyobb és részletekbe menő figyelmet fordít mindkét fő kérdés elméleti alapkérdésein túlmenően a kifejezetten számítástechnikai-módszertani kérdésekre is, továbbá e számítások eredményét a tartalmi kérdések síkján is vizsgálja, mind közgazdaságtani, gazdaságpolitikai, mind társadalomtudományi és politikai történeti mondanivalója szempontjából is.

Talán felesleges is hangsúlyozni, hogy tanulmányom a nemzeti jövedelemszámítás első fő problémakörébe tartozó expozíciója során az adott kutatási célra való tekintettel az utóbbi, számítástechnikai módszerei, valamint tartalmi megközelítésre szintén nem terjeszkedhetett ki. Elméleti felfogása mellett legfeljebb az itt körvonalazott keretnél is rövidebben térhetett volna csak ki a második fő kérdésre vagy inkább csak az első fő kérdéssel való összefüggésének vázolására, miután ez utóbbi fő kérdés elméleti exponálása már szétfeszítette volna akkori tanulmányom adott kereteit. Még kevésbé nyílt természetesen módom arra, hogy e második fő kérdésnek egy olyan, a tényleges adatokon alapuló tartalmi expozícióját adjam, mint hozzászólásában Hetényi István, amelyet természetesen a hozzászóló többször és kifejezetten hangoztatott szándéka ellenére is dolgozatommal kapcsolatos „párhuzamos cikknek“ kell minősítenem.

A 3. pontban felvetett kérdéssel kapcsolatban és egyáltalán Hetényi magasszínvonalú hozzászólásával kapcsolatban utolsónak még csupán azt a gyakorlati megfontolást kívánom felvetni, hogy a magyar polgári nemzeti jövedelemszámítás feldolgozásának azok az útjai, amelyeket hozzászólása és szándékaim is kijelölnek, már nem annyira a magános kutató számára is hozzáférhető elméleti kutatás területei, hanem olyan kollektív munkaszervezést és technikai felkészültséget igényelnek, amelyek inkább csak tudományos intézetekben vagy olyan gyakorlati intézmények keretében állnak csak rendelkezésre, melyekben a módszerei és tartalmi kérdésekkel kapcsolatos ellenőrző vagy átcsoportosító számítások elvégzése is lehetséges. Azoknak az országoknak a példája, amelyek, mint például Anglia, Egyesült Államok, Franciaország, Svédország stb., a szocialista nemzeti jövedelemszámítás oldaláról pedig elsősorban a Szovjetunió és Lengyelország, melyek az itt vázolt tantörténeti problémákat már megoldották, azt mutatja, hogy ezek az eredmények túlnyomóan munkaközösségi munkák eredményeiként

állottak elő. Ez olyan gyakorlati szempont természetesen, amelyet szintén nem hagyhattam figyelmen kívül dolgozatom megírásánál.

*

Ami *Hajpál Gyula* hozzászólását illeti, általánosságban meg kell állapítanom, hogy ez a hozzászólás nemcsak mondanivalóját, de módszerét tekintve is sokkal kevésbé szabatos és sokkal kevésbé hozzászólás jellegű abban az értelemben, hogy a dolgozatomban érintett kérdések körén belül maradnának fejtegetései. Jellemzi ugyanis, hogy hozzászólás címen is csupán dolgozatomnak azokkal a kiragadott kérdéseivel foglalkozik, melyek mai, azaz jelenlegi szocialista nemzeti jövedelemszámítási gyakorlatunk számára kidolgozandó közgazdaságtani nemzeti jövedelem fogalom megalkotásával kapcsolatba hozhatók, illetve, amelyek ebbe — szerinte — nem illeszkednek bele.

Hajpál Gyula ezen a címen tulajdonképpen dolgozatom mondanivalójának téves reinterpretálását, illetve a Matolcsy—Varga-féle nemzeti jövedelemszámítás részéről bírált tételeinek — mondhatni — apológiáját nyújtja. Cikke végén megállapítja ugyan, hogy törekvése, az új nemzeti jövedelem fogalom kialakítása nem járt sikerrel, de követelményként továbbra is fenntartja azt a célkitűzést, hogy a nemzeti jövedelemszámítási gyakorlat számára a jelenlegi „dogmatikus“ és „merev“ nemzeti jövedelemszámítási fogalom helyett új, a számítások gyakorlati lebonyolítását megkönnyítő és tulajdonképpen az összes szolgáltatásokat magába foglaló nemzeti jövedelem fogalmat kell kialakítani. Ezzel a problémafelvetéssel egyet lehet érteni, feltéve, hogy az új nemzeti jövedelem fogalom kialakítása sem dogmatikusan, azaz nem valamely olyan „a priori“ helyesnek tartott nemzeti jövedelemszámítási elképzelés alapján történik, hogy az összes szolgáltatások abban elhelyezhetők legyenek, hanem olyan érvek alapján, amelyek a gazdaságstatisztikai gyakorlat általánosításának tekinthetők, és természetesen tudományosan is helytállóak. Ebből a szempontból azonban súlyos kifogásokat kell támasztanom Hajpál Gyula egész kifejtett gondolatmenetével szemben, nemcsak tartalmi, de tantörténeti módszertani szempontból is.

Ezek között az első és legfontosabb kifogás abban áll, hogy Hajpál gondolatmenete teljesen tértől, időtől és gazdaságtársadalmi rendszertől elvonatkoztatott, valamely abszolút értelemben helyesnek tartott közgazdaságtani nemzeti jövedelem fogalom kialakítására törekszik. Ez felel csak meg ugyanis felfogása szerint egy valamilyen ugyancsak univerzalisztikusan elképzelt statisztikai módszernek, amely feltehetően mindenfajta gazdasági és társadalmi struktúrájú ország nemzeti jövedelem számítási gyakorlatában egyformán sikerrel lenne alkalmazható. Egy ilyen álláspont eleve hibás, amely eltekint a történelmi fejlődésnek olyan alapvető tényeitől, hogy a polgári közgazdaságtanban is a nemzeti jövedelemnek többféle fogalma alakult ki, amelyek között is vannak — ahogy már dolgozatomban leszögeztem — inkább kifejezetten közgazdaságtani alapon álló nemzeti jövedelemszámítási koncepciók, és vannak inkább magángazdasági jellegű nemzeti jövedelem koncepciók, továbbá, hogy a történelmi fejlődés során kialakult a nemzeti jövedelemnek egy marxista közgazdaságtani fogalma is, amely természetesen az előbbieik közül még a hozzá legközelebb állókkal sem azonos.

Tantörténeti szempontból a magyar polgári nemzeti jövedelemszámítás főbb elméleti kérdéseivel kapcsolatos dolgozatom problémaköréből való kilépés és a mai szocialista jellegű, azaz elméletileg a marxi-lenini gazdaságelméletben gyökerező, gazdaságstatisztikailag pedig a szocialista tervgazdálkodási gyakorlat alapján álló nemzeti jövedelemszámítás problémaköréhez való előrehaladás az egész problematika minőségi megváltoztatásával egyértelmű. Ennek teljes szem elől tévesztése, illetve e kérdés olyan vulgáris értelmezése, ahogy Hajpál Gyula szóbanforgó cikke egyenesen velem, mint a polgári nemzeti jövedelemszámításról szóló tantörténeti cikk szerzőjével polemizál azon alapon, hogy az általa javasolt új fogalommal a polgári gazdaságstatisztikai kérdéskörre tett kritikai megállapításaim nincsenek összhangban, nyilvánvalóan *célját tévesztett*.

El lehet képzelni természetesen azt is, hogy a hozzászólásban „ex cathedra” kijelentett álláspont mai gazdaságstatisztikai gyakorlatunk elméleti általánosításából állott elő, ennek gondolatmenete és részletesen kifejtett érvelése azonban egy ilyen döntő fontosságú kérdésben nem mellőzhető, éppen annak nagyon messzemenő konzekvenciáira tekintettel.

Ha megvizsgáljuk azt a nemzeti jövedelem fogalmat, amelyet Hajpál Gyula cikke inkább elleplez, mint világosan előtérbe állít, úgy arra a konklúzióra kell jutnunk, hogy az nem egyéb, mint visszatérés a nemzeti jövedelemnek ahhoz a Pigou-féle fogalmához, amelyet már Hetényinek adott válaszomban érintettem és amelyet a Colin Clark-féle számítás sem fogadott el minden további nélkül a nemzeti jövedelem közgazdasági definíciójaként, még kevésbé a Matolcsy—Varga-féle számítás.

Pigou és Clark álláspontjának összehasonlítása is megmutatja, hogy a polgári közgazdatágtanban is megvan alapjában az az alapvető konfliktus, amelyet válaszom első részében Hetényi hozzászólásával kapcsolatban úgy exponáltam, hogy a nemzeti jövedelemnek két alapvető koncepciója közül az egyik inkább termelési, a másik pedig inkább fogyasztási és vele összekapcsoltan jövedelem elosztásra irányuló fogalom. Ennek az ellentétnek a közgazdaságtani alapjai megtalálhatók — mint látjuk — a polgári közgazdaságtanban is kialakult objektív értékelmélet és szubjektív értékelmélet közötti alapvető különbségben és az ezeknek megfelelő materialisztikus, illetve idealisztikus társadalomtudományi felfogásban.

Marx, mint ismeretes, az előbbihez, azaz az objektív értékelmülethez kapcsolódva fejtette ki a történelmi materializmussal összhangba hozott közgazdasági értékelméletét és a társadalmi újratermelés sémáin keresztül a *szocialista társadalom számára is érvényes módon* mutatta ki a társadalmi újratermelés anyagi alapjainak növelése terén fennálló összefüggéseket. Az általa kialakított nemzeti jövedelem fogalom tehát elsősorban termelési koncepcióként alakult ki és csak miután a társadalom anyagi alapjainak termelését biztosító eredeti jövedelmek képzését megvizsgálta, kapcsolta ehhez a származékos jövedelmek képzésének problémáját és a nemzeti jövedelem osztályok szerinti elosztásának kérdését. Ennek kapcsán mutatta be azt is, hogy a kapitalista társadalomban a jövedelemelosztás folyamata ezeket az alapvető összefüggéseket elhomályosítani igyekszik és ezekre az összefüggésekre érvényes az az idézet is „Értéktöbbletelméletek” c. munkájából, melyeket többek között tőle Hajpál is idéz.

Az eddigiekből már kiviláglik az is, hogy amennyiben a nemzeti jövedelem megtermelésének koncepcióját mellőznénk, illetve kizárólag a nemzeti jövedelemnek olyan újraelosztási koncepcióját fogadnánk el, amely az eredeti és származékos jövedelmeket egyaránt magában foglalja, úgy a termelési politika számára végeredményben nem maradna objektív mérték, mely a nemzeti jövedelem növelésénél a termelés helyes arányainak megtervezését biztosítaná. A szocialista nemzeti jövedelemszámítási irodalomban ezt legutóbb *Koziolék* húzta nagy erővel alá, rámutatva arra, hogy ezt az összefüggést helytelenül felfogva a társadalmi élet anyagi alapjait nem biztosító és ezért nem produktívnak tekintett, bár társadalmilag szükséges tevékenységek volumene így helytelenül konkurrálhatna a produktív munka volumenével ez utóbbi rovására.⁸

A szovjet közgazdászok közül újabban *Sztrumilin* akadémikus mutatott rá, hogy csak a reál nemzeti jövedelem fedezheti a nem termelő szféra ráfordításait és hogy például a hadsereg kiadásai nem a termelési, hanem a kiadási oldalon jelentkeznek.⁹ A termelés fogalmának reális materiális termelésként való meghatározását tehát sem közgazdaságtani szempontból, sem gazdaságstatisztikai szempontból nem lehet helytelennek minősíteni és az ehhez kapcsolódó eredeti és származékos jövedelmek közti megkülönböztetést is alapvetőnek és nemcsak a közgazdaságtan, de az egész társadalomtudomány és statisztikai tudomány számára is döntő jelentőségűnek kell tekinteni. Az olyan törekvés tehát, amely ezeket a társadalmi és tudományos fejlődésben óriási jelentőségű megállapításokat és megkülönböztetéseket minden további nélkül és oly módon akarja mellőzni, hogy egy olyan szélesebbkörű termelésfogalommal kíván operálni, amely ezekre a fontos alapvető megállapításokra nincs tekintettel, sőt, ezeket a megkülönböztetéseket egyenesen elhomályosítja, semmi esetre sem látszik helyesnek.

Egy fokkal még elfogadhatóbbnak látszana egy ilyen reformtörekvés akkor, ha amellettt érvelne, hogy a régi fogalom *mellett* olyan új, *magasabbrendű fogalmakat* is ki kell fejleszteni, amelyek az előbbieket magukba foglalják, vagyis az azok meritumát jelentő megkülönböztetéseket is megteszik, de ugyanakkor további, azokra felépülő összefüggések egyidejű szintetizálását is lehetővé teszik. Ez utóbbi érvelés jobban beleilleszkedne abba a gazdaságstatisztikai vonalba is, amely elsősorban gyakorlati kíváncsagság alapján kíván egyes olyan összefüggéseket feltárni, melyek a „rég” nemzeti jövedelem fogalom segítségével, illetve annak tartalmi kitöltésén keresztül nem feltétlenül tárhatók fel. Hajpál expozíciójából olyan benyomás is meríthető, hogy az utóbbi érvelés felé is hajlik, bár nem kifejezetten. Az a merev feltevés azonban, amellyel Hajpál nemcsak az „éles ellentét”-et, de mindenfajta különbséget az eredeti és származékos jövedelmek között megszüntetni igyekszik abból a célból, hogy a termelés fogalmát a szolgáltatások előállítására is kiterjeszthesse, miután érvelése szerint „... éppen a fogalmak tisztázottságából származó merevség akadályozza a felvetett probléma kívánatos (— szerinte kívánatos!) megoldását...”¹⁰ mégiscsak a likvidátori tendenciák túltengését mutatja felfogásában.

Ezzel kapcsolatban röviden még annyit kívánunk megállapítani, hogy egyébként sem a polgári közgazdaságtan és statisztika, sem a szocialista

⁸ H. *Koziolék*: Zur marxistisch-leninistischen Theorie des Nationaleinkommens. Berlin, 1953. 64. és köv. old.

⁹ S. *Sztrumilin*: A népjólét mérésének kérdéséhez. *Vesztnik Sztatisztiki*. 1954. évi 4. sz.

¹⁰ *Hajpál Gy.*: id. cikk 999. old.

gazdaságtudomány és gazdaságstatisztika képviselői nem ezen a vonalon keresik elsősorban a nemzeti jövedelemszámítások segítségével meg nem oldható kérdések megoldását, hanem a mérlegmódszeren alapuló anyagi és pénzügyi mérlegek egész rendszerének a kidolgozásában, vagy pedig olyan, a struktúravizsgálatra alkalmas matrixok, illetve modellek kidolgozásában, amelyek további, bonyolultabb összefüggések feltárására is alkalmasak. Erre alább még visszatérünk.

Megjegyzendő még, hogy amennyiben a polgári gazdaságtan és a polgári gazdaságstatisztikai elmélet területén kívánunk is maradni, akkor is szigorúan különbséget kell tennünk a nemzeti jövedelem, mint termelési reáljövedelemfogalom és a neki megfelelő végső fogyasztókhöz jutó fogyasztási jószágmenyiség, továbbá a nemzeti jövedelem mint össz-fogyasztás mérésére alkalmas kumulált fogalom között — mely utóbbi a fogyasztási színvonal mérésére is alkalmas — és végül a nemzeti jövedelem, mint az ún. „nemzeti jólét“ mérésére szolgáló Pigou-féle fogalom között. E három eltérő jellegű fogalomagregát összezavarása igen nehézé teszi Hajpál javaslatainak megértését. Az általa kifejtett álláspont — érzésem szerint — valahol a második és harmadik álláspont között helyezkedik el, de közelebbről meg nem határozható módon.

Kuznets e három fogalom közötti megkülönböztetést már egy 1947-es előadásában igen nagy világossággal megtette, s ugyanitt utalt arra is, hogy a nemzeti jövedelem ortodox, azaz a három közül elsőnek említett megközelítését tartja a leggyümölcsözőbbnek. Ezen belül ugyanis olyan további, a nemzeti jövedelemszámítás keretében eddig nem érintett kérdések kutatására helyezhető a súly, mint a termelési struktúrában mutatkozó, azaz az iparosodás fokában, a világgazdasági munkamegosztásba való betagolódás mértékében, avagy az államosítás foka következtében előálló alapvető különbségek kutatása, amelyek végül is elvezetnek a gazdaságtársadalmi rendszer gazdasági és társadalmi intézményeinek különbségeiből eredő differenciáltság feltárásához is.¹¹ Ezek a javaslatok éppen úgy nem az univerzális gazdaságstatisztikai módszerek irányába esnek, mint ahogy a fent említett nemzeti jövedelemszámításon túli módszerek sem. A cambridgei határhaszoniskola egyik tekintélyes képviselőjének, Joan Robinsonnak egyik legújabb állásfoglalása is arra utal különben, hogy a jóléti gazdaságtan azon korábbi megállapításainak értékét, amelyeket Pigou ismertetett nézetei is képviselnek, igen csekélyre, mindenesetre lényegesen kevesebbre értékeli, mint Hajpál ezekre felépülő fejtegetései.¹²

A szocialista közgazdászok köreiből — tudomásom szerint — még kevésbé az összes szolgáltatásokkal megnövelt nemzeti jövedelemfogalom a túlnyomóan elfogadott. *Tureckij és Kurszkij* ilyen irányú álláspontját általában elutasítással fogadták¹³ és a rendelkezésemre álló újabb irodalomban sem találtam nyomát hasonló sikeres törekvéseknek. Helyesen tette volna tehát Hajpál, ha ezeknek bővebb teret szentelt volna cikkében, amennyiben ilyen anyaggal rendelkezik. E fontos kérdést módszertanilag végleg nem lehet névtelen tekintélyekre való hivatkozással elintézni.

¹¹ S. Kuznets: *National Income and Industrial Structure*. London 1954. 176. és köv. old., illetve 145. és köv. oldal.

¹² J. Robinson: *The Accumulation of Capital*, London. 1956. 389. és köv. old.

¹³ V. ö. *Koziolek*: id. m. 60. old.

Ugyancsak elfogadhatatlan tudományos módszertani szempontból az az érvelés is, mely *Marxra*, illetve *T. V. Rjabuskinra* hivatkozással helytelen szillogizmust használ a bizonyítás érdekében. Ugyanis Marxnak azon megállapításából, hogy a termelő munka meghatározása nem a munka folyamatából, hanem annak társadalmi viszonyaiból és megszervezettségéből kell, hogy következzen, *Rjabuskin* helyesen következteti azt, hogy „...a tőkés társadalomra vonatkozóan Marx bebizonyította: ha a szolgáltatások teljesítését mint tőkés termelést szervezik meg... és ha a szolgáltatás úgy lép be a cserefolyamatba, mint bármilyen más áru, akkor a szolgáltatások összege gazdasági lényegét tekintve nem fog különbözni a szokásos termeléstől, és ez a termelés részt vesz az értéktöbblet létrehozásában.“ Egyik megállapításból sem következik azonban *logikailag*, hogy a *szocialista viszonyok között*, a nemzeti jövedelem szocialista fogalmára vonatkoztatva és mindenfajta, termelő és nem termelő „...szolgáltatások létrehozásának termelő munkaként való kezelése, az ilyen munka eredményének pedig az anyagi természetű jószágokkal együtt történő számbavétele nem ellenkezik a marxista gazdaságelmélet szellemével.“¹⁴ Ez lenne ugyanis éppen az a tétel, amely bizonyítandó, s amelynek bizonyításával Hajpál adós marad.

Mint korábban már céloztunk rá, azokat a problémákat, amelyeket Hajpál Gyula felvet és amelyeket a nemzeti jövedelem fogalom termelésen túli szférára való kiterjesztésével akar megoldani, a szocialista gazdaságstatisztika fejlődése túlnyomórészt a népgazdasági mérlegrendszer kiépítésén keresztül oldotta meg, elsősorban a nemzeti jövedelem mérlegének kiépítésén keresztül. A nemzeti jövedelem olyan tervmérlege, mint amilyent például *M. Bor* fejtegetései is tartalmaznak és amely megkülönbözteti a nemzeti jövedelem felmérését a termelés, az elsődleges elosztás, a másodlagos elosztás, a végleges elosztás és a felhasználás stádiumában, lehetővé teszi olyan bonyolultabb összefüggések feltárását, amelyet a felmerülő összes problémáknak egy kiterjesztett nemzeti jövedelem fogalomba való becsúfolásával semmi körülmények között nem lehetne elemezni.¹⁵ E kérdésnek egy másik megoldása a népgazdasági végső összefüggések kettős nyílású statisztikai táblázatokban való olyan feltárása, amelyet a *Leontief*-féle input-output módszerhez hasonló strukturális analízis tesz lehetővé és amelyet legutóbb *Sztrumilin* szovjet akadémikus fejtett ki.¹⁶

A szocialista nemzeti jövedelemszámítási gyakorlat ezekben a kiterjesztett keretekben sok bonyolult részletkérdést oldott meg és képes volt a ráháruló feladatoknak nagyban-egészben eleget tenni, sőt hatást gyakorolt nem egy esetben a polgári gazdaságtan fejlődésére is. A magyar nemzeti jövedelemszámítási gyakorlat azon megoldása például, amely a lakosság pénzforgalmi mérlegének kérdését a magánjövedelmek tulajdonképpeni direkt felmérése nélkül is meg tudta oldani, a nemzeti jövedelemszámítási kérdésekkel foglalkozó 1953-as római nemzetközi kongresszuson is figyelmet keltett.¹⁷

A pénzforgalmi mérlegek problémáinak megoldásánál azonban világosan kell látni, hogy ezek eltérő céljuknak megfelelően a nemzeti jövedelem-

¹⁴ Hajpál Gy.: id. cikke, 997. old.

¹⁵ *M. Bor*: A szovjet nemzeti jövedelem tervmérlegéről. *Vesztnik Sztatisztiki*, 1954. évi 6. sz.

¹⁶ *Sz. Sztrumilin*: A népgazdasági mérleg, mint a szocialista tervezés eszköze. *Közgazdasági Szemle*, 1955. évi 1. sz. 56. és köv. old.

¹⁷ *E. E. Jackson*: Social Accounting in Eastern Europe. Income and Wealth. Series IV. London, 1955. 257. és köv. old.

adta termelési és termelési fogalmi kerettel nem feltétlenül közös síkban vannak s ez utóbbival közös összefüggésüket a népgazdasági mérlegrendszer részmérlegeinek egymással való összefüggésén keresztül külön problémaként kell megoldani, mely adott esetben esetleg csak bizonyos tételek levonásán és kiegészítő mérlegek beállításán keresztül történhet meg. Azt az érvet sem tudnám tehát a magam részéről elfogadni, hogy a pénzforgalmi mérlegek vagy az életszínvonal számítások problematikájának egyetlen és egységes nemzeti jövedelemszámítás keretében való megoldása miatt van szükség a nemzeti jövedelem fogalmának olyan jellegű átalakítására, mint amelyet Hajpál javasol.

Mellőzve most már a részletkérdéseket, csupán még az alábbi lényegesebb módszertani kérdések megvilágítására kívánok szorítkozni, mint amelyek mellett nem lehet elmennem szó nélkül. Tanulmányom elolvasása bárkit meggyőzhet arról, hogy a nemzeti jövedelem közgazdasági jellegű felfogása alatt a materiális jószágtermelést, az ezzel összefüggő s Marx által meghosszabbított termelésnek tekintett termelési szolgáltatások fogalmát értettem, szemben a nemzeti jövedelem magángazdasági jellegű felfogásával, amely a nemzeti jövedelmet — mint meghatároztam — némi korrekciókkal, de lényegében a magánjövedelmek összességéként fogja fel. Ez utóbbira ilyen értelemben többször is hivatkoztam dolgozatomban, vagyis Hajpál azon fogalmazása, hogy nem lehet megállapítani, miben látom a különbséget a magángazdasági és a közgazdasági felfogás között, — elnézésen alapul. Annál is inkább, mert Fellner fő érdemének elsősorban a közgazdasági jellegű fogalom kidolgozását tartottam és csak másodsorban azt — amit általában a nemzeti jövedelemszámítási tantörténeti irodalom —, hogy a fenti fogalomnak jobban megfelelő tárgyi módszert dolgozta ki. Hajpál teljesen szem elől téveszti dolgozatomnak ezt az egyik fő és önálló megállapítását akkor, amidőn siet velem egyetérteni abban, hogy Fellner különös érdeme az, hogy a tárgyi módszert tartotta megfelelőbbnek a nemzeti jövedelem kiszámításánál.

Hasonlóan felületesnek kell minősítenem Hajpál azon megállapításait is, amelyek azt a látszatot kívánják kelteni, hogy én a nemzeti jövedelem magángazdasági jellegű fogalmát nem éppenúgy közgazdaságtani fogalomnak tekintem, mint annak közgazdaságtani jellegű fogalmát. Korábban már utaltam arra, hogy „jövedelem“ szó magángazdasági eredetű, valamint arra is, hogy miképpen nyert mégis polgárjogot a közgazdaságtanban mint „nemzeti jövedelem“ és válaszom további részei is, valamint dolgozatom gondolatmenete is világosan arra utal, hogy a magángazdasági jellegű nemzeti jövedelmet mint fogalmat a nemzeti jövedelem közgazdasági fogalma alá, mint legközelebbi fogalmi nem (*genus proximum*) alá sorolom. Precizírozásképpen le kell szögeznem, hogy azt a képtelenséget, hogy a nemzeti jövedelem magángazdasági jellegű fogalma vagy felfogása magángazdasági fogalommal azonos és hogy az életszínvonal vagy a szolgáltatások értékének számbavétele *nem* közgazdasági jellegű számítás, sehol le nem írtam, szemben Hajpál téves megállapításával.

Nem tartozom azok közé sem, akik — mint például a nemzeti jövedelemszámítás 1955. évben lefolyt lengyel vitájában *Bolland* professzor — azt az álláspontot képviselték, hogy „...a gyakorlat követelményeinek nem szabad alakítaniuk elméleti fogalmaink lényegét, hanem ellenkezőleg, a ter-

vezés és az adatszolgáltatás módszereinek kell a lehetőség szerint pontosan megfelelniök az elméleti fogalmaknak.¹⁸ A nemzeti jövedelemszámítási gyakorlat elméleti általánosításának azonban nézetem szerint lényegesen konkrétabbnak és elméletileg is sokkal felkészültebbnek kell lennie ahhoz, hogy egy ilyen nagyjelentőségű elméleti kérdésben a közgazdaságtan kialakult és helyes kategóriáinak új fogalmakkal való felcserélését eredményezze. Ehhez a gyakorlat részletekbemenő és elmélyült elemzésén kívül nem utolsó sorban szükséges az empirikus felfogás mellett a legmesszebbmenő elméleti felkészültség is, valamint a tudományos módszer szubjektív, elfogultságtól független és objektív alkalmazása.

Sajnálattal kell megállapítanom, hogy az elméleti munkának általában mutatkozó lebecsülése, s nem utolsó sorban a magyar polgári nemzeti jövedelemszámítással kapcsolatos részemről kifejtett elméleti munkának különös mértékben való lebecsülése, továbbá a tudományos módszer olyan általánosan elfogadott elveitől való elrugaszkodás, mely nem tesz különbséget az átvett idegen és a saját önálló álláspontok között, sőt egyenesen kifogásolja az ilyen jellegű, precizitást dolgozatomban, nemkülönben az idézések és hivatkozások mellőzése, nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy Hajpál Gyulának nem sikerült azokat az empirikus gazdaságstatisztikai tapasztalatokat felszínre hoznia, melyekkel nemzeti jövedelemszámítási gyakorlatunk terén — legjobb tudomásom szerint — bőségesen rendelkezik.

¹⁸ Bolland — Gordon — Kumanowski — Mine B.: A szocialista társadalom nemzeti jövedelmének kérdéséhez. *Ekonomista*, 1955. évi 5—6. sz.

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára

A statisztikai könyvtár és térképtár alapjait megvető szervezési munkálatokat az 1848-as Országos Statisztikai Hivatal igazgatója, *Fényes Elek* indította el. Tekintettel azonban arra, hogy a szabadságharc leverése megbénította az Országos Statisztikai Hivatal életét, a könyvtár is csak 1867-ben, az országos statisztikának a kiegyezéssel történő újjászülésével indulhatott el a fejlődés útján.

Fényes Elek, illetve később *Keleti Károly* azért tartotta különösen fontosnak a könyvtárszervezés ügyét, mert az elmaradt magyar statisztika fejlődését csakis a hazai és külföldi irodalomra alapozva látta biztosítottnak.

A könyvtár alapításában így az a célzat nyilvánult meg, hogy a Statisztikai Hivatal adatszolgáltató és tudományos statisztikai munkáját hazai és külföldi szakirodalommal támogassa. E funkciója már eleve megszabta gyűjtőkörét. Kezdetől fogva teljességre törekedett a statisztika tudományos műveléséhez szükséges szakirodalom gyűjtésében. E célból már alapításának évében megkezdte külföldi cserekapcsolatainak kiépítését.

A külföldi könyvtárakkal létesített cserekapcsolat révén az 1884. évi könyvtárstatisztikai összeírásában 17 239 kötetes állományával mint az ország második legnagyobb hatósági könyvtára szerepel. Állományának fele statisztikai anyag volt.

Döntő változást hozott a Könyvtár életében az 1897. évi 35. törvénycikk, mely a Központi Statisztikai Hivatal működését szabályozta. Ez a törvény a Könyvtárnak válogatási joggal kötelezpéldányt juttatott.

A törvény kimondja, hogy a Központi Statisztikai Hivatal törvényben meghatározott feladatai előmozdítására:

„az ország közállapotára vonatkozó közérdekű viszonyok nyilvántartására, hazai és nemzetközi statisztikai adatok gyűjtésére, valamint a Hivatal egyéb feladatainak ellátására nyilvános könyvtárat és térképgyűjteményt tart fenn.“

A törvény a Statisztikai Hivatal feladatainak ellátása érdekében rendeli el a nyomdatermékek statisztikai célokra történő beszolgáltatását.

A beszolgáltatási kötelezettség kiterjed: „1. gépi sokszorosítás útján kötetes vagy füzetes alakban kiadott mindennemű írói műre, kivéve a tisztán szépirodalmi tartalmúakat; 2. minden időszaki folyóiratra, kivéve a tisztán szépirodalmi tartalmúakat, s a hetenként vagy egy hétnél rövidebb időközökben megjelenő hírlapokat; 3. iskolai értesítőkre, mindennemű évi jelentésekre, statisztikai kimutatásokra, cím- és névtárakra, továbbá föld- és térképekre.“

A törvény végrehajtási utasítása (1898. évi 8339/1897. Ker. Min. eln. sz. rendelet) kimondja azt is, hogy a hivatal kebelében fenntartandó nyilvános könyvtár és térképgyűjtemény — a hazai irodalom termékei mellett — a világirodalom termékei közül is necsak a szoros értelemben vett statisztikai szakmunkákat, hanem a terület, népesség, közegészségügy, közművelődés, közgazdaság, állami pénzügy, jogszolgáltatás, közjog, közigazgatás, véderő és egyéb közviszonyokra vonatkozó tudományos forrás-műveket, folyóiratokat és általában mindazon segéd-tudományok értékesebb irodalmi termékeit tartalmazza, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a hivatal — munkakörének egyetemes és tudományos természetéhez képest — állandóan a kor színvonalán maradjon.

A rendelet intézkedik a Hivatal cserekapcsolatainak intézményes megszervezéséről, amennyiben elrendeli ingyenes példányok biztosítását. *Bokor Gusztáv* 1896-ban már azt írja:¹ „Az európai statisztikai hivatalok mind megküldik kiadványaikat, de cserekapcsolatban van a Könyvtár a washingtoni, ottawai, laplatai statisztikai hivatalokkal, az új dél-walesi kormányval, egyéb tengertüli hatóságokkal is.“

A Könyvtár állománya 1896-ban 65 990 darab, ebből 16 532 kötet, 35 733 füzet, 35 725 térkép és apróbb nyomtatvány volt. Az évenkénti kölcsönzések száma mintegy 8000, a Könyvtár létszáma 6 fő volt.

A köteleispéldány-jogosultság igen kedvezően segítette elő a Könyvtár állományának gyarapodását. A köteleispéldány-jogosultság természetesen egymagában még nem jelentett szükségszerű fejlődést. Az állomány növekedését nyomon kellett volna követnie a könyvtári létszám, a költségvetés, a szakmai színvonal, a könyvtári férőhely megfelelő arányú fejlődésének is. Az erre vonatkozó adatok azonban nem éppen kedvezők.

A Könyvtár költségvetése 20 éven keresztül 1907—1927-ig teljesen változatlan (10 000 korona) volt. Nem csoda, hogy az 1927/28. évi költségvetést az alábbi megjegyzéssel látják el: „A világháború óta a Hivatal Nyilvános Szakkönyvtárának fejlesztésére és a begyűjtött könyvek bekötésére semmit sem fordítottak, 18 000 kötet kötetlen. Az országnak nagyság szerint ötödik könyvtára a biztos pusztulásnak néz elébe, ha sürgősen nem pótolják a halaszthatatlan munkákat.“

A könyvtári beszerzésre fordított előirányzatot — mely 1877-től külön szerepelt a Hivatal költségvetésében — 1937-től egybeolvasztják a hivatali tételekkel. Ettől kezdve nem kísérhető nyomon a Könyvtár pénzügyi előirányzata. Ekkor már világosan megállapítható volt, hogy a hivatali könyvtári kereteket a Könyvtár kinőtte és évről évre egyre sürgetőbb igénnyel merült fel az 1897. évi törvényben meghatározott nyilvános könyvtári jelleg megteremtése, ehhez megfelelő létszám és a gyarapodó áll-

mány elhelyezését, megőrzését biztosító pénzügyi fedezet biztosítása.

A feldolgozás módja is sok kívánnivalót hagyott maga után. A statisztikai tudománynak az utóbbi évtizedekben bekövetkezett rohamos fejlődése fokozott igényeket támasztott a könyvbeszerzéssel és a beérkezett anyag dokumentálásával, népszerűsítésével szemben is. Ezeknek a kívánalmaknak a Könyvtár nem tudott eleget tenni. (Vétel útján 1931—1950 között alig 100 könyvet szereztek be évente.)

Így éveken keresztül gyűlt az értékes könyvanyag anélkül, hogy megfelelően feldolgozva a kutatók számára hozzáférhető lett volna. Fokozta a nehézséget a Könyvtár elavult szakrendszere, valamint az, hogy a Könyvtárnak csupán 5—6 fő befogadására alkalmas olvasóterme volt, kizárólag néhány belső kutató számára.

Időközben a Könyvtár feladatai tovább szaporodtak. Az 1929. évi XI. tc. már az állományában és tudományos jelentőségében megnövekedett könyvtár új státusát rögzíti. Ezentúl a Széchényi Könyvtár mellett a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának is meg kell küldeni minden sajtóterméket, amely az országban megjelenik. A törvény a Könyvtár feladatává teszi, hogy a beszolgáltatott kiadványok alapján elkészítse a nyomdai termékek statisztikáját.

A Könyvtárról szóló 1929. évi XI. tc. V. fejezete négy könyvtár részére írja elő köteleispéldány szolgáltatását. Az Országos Széchényi Könyvtárnak és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának teljes, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Országgyűlés Könyvtárának válogatási jogot biztosít.

A törvény a köteleispéldány beszolgáltatás ellenőrzését a Széchényi Könyvtár és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára köteleességévé teszi. A törvény 42. §-a szerint „A köteleispéldányok beszolgáltatásának ellenőrzése végett a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának és a Magyar Kir. Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának igazgatósága jogosult a nyomdák által az 1914. XIV. tc. 6. §-a értelmében vezetett nyomdakönyvekbe betekinteni.“

A köteleispéldány-szolgáltatás helyzetét 1935-ben a vallás- és közoktatásügyi miniszter 9300/1935. sz. rendelete szabályozza, mely a múzeum, könyvtár és le-

¹ *Bokor Gusztáv*: A magyar hivatalos statisztika fejlődése és szervezete. Budapest, 1896. 207. old.

véltárügy némely kérdését rendezi. A rendelet V. fejezete szerint: „... a kiadó tartozik a nyomdatermék köteles példányát az Országos Széchényi Könyvtárnak és a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának a kiadói kimutatással egyidejűleg beszolgáltatni.“

A felszabadulás után egészen 1946-ig a 9300/1935. VKM rendelet alapján folyt a kötelespéldány-szolgáltatás. 1946-ban a 3370/1946. ME számú rendelet intézkedik a kötelespéldány-szolgáltatásról. A rendelet újat nem tartalmaz, csupán a korábbi rendelkezéseket ismétli meg.

A Könyvtár jellegében 1949-ben a Központi Statisztikai Hivatal átszervezése alkalmával következett be lényeges fordulat. A Hivatal elnöke, a népművelési miniszterrel együtt, a Könyvtárat nyilvánosnak minősítette. 1949-ben 50 személyes olvasótermet kapott a Könyvtár. Ezzel a budai lakosság több évtizedes kívánsága teljesült.

Újabb fordulatot a 213/1951. számú minisztertanácsi rendelet, illetve a rendelet végrehajtási utasítása jelentett a Statisztikai Hivatal Könyvtára szempontjából.

A rendelet az eddigi teljes kötelespéldányjogú két könyvtár mellé besorolja a Debreceni Egyetemi Könyvtárat. (6. §.) Az Országos Széchényi Könyvtár a hozzá tizenkét példányban beküldött sajtótermékekből két kötelespéldányt saját céljára tart vissza, egy-egy példányt pedig a Központi Statisztikai Hivatalnak és a Debreceni Egyetem Könyvtárának küld meg.

A rendelet végrehajtási utasítása a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának az 1929. évi XI. tc.-ben biztosított azon előnyét, mely szerint a nyomdatermékekből akkor is kap egy példányt, ha azok különböző minőségű papíron, vagy különleges kiállításban (díszkiadás) jelentek meg — elveszi és ezt a kiváltságot a Debreceni Egyetem Könyvtárára ruházza. (V. ö. 1929. évi XI. tc. és 1011—106/1951. (XI. 18.) KM számú rendelet 1. §.)

Ugyancsak megszünteti a rendelet a Könyvtárnak a nyomdáknál, illetve kiadóknál történő ellenőrzési jogát.

A kötelespéldány beszolgáltatásának a fentiekben körvonalazott rendje napjainkban is fennáll és azt a Népköztársaság Elnöki Tanácsának a könyvtárügy szabá-

lyozásáról szóló 1956. évi 5. számú törvényerejű rendelete sem érinti.²

A kötelespéldány-szolgáltatás ellenőrzését továbbra is az Országos Széchényi Könyvtár feladatává teszi, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának kötelespéldány-jogosultságát és a nyomdatermék-statisztika kérdéseit a rendelet pedig nem érinti.

1955-ben a Statisztikai Hivatal előterjesztéssel fordult a Minisztertanácshoz a Könyvtár önálló intézménnyé nyilvánítása tárgyában. Az előterjesztés indoklása szerint a Könyvtár eredeti feladatának keretein — hogy elsősorban a Hivatal egyes szakosztályainak elvi és gyakorlati munkájához nyújtson forrásanyagot — régen túlnőtt. Az előterjesztés szerint a Könyvtár szervezeti felépítéséből eredő kedvezőtlen viszonyok, elsősorban a könyvtári dolgozók kis létszáma nem tette lehetővé a szakirodalom dokumentálását. Nem történt meg eddig a statisztikai kéziratok anyag összegyűjtése, a kutatómunkával foglalkozni kívánók részére nem készült megfelelő szakkiblográfia és nem készülhettek a meglévő munkákról tájékoztató tartalmú ismeretetek.

A Könyvtár feladatai nem voltak szerves összefüggésben sem a felügyeletet gyakorló szakfőosztály, sem pedig a Hivatal mindennapi munkájával. Miután a Könyvtár már évek óta Buda legnagyobb könyvtára volt, azt a statisztikai kutatókon kívül a budai lakosság is rendszeresen igénybevette.

A Könyvtár önállóságának erős korlátozottsága miatt nem tarthatott fenn szoros kapcsolatot az ország többi nagy könyvtárával.

Önálló elszámolás hiányában a Könyvtár dologi és személyi kiadásai a Hivatal költségvetését terhelték, ez pedig természetesen azzal a hátránnyal járt, hogy a Könyvtár, mint a Hivatalnak nem statisztikai tevékenységet folytató kisegítő részlege, az egyes szakosztályokhoz viszonyítva bizonyos mértékig háttérbe szorult.

² A nyomdatermékstatisztika ma három egymástól többé kevésbé független szerv munkája eredményeként készül. Az Országos Széchényi Könyvtár az adatgyűjtés ellenőrzését végzi, a Statisztikai Hivatal Könyvtára az adatok feldolgozását készíti, a Központi Statisztikai Hivatal Népművelési osztálya pedig az elvi munkákat végzi.

A Minisztertanács a Hivatal előterjesztését elfogadta és 1955. január 1-én a Könyvtárat önálló intézetté nyilvánította.

A KÖNYVTAR ÁLLOMÁNYA

A Könyvtár állománya becsült adatok szerint kb. 280 000 db könyv. Ebben a számban nem szerepel a duplumraktár és a feldolgozatlan könyvek állománya. Ezek száma kb. 80 000 kötetre tehető.

A feldolgozott 280 000 kötetből 65 000 kötet hivatalos statisztika, 60 000 kötet folyóirat, kb. 40 000 kötet pedig egyéb társadalomtudomány. Az állomány többi része műszaki, orvostudományi, irodalmi anyag, ezenkívül kéziratos anyag, térkép, folyóirat, hírlap.

Az állomány legértékesebb részét, az ún. hivatalos statisztikai anyagot, a Könyvtár teljesen külön raktárban tárolja. Ez az anyag felöleli az egyes országok hivatalos statisztikai kiadványait; évkönyveket, zsebkönyveket, havi-, negyedévi statisztikai közleményeket, demográfiai, ipari, kereskedelmi, valamint más szakstatisztikai kiadványokat. Ez az állomány, miután Magyarország egyetlen más könyvtárában sincs meg ilyen teljességgel, a legkeresettebb.

Az általános statisztika elméletére és módszertanára vonatkozó kiadványokban a Könyvtár ugyancsak gazdag, bár a háború és a selejtezés alkalmával az állományt jelentős károsodás érte. A hivatalos anyagban leginkább a két világháború közötti időszakból vannak hiányok, valamint a Szovjetunió és a népi demokráciák 1945 utáni statisztikai anyagánál.

A külföldi hivatalos statisztikai anyag gazdagságát mutatja, hogy például a nemzetközi kiadványok a Nemzetközi Statisztikai Intézet megalakulásától, a Népszövetség, az ENSZ jelentősebb statisztikai kiadványai mind megtalálhatók a Könyvtárban. Ugyancsak viszonylag teljesnek mondhatók a nagy statisztikai multra visszatekintő északi államok (Svédország, Norvégia, Finnország, Dánia), valamint Anglia hivatalos statisztikai kiadványai. Sajnos nem mondhatjuk el ugyanezt a Szovjetunió, Franciaország és Ausztria statisztikai kiadványairól.

Könyvgyarapodás szerzeményezési mód szerint

Év	Vétel	Csere	Ajándék	Köteles- példány	Össze- sen
	könyvtári egység (db)				
1931	89	1475	602	2625	4 791
1932	91	1548	616	2496	4 751
1933	99	1172	603	1620	3 494
1934	90	1532	312	2323	4 257
1935	181	1396	451	3340	5 368
1936	181	1288	369	5498	7 336
1937	99	1625	459	6774	8 957
1938	77	1405	652	6631	8 765
1939	83	1355	612	5609	7 659
1940	42	762	349	5799	6 952
1941	167	524	409	5507	6 607
1942	78	439	450	5968	6 935
1943	114	558	544	6866	8 082
1944	54	243	578	6622	7 497
1945	—	282	188	3632	4 102
1946	43	724	202	3104	4 073
1947	87	709	207	3804	4 807
1948	12	551	78	2343	2 984
1949	62	548	897	1138	2 645
1950	16	574	993	1893	3 476
1951	1147	867	1503	4548	8 065
1952	2324	163	846	6137	9 470
1953	1997	1055	249	9948	13 249
1954	1925	1143	823	7073	10 964
1955	1080	1186	1104	4730	8 100
1956	751	862	628	9873	12 114

Amint a könyvgyarapodási statisztikából megállapítható a Könyvtár állománya 1931-től 1956. év végéig 175 500 kötetel gyarapodott. Különösen szembetűnő a teljes kötelespéldány jogosultság utáni emelkedés, míg 1910-től 1935-ig terjedő huszonöt év alatt csupán 82 195 könyvtári egység volt a gyarapodás, addig 1936-tól 1956-ig 152 839 könyvtári egység.

Gazdag a Könyvtár folyóiratokban is. Mint kötelespéldány-jogú könyvtárnak jár az összes hazai folyóirat. A statisztikai tudomány igényeinek kielégítésére pedig 450 külföldi szakfolyóirat jár a Könyvtárba.

A folyóiratok között 36 angol, 29 szovjet, 28 amerikai, 21 német demokratikus, 14 nyugat-német, 25 francia folyóirat és hírlap található.

Igen keresettek a Hivatal Könyvtárában a Szovjetunió és a népi demokratikus országok statisztikai folyóiratai: *Vesztnik Sztatisztiki*, a cseh *Statistický Obzor*, a lengyel *Przegląd Statystyczny*, a *Statistische Praxis*, a Német Demokratikus Köztársaság statisztikai folyóirata, a román *Revista de Statistica*, a jugoszláv *Statisticka Revija*.

Az alapvető nemzetközi statisztikai kiadványok mellett, mint például *Monthly Bulletin of Statistics (United Nations)*, *Population Bulletin of the Uni-*

ted Nations, Revue de l'Institut International de Statistique, minden fontosabb statisztikai folyóirat megtalálható. A fontosabb periodikák közt megtalálható a *Bulletins Statistiques de l'OECE Commerce Extérieur*, *Bulletins Statistiques de l'OECE Statistiques Générales*, *Bulletin Mensuel. Économie et Statistiques Agricoles (FAO)*, *Economic Bulletin for Europe*, *International Financial Statistics*, *International Labour Review*.

A KÖNYVTÁR OLVASÓFORGALMA

Az 1955. évi működésről szóló jelentés 20 000 olvasóról tesz említést. Ez napi átlagban kb. 60 olvasót jelent, ami — az olvasóterem jelenlegi 50 férőhelyét figyelembevéve és összehasonlítva más könyvtárak forgalmával — nem kielégítő. Az olvasók tényleges számáról azonban nem kapunk képet, mivel a Könyvtárnak beiratkozott olvasói csak 1956. óta vannak, ezelőtt beiratkozásos rendszer nem volt. Minden használó minden alkalommal egy ún. „belépőjegyet“ töltött ki, amelynek hátlapján feltüntették a könyvigényt. Ez a belépőjeggyel kombinált kérőlap szolgált a napi statisztikák elkészítésére.

A Könyvtár olvasótermét használó olvasók száma

Év	Fő
1929	2 144
1936	3 831
1948	2 574
1951	4 669
1955	20 000

Az olvasók közel 70,0 százaléka egyetemi, főiskolai hallgató és középiskolás. A használt könyvek szakok szerinti megoszlásának elemzése azt mutatja, hogy a nyilvános könyvtári funkciók ugyancsak jelentősek a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában. E legerősebben használt szakok a statisztika és közgazdaságtudomány mellett, a „Szépirodalom“, „Élettan“, „Orvostudomány“, „Vegytan“, „Földtan“, „Növénytan“.

A könyvtár 1955-ben 6500, 1956-ban 5800 kötetet kölcsönzött. A legnagyobb kölcsönvevő maga a Statisztikai Hivatal. Mellette erősen igénybeveszi a Hivatal Könyvtárát a Magyar Tudományos Akadémia Matematikai Intézete, Közgazdaságtudományi Intézete, Állam- és Jogtudományi Intézete, Atomfizikai Kutató Intézete és Földrajztudományi Kutató-

csoportja, az egyetemek, valamint a Minisztertanács és az egyes minisztériumok: Könnyűipari Minisztérium, Külkereskedelmi Minisztérium, Honvédelmi Minisztérium, Munkaügyi Minisztérium.

Nem fér e cikk kereteibe a Könyvtár 1945 utáni munkájának részletes elemzése. Ennek az elvégzésére kellő történelmi távlat hiányában nem is vállalkozhatunk. Ezért a Könyvtár munkájának részletes elemzése helyett inkább csak a munka vázaltszerű áttekintését kívánjuk itt rögzíteni.

A KÖNYVTÁRI MUNKA LEGFONTOSABB KÉRDÉSEI

Egy könyvtár egészséges működése a személyi és anyagi előfeltételek mellett a könyvfeldolgozás szakszerűségén, a kellően átgondolt és szervezetileg megalapozott állománygyarapításon, megfelelő színvonalú tájékoztató munkán, megfelelő katalógus és raktári rendszeren nyugszik.

Vizsgáljuk meg, hogy ezeknek a követelményeknek mennyiben felel meg a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára.

1. *Feldolgozás.* A könyvtártudomány mai követelményének megfelelő könyvfeldolgozási munka 1955 előtt nem folyt a Könyvtárban. A beérkező könyveket az olvasószolgálat dolgozói egyéb munkájuk mellett dolgozták fel.

A feldolgozás 1955. év végéig 95 sajtós, a müncheni, illetve a göttingai rendszerhez hasonló szakcsoport szerint történt. Ez a szakrendszer, mely a múlt században és a XX. század első évtizedeiben egészen a Könyvtár kötelempéldányjogosultságáig igen jó áttekintést biztosított, az utóbbi évtizedekben szűk lett és nem tudta betölteni rendszerező szerepét. Hozzájárult ehhez az is, hogy a statisztikai tudomány fejlődése megkívánta volna új szakok létesítését, a régiek átszakozását. Ez a munka azonban elmaradt. Fokozta a feldolgozási nehézséget az is, hogy egyes szakcsoportok fogalmi ismérveire vonatkozóan semmi írásbeli utasítás nem volt. Ezért a Könyvtár 1956-ban áttért az ország nagy könyvtáraiban, illetve a nemzetközileg használatos Egyetemes Tizedes Osztályozás rendszerének bevezetésére és a régi szakrendű elhelyezés helyett a mechanikus raktározásra.

Az új feldolgozási módszerre való áttéréssel egyidőben szükségessé vált a munkamenet ésszerűbb elhatárolása. Feladatai szerint a feldolgozási munka fázisai ma a következők a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában:

a) a statisztikai csoport a magyarországi könyvtermelési statisztika adatgyűjtését végzi és a könyveket lebélyegzi;

b) a naplózó, illetőleg jelzetadó csoport a könyvtárba beérkezett könyv, jegyzet, brosúra stb. anyagot a feldolgozás módja szerint osztályozza, a köteles példányokat azonosítja a Széchenyi Könyvtárból érkező katalóguscédulákkal, a könyveket naplózza és a szükséges kiadványoknak megadja a naplózszámmal azonos raktári jelzetet;

c) a katalógizáló csoport elvégzi a kötelespéldányanyag katalógus céduláin a szükséges munkákat. Vétel, csere, ajándék útján birtokba vett könyvek és rekatalógizálás esetén címleírást készít, szakozza a könyveket, kijelöli a sokszorosítandó katalóguscédulák számát. Sokszorosítás után ezeknek a katalóguscéduláit is ellátja, beosztásra előkészíti, beosztja a katalógusokba és a katalógusokat gondozza.

d) a sokszorosító és címkéző részleg a kísérőlapról a címleírást stencilre írja, majd a katalóguskartonokra levonja. A könyveket címkézi és raktározásra átadja.

2. *Katalógusok.* A Könyvtár első katalógusa 1885-ben készült el a budapesti országos kiállítás alkalmával. A statisztikai művek száma a katalógus szerint 30 000 volt. A második katalógus 1898-ban készült. Ez a címjegyzék nehezen áttekinthető cédulakatalógus volt. 1915-ben kiadta a Hivatal „A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal Nyilvános Könyvtárának könyvjegyzéké“-t. Ez a könyvjegyzék csupán a hivatalos statisztikai kiadványokat tartalmazta, 26 féle szakcsoport szerinti bontásban. A szakcsoportokon belül országok, illetőleg városok kiemelt címszavai találhatóak.

1919-ben megjelent a Hivatal Könyvtárának nem hivatalos statisztikai és egyéb kiadványokat tartalmazó címjegyzéke 95 szakcsoport szerinti bontásban. Ebben a kötetben már néhány csoportot betűjelzéssel további alcsoportra bontottak és itt is érvényben maradt a csoportokon belüli földrajzi bontás.

1920-ban és 1934-ben az előző címjegyzékekhez pótfüzetet adott ki a Hivatal.

Az eddig megjelent nyomtatott katalógusok oldalterjedelme összesen 1862 oldal. Minden egyes kötet végén névmutato található, továbbá a később megjelent kötetek között és a köteteken belül is utalórendszer épült ki. A kötetek sajátossága, hogy a szerző nélkül megjelent műveket igen sokszor kiemelt címszó alatt csoportosította és egymás

után sorolta fel. A kötetekben önálló szakcsoport alatt — 96 — szerepel a könyvtárban található folyóiratok címe is.

Az 1933-tól 1956-ig beszerzett hivatalos és nem hivatalos statisztikai és egyéb műveket tartalmazó anyag negyedív terjedelmű cédulákon van feldolgozva. Ennek a cédularendszernek a felépítése meg egyezik a kötetekben napvilágot látott katalógus rendszerrel. Ez a katalógus rendszer mintegy 50 000 féloldal terjedelmű cédulát foglal magában.

Az 1946-tól 1956-ig terjedő időszak nem hivatalos statisztikai tárgyú könyvállománya szabvány méretű kartonon van feldolgozva 96, illetve utóbb 97 szakcsoport szerinti bontásban és ehhez az anyaghoz kapcsolódóan megvan a szerzők szerinti kartonkatalógus is. Az 1946 utáni nem hivatalos statisztikai tárgyú művek kartoncédulái mintegy 50 000-re tehetők.

A raktározás a 97 szakcsoportnak megfelelően folyt 1956. január 1-ig azután áttértünk a currens folyószámszerinti raktározásra. Egyedül a hivatalos statisztikai különgyűjteménynél tartottuk meg a régi — országonként történő — raktározási rendszert.

A sokféle katalógus bonyolulttá tette a feldolgozást és az olvasók tájékoztatását, ezért a Könyvtár 1956. január 1-től kezdődően áttért az Egységes Tizedes Osztályozási (ETO) rendszerű szak- és betűrendes katalógus bevezetésére. Ezzel kapcsolatban megkezdődött a rekatalógizálás, az említett katalógusok átdolgozása, az új ETO katalógusba. Ez a revíziós munka nemcsak a katalógus rendezésére, hanem egyszersmind az állomány mennyiségi ellenőrzésére is alkalmat nyújt.

3. *Könyvbeszerzés.* Egy könyvtárnak a tudományos haladással lépést tartó fejlődését legkönnyebben a könyv- és folyóirat-beszerzésből lehet megítélni. A változás nélkül összehalmozódott könyvanyag szétforgácsolja, eredeti rendeltetésétől messze eltéríti a könyvtárat. Az a tudományos könyvtár, amelyik mindent gyűjt, nem gyűjtheti megfelelő intenzitással azt, ami számára a legfontosabb. Nagyjából ez volt a helyzet a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában is.

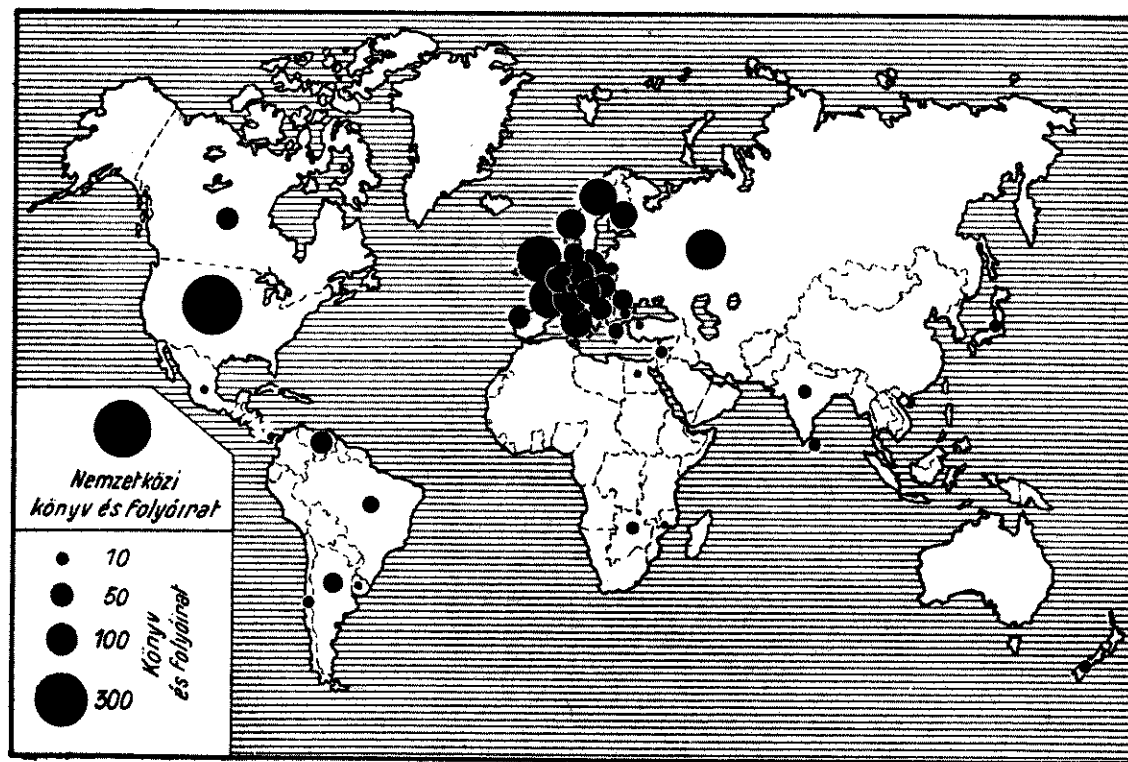
A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára állományának összetételét, amint

erre már utaltunk kezdettől fogva, jelentősen befolyásolták a külföldi cserekapcsolatok. Ezek keretében egészítődött ki a könyvtár statisztikai állománya. 1939 óta a külföldi csere útján beérkező könyvállomány figyelemmel kísérhető. Ezen idő alatt csere útján 24 000, ajándék útján 14 000 kötet érkezett a Könyvtárba.

National d'Études Démographiques, Paris) és a Mezőgazdasági Minisztérium (Ministère de l'Agriculture, Paris) könyvtári szerveivel alakult ki cserekapcsolat.

A népi demokratikus országokban minden jelentősebb könyvtárral cserekapcsolatban állunk. Cserekapcsolat létesült a Német Szövetségi Köztársaság, Ausztria, Svájc, Olaszország, Svédország, Norvégia, Dánia, Portugália, Kanada, Belgium, Ceylon, Brazília, Görögország, Argentina, Panama, India, Egyiptom, Hollandia, Izrael, Új-Zealand és több más ország intézményeivel.

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárának cserekapcsolatai (1956)

Jelenleg a Könyvtár háromszáz szervvel van cserekapcsolatban, így többek között az Egyesült Nemzetek Statisztikai Hivatalával (Statistical Office of the United Nations, New-York); a Nemzetközi Munkaügyi Hivatallal (International Labour Office, Geneva); az Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezettel (Food and Agricultural Organization, Rome); a Nemzetközi Egészségügyi Szervezettel (Organisation Mondiale de la Santé, Geneve); az UNESCO Könyvtárával (Bibliothèque de l'UNESCO, Paris); a Nemzetközi Statisztikai Intézettel (Institut International de Statistique, La Haye); a Nemzetközi Fizetések Bankjával (Bank for International Settlements, Basel) stb.

A Szovjetunió nagyobb könyvtárai közül a Központi Statisztikai Hivataléval; a Tudományos Akadémia alapkönyvtárával (Fundamentalnaja Biblioteka SzSzsZr, Moszkva); valamint a Lenin Könyvtárral; a Német Demokratikus Köztársaságból a Tudományos Akadémia Könyvtárával és a Német Gazdaságkutató Intézettel (Deutsches Wirtschaftsinstitut, Berlin) tartunk állandó kapcsolatot.

Az Egyesült Államokból cserekapcsolatban állunk a Népszámlálási Hivatallal (Bureau of the Census, Washington); a Kongresszusi Könyvtárral (Library of Congress, Washington); a New-Yorki Nyilvános Könyvtárral (New-York Public Library) stb.

Nagybritanniából a Statisztikai Hivatalon kívül a Közgazdasági Egyetem Könyvtára (British Library of Political and Economic Science, London), és az Angol Királyi Statisztikai Társaság (Royal Statistical Society, London) küldi meg rendszeresen kiadványait.

Franciaországból a Statisztikai Intézet (Institut National de la Statistique et des Études Économiques, Paris) a Demográfiai Intézet (Institut

4. A Könyvtár tudományos munkája. A Statisztikai Hivatal Könyvtára a felszabadulás előtt a Hivatal lapjában — a *Statisztikai Szemlében* — adott rendszeresen értesítést állományának gyarapodásáról. A könyvtárba beérkezett fontosabb kiadványok jegyzékét a *Statisztikai Szemle* 1925—1943. évfolyamai, a beérkezett folyóiratok szemléjét az 1926—1943. évi évfolyamok, a könyvtár forgalmára vonatkozó adatokat az 1929—1933, valamint az 1935—1943. évfolyamok tartalmazzák. A Szemle ismertette a beérkezett fontosabb új könyveket is. Ugyancsak a *Statisztikai Szemlében* számolt be a Könyvtár a fejlődését és forgalmát érintő fontosabb kérdésekről is. A felszabadulás után a Könyvtár kiszorult a Szemléből s hosszú ideig nem tájékoztatta olvasóit állományának gyarapodásáról.

1955 előtt a Könyvtárnak szűkös létszámviszonyainál fogva önálló bibliográfiai kiadványai nem voltak. A Könyvtár dolgozói résztvettek a *Közgazdasági Egye-*

tem és a *Tervhivatal* által szerkesztett számviteli és statisztikai bibliográfia szerkesztésében. Ez a kiadvány az 1945 utáni számviteli és statisztikai anyagot foglalja össze.

1955-től kezdve a Könyvtár szerzeményezési jegyzéket készít a Könyvtárba beérkező külföldi könyvekről. A folyóiratanyagban közölt friss módszertani és tényanyagot ismertető cikkekről való tájékoztatás céljából folyóiratcikk bibliográfiát készít. A Könyvtárba járó 450 külföldi folyóirat közül 200 legfontosabb folyóirat anyagát dolgozza fel szelektív alapon. Ezek cíkcímeiről sokszorosított bibliográfiát ad ki. Ez a kiadvány az első gyors tájékoztatást van hivatva megoldani a statisztika elméleti kérdései és számanyaga iránt érdeklődő kutatók számára. A beérkezett érdeklődések és igények alapján végzi a Könyvtár a cikkek fordítását és dokumentálását. A lefordított cikkekről fordítási jegyzéket készít, amit széles körben publikál.

Fontos bibliográfiai feladata a Könyvtárnak, hogy a statisztikai tudomány jeleseinak munkásságát, egyben a magyar statisztika történetét segítsen megismerni. Schwartner Márton, Magda Pál, Fényes Elek, Kőrösy József, Keleti Károly és Buday László munkásságát kivéve úgyszólván még nincsenek elég mélyrehatóan felderítve a magyar statisztika fejlődésének főbb állomásai.

Ezen az úton a Könyvtár 1954-ben tette meg az első lépést. A Gorkij Könyvtár helyiségeiben kiállítást rendezett a magyar statisztika történetéről. Ezt a hasznos vállalkozást a Könyvtár a statisztika egyes kiemelkedő művelőiről készítenő kiállításával és röplapbibliográfiáival kívánja folytatni.

Az említett könyvtártudományi feladatok mellett még a következő tudományos témák kidolgozása folyik a Könyvtárban.

a) A történeti statisztika forrásai

A statisztikai tudománynak a hivatalos statisztikai szolgálat előtti időszakára vonatkozó összeírások metodikája és tananyaga eddig eléggé ismeretlen volt. Történettudományunk nem hasznosította eléggé ezeket a forrásokat. Az Országos Levéltár és a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára között kialakult munka-

kapcsolat a források megismertetését és felhasználását célozza.

Az első tanulmánykötet a dicajegyzékek, a dézsmajegyzékek, az urbáriumok, az 1715—20-as összeírás, a Mária-Terézia-féle úrbéri tabellák, a II. József-féle népszámlálás, az erdélyi összeírások, az 1828-as összeírás és az 1848-as városi népszerűírás ismertetését tartalmazza.

Az egyes források ismertetését az Országos Levéltár és a Központi Statisztikai Hivatal tudományos kutatói végezték el, legtöbbször olyanok, akik hivatali munkájuknál fogva évtizedek óta ismerik, tanulmányozzák az általuk ismertett forrásokat.

A most megjelent első kötet a történeti statisztika művelése terén az első lépést kívánta megtenni azért, hogy összefoglalja a legfontosabb forrásokat, ismerteti az összeírások célját, létrejöttét, tartalmát, kritikailag vizsgálja a források történeti statisztikai értékét, egyben módszertani útmutatást és példákat ad a forrásokban szereplő adatok tudományos feldolgozásához és értékeléséhez.

A továbbiak során negyedévenként megjelenő közlemények útján tájékoztatják a két intézmény kutatói a tudományt, a munka újabb eredményeiről.

b) Helytörténeti kutatások

A Központi Statisztikai Hivatal és az Országos Levéltár kutatóinak közösen megállapított kutatásai és szerkesztési módszerei alapján indultak meg a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával mindkét intézményben a „Magyarország helységeinek történeti lexikona” című kiadványsorozat előkészítő munkálatai.

A munkálat célja, egy teljes helytörténeti lexikon elkészítése, 1526-tól napjainkig terjedő korszak lexikális jellegű adatainak összeállítása, amely a *Csánki Dezső: „Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában”* c. művével, valamint a folyamatban levő, más még hiányzó korszakok azonos feldolgozásával együtt hazánk teljes helytörténeti feldolgozását alkotja.

*

A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára az elmúlt években a hazai és kül-

földi közgazdasági irodalom beszerzése és hozzáférhetővé tételével jelentősen segítette a statisztikai tudomány fejlődését.

A Könyvtár gazdag anyagához képest azonban a forgalom még egyáltalán nem nevezhető kedvezőnek. Ahhoz, hogy a Könyvtár anyaga a különböző tudományok számára még hozzáférhetőbb legyen, tovább kell fejleszteni a könyvtári munka színvonalát. A feladat elsősorban a tájékoztató munka területén jelentkezik. Sürgető igénnyel lép fel egy külföldi folyóiratszemle létrehozásának szükségessége, mely a legfontosabb módszertani és tényanyagról tájékoztatná a statisztikai tudomány munkásait. Ezzel párhuzamosan jelentkezik a dokumentáció erőteljesebb fokozásának szükségessége. Az elmúlt évben a Könyvtár sokszorosító és leolvasókészüléket szerzett be és megkezdte a mikrofilmmezést. A statisztikai anyag felhasználhatósága érdekében a jövőben fokoznia kell a filmmezést, hogy

így a statisztikai tényanyag, táblázatos számanyag beszakozható, csoportosítható legyen s megkíméljük a folyóiratanyagot a rongálódástól, elveszéstől.

A könyvbekészítés terén a magyar statisztikai irodalom teljessé tétele szükséges, a kirívó hiányok azonnali, sürgős pótlása, a külföldi statisztikai irodalom gyűjtése terén nagyobb szelekció és tudományos igény. Az olvasószolgálat és feldolgozási munka, valamint a raktár terén a rendszeres munkát biztosító állományi revízió fokozása.

A Könyvtár ez évben ünnepli 90 éves fennállását. Ez az évforduló ok az ünnepelésre, de intő kötelesség egyben arra, hogy a kilenc évtizedes könyvtár múltját méltóan őrizzük, történetének tanulságait leszűrjük s kijelöljük a követendő utat a további esztendőkre.

Ez a tanulmány is lényegében ennek a célkitűzésnek igyekezett eleget tenni.

Dr. Kovacsics József

Új általános statisztikai tankönyv a Német Demokratikus Köztársaságban*

Az elmúlt évben jelentős munkával gazdagodott a Német Demokratikus Köztársaság statisztikai szakirodalma. Megjelent az elméleti statisztika egyetemi tankönyve, melynek szerzői *Dr. Eva Herrde* és *Dr. Otfried Kuhn*, a lipcsei Marx Károly Egyetem Statisztikai Tanszékének munkatársai. A könyv jelentőségét elsősorban az adja meg, hogy — mint azt a szerzők az előszóban megjegyzik — ez az első marxista alapon álló ilyen jellegű tankönyv Németországban. Éppen ezért a munka nem csupán a Német Demokratikus Köztársaság területén, hanem külföldön is érdeklődésre tarthat számot.

Mindemellett fontos a könyvvel a *Statisztikai Szemle* hasábjain foglalkozni, már csak azért is, mert — nézetünk szerint — az elmúlt években nem folyt megfelelő nemzetközi együttműködés és tudományos tapasztalatcsere a szocialista országok statisztikai szakemberei között. Ezen a helyzeten minél előbb változtat-

nunk kell, és ennek első feltétele egymás eredményeinek megismerése, értékelése és kölcsönös bírálata. Ehhez kívánunk hozzájárulni ezzel az ismertetésünkkel is.

A továbbiakban először a könyv általános értékelésével foglalkozunk, majd részletesen kitérünk egyes — az elméleti statisztika oktatása szempontjából különösen fontos — fejezetek bírálatára.

A *Statistische Praxis* című folyóirat múlt év decemberi számában bírálat jelent meg a könyvről *dr. Ursula Lange* tollából. E bírálatra, amelynek nagy részével egyetértünk, később még visszatérünk.

A TANKÖNYV TARTALMA ÉS FELÉPÍTÉSE

Előjáróban megállapíthatjuk, hogy a szerzők munkája elérte az előszóban körvonalazott célkitűzést, jelentősen hozzájárult a szocialista statisztika fejlődéséhez és bizonyára sok termékeny vitának veti meg az alapját. Színvonalára felette áll több általunk ismert hazai és külföldi általános statisztikai tankönyv színvonalának. Ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt sem, hogy több kérdésben nem

* *Herrde—Kuhn*: Grundlagen der Statistik für Wirtschaftler. Berlin, 1956, Verlag: Die Wirtschaft. 512. oldal.

földi közgazdasági irodalom beszerzése és hozzáférhetővé tételével jelentősen segítette a statisztikai tudomány fejlődését.

A Könyvtár gazdag anyagához képest azonban a forgalom még egyáltalán nem nevezhető kedvezőnek. Ahhoz, hogy a Könyvtár anyaga a különböző tudományok számára még hozzáférhetőbb legyen, tovább kell fejleszteni a könyvtári munka színvonalát. A feladat elsősorban a tájékoztató munka területén jelentkezik. Sürgető igénnyel lép fel egy külföldi folyóiratszemle létrehozásának szükségessége, mely a legfontosabb módszertani és tényanyagról tájékoztatná a statisztikai tudomány munkásait. Ezzel párhuzamosan jelentkezik a dokumentáció erőteljesebb fokozásának szükségessége. Az elmúlt évben a Könyvtár sokszorosító és leolvasókészüléket szerzett be és megkezdte a mikrofilmezést. A statisztikai anyag felhasználhatósága érdekében a jövőben fokoznia kell a filmezést, hogy

így a statisztikai tényanyag, táblázatos számanyag beszakozható, csoportosítható legyen s megkíméljük a folyóiratanyagot a rongálódástól, elveszéstől.

A könyvbeszerzés terén a magyar statisztikai irodalom teljessé tétele szükséges, a kirívó hiányok azonnali, sürgős pótlása, a külföldi statisztikai irodalom gyűjtése terén nagyobb szelekció és tudományos igény. Az olvasószolgálat és feldolgozási munka, valamint a raktár terén a rendszeres munkát biztosító állományi revízió fokozása.

A Könyvtár ez évben ünnepli 90 éves fennállását. Ez az évforduló ok az ünnepelésre, de intő kötelesség egyben arra, hogy a kilenc évtizedes könyvtár múltját méltóan őrizzük, történetének tanulságait leszűrjük s kijelöljük a követendő utat a további esztendőkre.

Ez a tanulmány is lényegében ennek a célkitűzésnek igyekezett eleget tenni.

Dr. Kovacsics József

Új általános statisztikai tankönyv a Német Demokratikus Köztársaságban*

Az elmúlt évben jelentős munkával gazdagodott a Német Demokratikus Köztársaság statisztikai szakirodalma. Megjelent az elméleti statisztika egyetemi tankönyve, melynek szerzői *Dr. Eva Herrde* és *Dr. Otfried Kuhn*, a lipcsei Marx Károly Egyetem Statisztikai Tanszékének munkatársai. A könyv jelentőségét elsősorban az adja meg, hogy — mint azt a szerzők az előszóban megjegyzik — ez az első marxista alapon álló ilyen jellegű tankönyv Németországban. Éppen ezért a munka nem csupán a Német Demokratikus Köztársaság területén, hanem külföldön is érdeklődésre tarthat számot.

Mindemellett fontos a könyvvel a *Statisztikai Szemle* hasábjain foglalkozni, már csak azért is, mert — nézetünk szerint — az elmúlt években nem folyt megfelelő nemzetközi együttműködés és tudományos tapasztalatcsere a szocialista országok statisztikai szakemberei között. Ezen a helyzeten minél előbb változtat-

nunk kell, és ennek első feltétele egymás eredményeinek megismerése, értékelése és kölcsönös bírálata. Ehhez kívánunk hozzájárulni ezzel az ismertetésünkkel is.

A továbbiakban először a könyv általános értékelésével foglalkozunk, majd részletesen kitérünk egyes — az elméleti statisztika oktatása szempontjából különösen fontos — fejezetek bírálatára.

A *Statistische Praxis* című folyóirat múlt év decemberi számában bírálat jelent meg a könyvről *dr. Ursula Lange* tollából. E bírálatra, amelynek nagy részével egyetértünk, később még visszatérünk.

A TANKÖNYV TARTALMA ÉS FELÉPÍTÉSE

Előjáróban megállapíthatjuk, hogy a szerzők munkája elérte az előszóban körvonalazott célkitűzést, jelentősen hozzájárult a szocialista statisztika fejlődéséhez és bizonyára sok termékeny vitának veti meg az alapját. Színvonalára felette áll több általunk ismert hazai és külföldi általános statisztikai tankönyv színvonalának. Ugyanakkor nem hallgathatjuk el azt sem, hogy több kérdésben nem

* *Herrde—Kuhn*: Grundlagen der Statistik für Wirtschaftler. Berlin, 1956, Verlag: Die Wirtschaft. 512. oldal.

értünk egyet a szerzőkkel és a könyv szerkezeti felépítését is bizonyos szempontból kifogásoljuk.

A könyv egyik fő erényének a statisztika alapfogalmainak (statisztikai sokaság, egység, ismerv) alapos kifejtését és következetes használatát tartjuk. Ez megadja a tárgyalás alapvonalát, és lehetőséget nyújt az elemzési módszerek logikus kifejtésére.

Didaktikai szempontból feltétlenül előnyös a könyv bő példaanyaga, a sok jó ábra. Helyes az is, hogy a tételeket alaposan megmagyarázza, bizonyítja, bár egyes helyeken a magyarázatot talán kissé feleslegesen hosszúnak, fárasztónak éreztük (például a 262—265. oldalakon az idősorok típusainak leírása).

A szerzők a statisztikát a társadalmi tömegjelenségeket vizsgáló önálló tudományként definiálják és tárgyalják. Ezt a tárgyalást a dialektikus materializmus szellemében folytatják le, és így joggal léphetnek fel azzal az igénnyel, hogy marxista tankönyvet írtak.

Kétségtelen azonban, hogy ez a felvétel egyes témáknál mélyenszántóbb fejtegetésekre is módot nyújthatott volna. A statisztikai csoportosításról tett megállapítások például — nézetünk szerint — nem merítik ki e kérdés lényegét, nincs megfelelően tisztázva a nagy számok törvényének és a normális eloszlásnak a szerepe a statisztikában. (A részletes ismertetésnél e kérdésekre még visszatérünk.) Egyes igazán jól sikerült és alaposan ismertetett részek mellett tehát bizonyos hiányérzet is marad az olvasóban. Ezt a hiányosságot azonban csak részben sikerül áthidalniok a szerzőknek a könyvben bőségesen (nézetünk szerint túl bőségesen) található idézetekkel. Ebből a szempontból most főleg a marxizmus-leninizmus klasszikusaiból vett idézetekre és egyes szovjet munkákból vett idézetekre gondolunk.

Mintegy 130 idézet található a könyvben, ebből például 50 Lenintől származik. Félreértések elkerülése végett leszögezzük: tudatában vagyunk annak, hogy Lenin és a marxizmus többi klasszikusa sok bölcs útmutatást, megszívlelendő és többek között a statisztikát is érintő tudományos megállapítást tett. Mégis egy statisztikai tankönyvben az idézetek e sokasága már formálisnak tűnik. Itt

jegyezzük meg, hogy szükségtelennek éreztünk egy sor szakmai jellegű hivatkozást is. Így például olyan közismert tényeknél mint a fiú és leány születések aránya vagy olyan egyszerű tétel bizonyításánál, mint a számtani átlag egyes tulajdonságai, felesleges más tankönyveket citálni (vö. 144., 201., 265. old.).

Nincs módunkban e helyen részletesen taglalni a statisztika alapfogalmainak alapvetően helyes kifejtését, melyet a tankönyv második fejezete tartalmaz. Csupán egyetlen témával kívánunk foglalkozni, ami a tankönyv szerkezetével kapcsolatos kifogásaink megértéséhez szükséges. Ez a terület a statisztikai ismérvek osztályozása.

A tankönyv az ismérvek három fajtáját különbözteti meg: dologi, területi és időbeni ismérveket. Határozottan elveti és a polgári statisztika szemléletének minősíti a dologi ismérvek további két fajtájának: a mennyiségi és minőségi ismérvek bevezetését. Szerzők véleménye szerint e megkülönböztetés azért helytelen, mert a mennyiségi és a minőségi ismerv fogalmi elhatárolása lényegében a mennyiség és minőség dialektikus egysége elvének feladását jelentené. „Ebben az jut kifejezésre, hogy (a polgári statisztika) a jelenségektől a felszínre törekszik, ahelyett hogy mélyebbre hatolna.“ (42. old.)

Véleményünk ezzel szemben az, hogy a mennyiségi és minőségi ismerv kategóriájának elismerése a statisztikai tudományban szükséges, és elvetése csupán nehezíti a tárgyalást és az áttekintést, bonyolultabbá teszi a szerkezetet, egyszerűen sem tartalmi, sem didaktikai szempontból nem tekinthető hasznosnak. A mennyiségi és a minőségi ismerv szétválasztása ugyanis mindenekelőtt módszertani szükségesség, mivel egészen más statisztikai elemzési eszközök kapcsolódnak a mennyiségi, és ismét mások a minőségi ismerv fogalmához. Így az átlag, a szóródás és az eloszlás használata csakis akkor merül fel, amikor a sokaságot valamely mennyiségi ismerv alapján vizsgáljuk. Természetesen a szocialista statisztikus a jelenségek mennyiségi vizsgálatát mindig ezek minőségi tulajdonságaival szorosán összekapcsolva hajtja végre, így az átlagszámítást összeköti az osztályozással, homogén csoportok

képzésére törekszik, ismeri és felhasználja a vizsgált sokaság természetének megfelelő tudomány (politikai gazdaságtan, üzemtan, agrárgazdaságtan stb.) tételeit. Mindez azonban nem indokolja a mennyiségi és minőségi ismérv szerinti megkülönböztetés tagadását. Éppen mivel használatuk elkerülhetetlen, maga a tankönyv is kénytelen élni ezekkel, de a hivatkozás így körülményes és nehézkes.¹

Ennek előrebocsátása után áttérünk a tankönyv beosztására. A könyv 13 fejezetet ölel fel, és ezek a következők:

1. A statisztika fogalma és feladatai
2. Megfigyelés és feldolgozás
3. Csoportosítás a statisztikában
4. Középértékek és szóródási mutatók
5. Viszonyszámok
6. Statisztikai sorok
7. Korrelációs számítás
8. A statisztikai mutatószámok rendszere
9. Mérlegmódszer a népgazdasági tervezésben
10. A táblaszerkesztés és a statisztikai anyag grafikus ábrázolásának technikája
11. Statisztikai adatok elemzése
12. A statisztika szervezete a Német Demokratikus Köztársaságban
13. A statisztika története

A tankönyv ellenőrző kérdéseket és feladatokat is tartalmaz, tehát a tananyag begyakorlását is elősegíti.

A fejezetek sorrendjének tárgyalásánál azonnal feltűnik, hogy a statisztikai sorokkal foglalkozó rész tárgyalására csupán a könyv közepe felé (pontosan a 253. oldaltól kezdve) kerül sor. Ennek oka talán az lehet, hogy statisztikai sorok nem csupán abszolút számokból képezhetők, hanem viszonzyszámokból, átlagokból, indexekből is, ezért ez utóbbiak tanítása megelőzi a statisztikai sorokét. Nézetünk szerint azonban a statisztikai sorok alaptípusai, a minőségi, területi, mennyiségi és idősorok már a statisztikai munka korábbi szakaszában keletkeznek, akkor, amikor a sokaságot a megfelelő (minőségi, területi stb.) ismérvek alapján osztályozzuk, csoportosítjuk. Ezeket az alaptípusokat tehát indokolt már a csoportosítással egyidejűleg bemutatni és a további rendszerezést éppen ennek meg-

felelően folytatni. Így tehát, nézetünk szerint, az elméleti statisztikai tananyag gerincét éppen az egyes sorok elemzési módszereinek kell alkotnia. Például a középértékek és a szóródás tárgyalása a mennyiségi (gyakorisági) sorok elemzése keretébe tartozik, viszont az idősoroknál tárgyalandó a trendszámítás és az indexek stb.

Ezzel a megoldással kiküszöbölhető minden olyan zavaró ellentmondás, amit ennél a könyvnél is tapasztalhatunk. Így az, hogy nagyszámú statisztikai sor található a könyvben a sorokkal foglalkozó fejezet előtt. Ugyanakkor e fejezet jó részét az idősorok elemzése tölti ki, tehát „Statisztikai sorok“ címszó alatt ismerkedünk meg például a mozgó átlagolással és a szezonindex-számítással.

Látható, hogy az általunk javasolt és helyesnek tartott szerkezet hasznosan és következetesen csak úgy oldható meg, ha elfogadjuk a mennyiségi és minőségi ismérv fogalmát. A „dologi sorok“ elemzésével foglalkozó fejezet amugyis csak formális cím lenne, mert ezen belül határozottan e két témával kellene foglalkozni.

Helyes, hogy külön fejezet foglalkozik a táblakészítés és az ábrázolás technikai kérdéseivel (és csakis ezzel, mert az elemzésben való alkalmazás és az egyes speciális típusok bemutatása más fejezetek feladata). Ha például lenne külön fejezet a területi sorok elemzéséről, akkor a kartogramok típusait ott kellett volna bemutatni, viszont a logaritmikus léptékek ellátott grafikon jobb helyen lenne az idősorokkal foglalkozó fejezetben. Meggondolandó azonban, hogy — a sorokhoz hasonlóan — nem lett volna-e helyesebb ezt a fejezetet előbbre hozni. Hasznosnak tartjuk az elemzéssel foglalkozó 11. fejezet beiktatását is.

A könyv szerkezetével egyébként egyetértünk. Helyesnek tartjuk, hogy a megfigyeléssel és feldolgozással kapcsolatos fejezet második helyre került, és nem az elemzés után tárgyalják, mint egyes hazai szerzők. Itt említjük meg (mivel erre a fejezetre később nem térünk vissza) az adatfeldolgozás módszereinek rendkívül szemléletes és világos előadását.

Végül megemlítjük, hogy nem vagyunk meggyőződve arról, szükséges volt-e a könyvben a mérlegekkel foglalkozó 9. fe-

¹ Példa: „Qualitativ ausgedrückte Variationen sachlicher Merkmale“, vagy „Merkmalsvariationen mit quantitativem Ausdruck“. (43. old.)

jezet beiktatása. Az hisszük igaza van dr. Ursula Langenak, aki erről a következőket írja: „Egy tankönyvben vagy a statisztika általános elméletével foglalkozunk, vagyis az egyes szakstatisztikákban felhasznált módszerek és mutatószámok általánosításával, vagy gazdaságstatisztikával, amely az általános népgazdasági jelentőséggel bíró területekről veszi mutatószámait, mint például a népgazdasági mérlegek, a nemzeti jövedelem stb.“² Éppen ezért a tankönyvben a mérlegekről inkább általánosságban, mint statisztikai módszerről kellett volna írni. Tudomásunk szerint az elméleti statisztikai irodalomban még nem történt kísérlet a mérlegeknek erről az oldalról történő kifejtésére.

*

A tankönyv beosztásának vizsgálata után áttérünk néhány fejezet részletes ismertetésére, illetve bírálatára.

CSOPORTOSÍTÁS A STATISZTIKÁBAN

A szerzők azt állítják, hogy a csoportosításnak nincs semmiféle statisztikai elmélete (89. old.). Mégis megjelölik a csoportosítás feladatát három pontban, a csoportosításnak — állítólag Lenin által kidolgozott — alapelveit négy pontban és a csoportképzés általános szabályait nyolc pontban (127—129. old.). Ezeket a feladatokat, alapelveket és szabályokat a statisztikai tudomány fogalmainak segítségével magyarázzák, vagyis a csoportosítás *statisztikai elméletét* fejtik ki, véleményünk szerint egészen jól.

Természetesen a csoportosítást is, mint minden statisztikai elemző tevékenységet, csakis az adott statisztikai probléma tárgyát képező jelenség természetét megvilágító tudomány vagy tudományok, elsősorban a politikai gazdaságtan vonatkozó tételeinek állandó szem előtt tartásával lehet elvégezni. Ez azonban nem jelenti azt, hogy akár a csoportosításnak, akár az átlagszámításnak, korrelációszámításnak stb. statisztikai elméletét helyettesíteni lehetne a politikai gazdaságtannal, a történelmi materializmussal vagy bármi mással. Ha ez így lenne,

akkor a szerzőknek nem kellett volna ezt a könyvet megírniok.

Nem tartjuk helyesnek azt sem, hogy a csoportosítás alapelveinek szerzőségét Leninnek tulajdonítják.³ Lenin a csoportosításnak sok ragyogó példáját szolgáltatotta, és egyidejűleg bizonyos általános elveket is megfogalmazott. Ezek az alapelvek azonban — ha más fogalmazásban is — már korábban is ismeretesek voltak. A Lenin előtti polgári statisztikusok és közgazdászok is csoportosítottak, még hozzá nagyjából ugyanolyan statisztikai elméleti megfontolásokból kiindulva, mint amilyenekből Lenin indult ki, de politikai gazdaságtani elméletük, társadalmiszemléletük a Leninétől eltérő, illetve azzal szembenálló, polgári elmélet volt, ami megakadályozta őket abban, hogy az osztályharc szempontjából „kényes“ területeken felismerjék az összefüggések lényeges elemeit, többek között az összefüggések lényegét feltáró csoportképző ismérveket. Lenin, amikor a csoportosítás ragyogó példáit szolgáltatotta, akkor elsősorban nem a statisztika, legalábbis nem a statisztika általános elmélete, hanem a politikai gazdaságtan és más társadalomtudományok számára adott újat, természetesen ugyanakkor ezek a csoportosítások a statisztika szempontjából is igen figyelemreméltók és tanulságosak.

A szerzőkkel szembeni igazságosság megkívánja annak megjegyzését, hogy az itt általunk bírált túlzó nézet nem tőlük ered, ezek — egyes más túlzó és merev nézetekhez hasonlóan — nagymértékben elterjedtek tankönyveinkben. Mi úgy gondoljuk, hogy a szocialista statisztika fejlődése érdekében az ilyen túlzásokat a jövőben el kell kerülnünk.

A fejezet szükséges és értékes részének tartjuk a csoportosítással kapcsolatos technikai kérdések részletes tárgyalását.

A csoportosítás témakörén belül még a nálunk másodlagos csoportosításnak nevezett módszer (a könyvben: Gruppenumrechnung) tárgyalásához kívánunk hozzászólni. Helyes, hogy a szerzők szakítottak azzal a gyakorlattal, ami abban állott, hogy egyes tankönyvek ez alatt a cím alatt csak a Lenin által „A kapita-

² Dr. Ursula Lange: Grundlagen der Statistik für Wirtschaftler (Rezension), *Statistische Praxis*, 1956. évi 12. sz.

³ Hasonló véleményt fejtett ki dr. Ursula Lange is idézett cikkében.

lizmus fejlődése Oroszországban“ c. könyvben végzett ilyen számítást ismertették. Így az olvasónak az lehetett a benyomása, hogy ez a módszer másutt nem alkalmazható, továbbá a lenini példa számítástechnikai szempontból eléggé nehéz, oktatási célra — ebből a szempontból — nem a legalkalmasabb. A szerzők könnyen áttekinthető, egyszerű bemutató példát készítettek, és csak ezután ismertetik a Lenin által végzett számítást, ami így könnyebben megérthető.

A pozitívumok mellett azonban egy negatívumot is megállapíthatunk ebben a fejezet részben. A másodlagos csoportosításról általánosságban írtakból kitűnik, hogy a módszer lényegének — helyesen — azt tekintik, ami Lenin ilyen természetű számításainak a lényege volt. A bemutató példa (és az ellenőrző kérdések között szereplő példa, amelyik nagyon hasonlít a bemutató példára!) azonban igen alkalmas arra, hogy a tankönyv olvasói a másodlagos csoportosítás lényegét félreértsék. A bemutató példában két ország üzei és munkásai vannak csoportosítva a munkáslétszám alapján meghatározott üzem nagyság szerint. A csoportközök nagysága azonban a két országban különböző, a csoportthatárok nem azonosak. A feladat az, hogy a termelés koncentrációjának előrehaladottságát hasonlítsuk össze a két országban. A szerzők úgy oldják meg a feladatot, hogy az összes üzemek 30 százalékát kitevő legkisebb üzemek, valamint az összes üzemek 5 százalékát kitevő legnagyobb üzemek munkáslétszámának hányadát számítják ki az összes üzemek létszámához viszonyítva mindkét országban. Ha a feladat csak a koncentráció vizsgálata, akkor azt többféleképpen megoldhatjuk, így például szóródászámítással is, amit a csoportközök nagyságának különbözősége a két országban egyáltalán nem zavar. Lenin számításainál a probléma nem merült ki abban, hogy a csoportközök nem voltak egyformák a különböző területeken. Leninnél maga a *csoportképző ismérv* se volt mindenütt azonos, bár a különböző ismérvek mind ugyanazt a célt szolgálták. Így a parasztgazdaságok egyik esetben az igásállatok száma szerint, a másik esetben a vetésterület nagysága szerint voltak csoportosítva. Mindkét csoportképző ismérv a parasztság ré-

tegeződésének, osztálytagozódásának vizsgálatát teszi lehetővé. Az összehasonlítás azonban csak úgy lehetséges, ha a két összehasonlítandó sokaságban sikerül a parasztságnak *gazdaságilag azonos* rétegeit *egyformán* különválasztani. Szemben a tankönyv bemutató példájával, amelyben a „legkisebb 30 százalék“ és a „legnagyobb 5 százalék“ a két sokaságban nem azonos nagyságú üzemek csoportját jelenti, Lenin éppen abból indul ki, hogy Oroszország különböző kormányzóságai-ban a parasztság „legszegényebb 50 százaléka“ és „leggazdagabb 20 százaléka“ a parasztságnak alapján véve azonos gazdasági helyzetben levő csoportjai. Célja nem a „koncentrációnak“, illetve az ő esetében a parasztság differenciálódásának *különbözőségét*, hanem ellenkezőleg: *azonosságát* kimutatni a különböző területeken. Magát az 50 és a 20 százalékot Lenin nem önkényesen, hanem a valóságos viszonyok tanulmányozása alapján — persze egy kis önkényes „kerekítéssel“ — állapította meg. Ezzel szemben a tankönyv példájában a 30 és az 5 százalék kiválasztása teljesen önkényes. A célnak ugyanúgy megfelelt volna — mondjuk — az „alsó“ 45 és a „felső“ 15 százalék kiválasztása is. Nem mondhatjuk, hogy két olyan országban, ahol az átlagos üzem nagyság és a koncentráció is különböző, egyaránt éppen az üzemek „legkisebb 30 százaléka“ tekinthető kisüzemnek és „legnagyobb 5 százaléka“ nagyüzemnek. Sokkal inkább helyes lenne az, ha a kisüzem és nagyüzem fogalmát a két országban azonos módon definiálva — többek között — kimutathatnánk azt is, hogy míg például az egyik országban az összes üzemek 30 százaléka kisüzem, 5 százaléka nagyüzem, addig a másik országban ez az arány ennyi vagy annyi százalék.

A Lenin által alkalmazott módszer lényege tehát: különböző, de hasonló tárgyi jelentőségű ismérvek vagy azonos, de különböző csoportközökkel megadott ismérvek alapján azonos fajta sokaságokon belül egyértelmű csoportosítás végrehajtása, aminek eredményeképpen az egyes sokaságok egymásnak megfelelő csoportjai egymással összehasonlíthatók. Ennek a módszernek alkalmazása során felmerültek bizonyos számítástechnikai problémák, amelyeknek ismertetésére a tan-

könyv bemutató példája igen alkalmas, de a bemutató példa lényege olyan statisztikai probléma, amely máshová tartozik.

Végül nem látjuk bizonyítottnak azt a megállapítást, hogy a másodlagos csoportosítást különösképpen a kapitalista statisztika adatainak elemzése során kell felhasználni.

KÖZÉPÉRTÉKEK ÉS SZÓRÓDÁSI MUTATÓK

Ez a fejezet a középértékek teljes és mélyreható tárgyalását tartalmazza. Mind az átlagokkal (számtani átlag, harmónikus átlag, mértani átlag, négyzetes átlag), mind pedig a helyzeti középértékekkel megismerkedhetünk benne. Nálunk is megszívlelendő a tankönyv következő megállapítása: „A gyakorlati statisztikai munkában ma szinte kizárólag a számtani átlagot alkalmazzák. A következő részben azonban megmutatjuk, hogy a többi említett középérték alkalmazása is észszerű és szükséges“ (135. old.).

A fejezetben különösen a számtani átlagról szóló rész sikerült jól. Itt néhány igen instruktív ábrát és példát is találhatunk (145., 147. old.). Egyetértünk azzal is, hogy tárgyalják a számtani átlag olyan tulajdonságát, mint az eltérések négyzetösszegének minimuma, és ezt később szembeállítják a medián egy hasonló tulajdonságával (ott a lineáris abszolút eltérés a legkisebb). Nem tudunk azonban egyetérteni szerzőknek a harmónikus átlagról vallott felfogásával. A 150. oldalon ezt olvassuk: „A statisztikában használnak egy középértéket, amely külső formájában a matematikai harmónikus átlagnak felel meg. Ezt a statisztikai középértéket ugyancsak harmónikus átlagnak nevezik. Ez azonban csupán a súlyozott számtani átlag kiszámításának egy különleges formája.“ E nézet szerint tehát a statisztikában a harmónikus átlag nem „egyenrangú társa“ a számtani átlagnak, csupán egy speciális esete. Ehhez hasonló felfogással a magyar szakirodalomban is találkozhatunk.⁴

A példák azonban, melyek hivatva lennének ezt a tételt alátámasztani (150—152. old.), nem meggyőzők. Itt ugyanis arról van szó, hogy viszonyszámok átlaga

esetén bizonyos súlyok használata harmónikus átlag, más súlyoké viszont számtani átlag alkalmazását teszi szükségessé. A helyes eredmény természetesen mindkét esetben egyezik. Nem látjuk be, hogy ez mennyiben bizonyítja a harmónikus átlag alárendelt szerepét.

A szóródás mutatószámai közül az átlagos eltérés, a négyzetes eltérés, a kvartilis eltérés és a Gini-féle mutatószám szerepel a fejezetben, ez utóbbi talán jelentőségéhez képest túl nagy súllyal és terjedelemben.

Helyes volt már a fejezet első pontjában tisztázni a csoportátlag és az általános átlag fogalmát és felhívni a figyelmet alkalmazásának sajátosságaira. Nagy kár azonban, hogy ezek a kérdések nincsenek megfelelően összekapcsolva a nagy számok törvénye és a normáloszlás később tárgyalt tételeivel, és így erről az oldalról nem kapnak megvilágítást.

E két utóbbi kérdés (a nagy számok törvénye és a normál eloszlás) nézetünk szerint a könyvben található mélyrehatóbb tárgyalást igényelt volna. Helyesen állapítják meg a szerzők a 192. oldalon: „A normális szóródás megjelöli azt a területet, amelyen belül az egyes értékek pozitív és negatív irányú eltéréseit az átlagtól matematikailag megalapozottan véletlennek tekinthetjük.“ Ebből azonban nyilván folyik néhány következmény a statisztikai csoportosítással kapcsolatban, amellyel a könyv adós marad. Hiányoljuk továbbá a központi határeloszlás törvény (Ljapunov tétel) tartalmának ismertetését, ez adja meg ugyanis a normális eloszlás bekövetkezésének feltételeit. Jó lett volna egy ábra is itt, amely bemutatja a jellegzetes harangalakú Gauss-görbét.

Jól egészíti ki a fejezetet a reprezentatív megfigyelés hibaszámítással kapcsolatos részeinek ismertetése. Itt mindössze két kisebb megjegyzést kívánunk tenni. A megfigyelés szervezésénél (54—55. old.) felsorolja a könyv a különböző kiválasztási eljárásokat (egyszerű véletlen, rétegzett, többlépcsős stb.). A 200—201. oldalon található formulák ezek közül csak az egyszerű véletlen mintavételre vonatkoznak, ez azonban a szövegből nem tűnik ki, és így félrevezető

⁴ Péter György: Általános statisztika. Tankönyvkiadó, Budapest, 1955. 97. old.

lehet (a 202. oldal lábjegyzete csak az ismétléses és ismétlés nélküli kiválasztásra utal, ezt a kérdést nem tisztázza). Másrészt megjegyezzük, hogy a 202. oldal példája nem szerencsés. Végeredményben egy 1000 hektáros burgonya vetésterület 165 hektárjáról kellene mintát vennünk. Ezzel szemben a termésbecslésnél sokkal kisebb mintával szoktak dolgozni.

A könyvben található standard hiba képletében (201. old.) a négyzetes eltérés (jele s) a mintasokaságra vonatkozik. Nincs azonban világosan elmagyarázva, hogy ezzel tulajdonképpen az alapsokaság szóródását becsüljük, amit a társadalmi statisztikában szokásos nagy minták esetén nyugodtan megtehetünk. Sőt zavaró, hogy feltétel nélküli követelménynek tekintik az alapsokaság szóródásának ismeretét valamely régebbi megfigyelés alapján (és ezt is s -el jelöli).

Nem találkoztunk e fejezetben — sem a könyv egyéb fejezetében — a standardizálással. A szerzőknek talán az a véleményük, hogy ez speciális demográfiai kérdés, és így nem témája egy elméleti statisztikával foglalkozó könyvnek. Saját gyakorlatunk azonban — és ezt támasztják alá egyetemi oktatási tapasztalataink is — arról győzött meg, hogy a standardizálás alkalmazási területe jóval szélesebb, mindenütt hasznosan alkalmazható, ahol átlagok összehasonlításáról, az egyes tényezők hatásainak méréséről van szó.

VISZONYSZÁMOK

Ennek a fejezetnek csak az indexekre, illetve az összetett indexekre vonatkozó részével kívánunk foglalkozni. Egyetértünk dr. Ursula Lange azon véleményével, hogy az indexszámítást — amin mi csak az ún. összetett indexek számítását értjük, az egyszerű indexeket ugyanis a viszonzszámok közé soroljuk — külön fejezetben, az egyszerű viszonzszámoktól elkülönítve helyesebb tárgyalni.

Véleményünk szerint a könyvnek ez a része sikerült a legkevésbé. Úgy találjuk, hogy már az indexek egyes fajtáinak a felsorolása és megkülönböztetése is hibás, amennyiben összekeverednek egymással azok a szempontok, amelyek szerint az indexek egyes fajtái megkülönböztethetők. Így például nem tűnik ki, hogy

egyrészt vannak különböző tartalmú, jelentésű indexek, és másrészt a tartalom, jelentés szempontjából egy meghatározott fajta indexet többféle formában lehet kiszámítani.

Valamikor az indexszámítás egyet jelentett az árindexszámítással. A polgári statisztikai könyvek, különösen a régebbiek, ezért „indexszámítás” cím alatt főképpen az árindexeket ismertetik. Nem helyeseljük, hogy a szerzők bizonyos didaktikai elképzelések miatt a megkívántnál is nagyobb mértékben átvették ezt az elavult szemléletet. Így az „Agregátindex” cím alatt a volumenindex (Mengenindex) éppen hogy csak meg van említve, az értékindex (a könyv terminológiája szerint ez a „volumenindex”) is itt szerepel, de az ár-, a volumen- és az értékindex közötti számszerű összefüggés (az ún. tényezőpróba) sem itt, sem másutt nem található meg a könyvben.

Az indexek súlyozásáról szóló részben (ami szerint például az árindexet csak a tárgyi időszak mennyiségeivel súlyozva helyes számítani) nézetünk szerint merev és nem kellően megalapozott állítások találhatók. Itt is meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a nézet szintén nem a szerzőktől ered, hanem egyike azoknak a hibás álláspontoknak, amelyekre már utaltunk, és amelyek — véleményünk szerint — nem merevedhetnek a szocialista statisztika „hivatalos” álláspontjaivá.

Külön pontban ismerteti a könyv az ún. harmonikus indexet. Ha itt visszalapozunk a harmonikus átlaghoz, az a benyomásunk támad, hogy a szerzők el akarják titkolni azt, hogy a „harmonikus index” nem más, mint az egyéni indexek súlyozott harmonikus átlaga. A súlyozott harmonikus átlagra korábban nem közöltek olyan formájú képletet, ami ezt a felismerést itt megkönnyítené. Csak az agregátindex átalakításaként mutatják be a harmonikus indexet.

Meglepő, hogy míg az agregátformával azonos eredményhez vezető harmonikus átlagformát (ha nem is kielégítő módon) külön pontban tárgyalják a szerzők, addig az agregátformával azonos eredményhez vezető számtani átlagforma egyáltalán nem szerepel a tankönyvben.

Ezzel szemben találunk egy külön pontot „aritmetikai index” címmel, ami a $\frac{p_1}{p_0}$ egyéni indexeknek q_1 adatokkal súlyozott számtani átlaga, és így nem vezethető vissza az árindex általánosan használt agregátformájára. Nem tagadjuk ennek az indexnek a létjogosultságát, de feltétlenül meg kellett volna mondani, hogy alkalmazása csak homogén árucsoport árváltozásának vizsgálatánál indokolt, amikor a q_1 adatok összeadhatók. Azt a különös megállapítást is olvashatjuk itt, hogy ez a bizonyos „aritmetikai index” szigorúan véve nem index, hanem (?) az egyéni indexek súlyozott számtani átlaga. De hiszen az indexszámításnak egyik legsajátosabb alapgondolata éppen az, hogy az összesítő index az egyéni indexeknek valamiféle átlaga.

A láncindexszel foglalkozó pont helyét nem találjuk jónak. Helyesebb lenne a több időszak adatai alapján számított indexek (indexsorok) tárgyalását különválasztani a csupán két időszakot összehasonlító indexektől. Hiányoljuk a változó súlyokkal számított láncindexek ismertetése mellett az indexsorok számításának legalább egy-két fontosabb további változatának ismertetését is.

A „változó állományú index” című pontban megtaláljuk annak a három indexnek az ismertetését, amelyeket mi változó állományú, változatlan állományú és arányeltolódási vagy összetétel-indexnek nevezünk. Ezekkel az elnevezésekkel a német irodalomban is találkoztunk.⁵ Nem értjük, hogy a szerzők miért csak az egyiket tartották meg ezek közül. Ha a „változatlan állományú index” elnevezést nem találják jónak (ez önmagában érthető lenne), és nem is alkalmazzák, akkor a „változó állományú index” elnevezés is elveszti értelmét, különösen akkor, ha ez mindhárom index közös neveként szerepel. Ama megállapítás helyett, hogy a változó állományú indexből az összetételváltozás hatását kiküszöbölve az agregátindexhez jutunk, helyesebb lenne azt mondani, hogy a változatlan állományú index kiszámítható —

többek között — agregátformában is. Ugyancsak fontos lenne a változatlan állományú indexnek átlagformában történő kiszámítását is ismertetni. Egyébként a változó állományú és vele kapcsolatos indexek számításának magyarázatát — véleményünk szerint — célszerű a standardizálás elméletére építeni. Ez is alátámasztja azt a korábbi megállapításunkat, hogy a standardizálás módszerének feltétlenül helyet kell biztosítani az általános statisztikai tankönyvben.

Az összefoglaló részben (245. o.) végeredményben a szerzők háromféle indexet különböztetnek meg: agregát-, változó állományú- és aritmetikai indexet. Mi ezzel szemben sokkal jobbnak tartjuk az indexek következő két csoportba való sorolását:

I. Árindex, volumenindex, értékindex,

II. Változó állományú-, változatlan állományú- és összetételindex.

Ugyanakkor kiszámítási forma szerint megkülönböztetünk: 1. agregát, 2. számtani átlag és 3. harmonikus átlagformában történő indexszámítást.

Még egy megállapítást kívánunk tenni ez indexekkel kapcsolatban. A 244. oldalon azt olvassuk, hogy a változó állományú index az átlagok változását, az aritmetikai index pedig a változások átlagát mutatja. Helyesebbnek találnánk, ha a változó állományú és a változatlan állományú indexet állítanánk ilyen módon szembe egymással, mint olyan indexeket, amelyek között szoros kapcsolat van. Ehhez persze szükséges lenne — mint már ezt említettük — a változatlan állományú index átlagformában történő kiszámításának az ismertetése is. Megjegyezzük, hogy az ún. aritmetikai indexről is kimutatható, hogy az egy bizonyos fajta változatlan állományú index. Ha ugyanis az átlag-

árat nem a $\frac{\sum q p}{\sum q}$ képlet szerinti szám-

tani átlagnak, hanem a $\frac{\sum q p}{\sum \frac{1}{p} q p}$ képlet

szerinti harmonikus átlagnak fogjuk fel, és ennek alapján standardizálunk, vagyis nem a q mennyiségi arányok, hanem $q p$ értékarányok változásának hatását küszö-

⁵ „Index mit variabler Zusammensetzung (Struktur)”, illetve „Index mit fester Zusammensetzung (Struktur)”.

bőljük ki, akkor a változatlan állományú index:

$$\frac{\sum q_1 p_1}{\sum \frac{1}{p_1} q_1 p_1} : \frac{\sum q_1 p_1}{\sum \frac{1}{p_0} q_1 p_1} = \frac{\sum \frac{p_1}{p_0} q_1}{\sum q_1}$$

vagyis az eredmény az „aritmetikai index”. Ha a szerzők erre gondoltak (de ennek a könyvben nincs nyoma), akkor a könyvben szereplő szembeállítás elfogadható.⁶

STATISZTIKAI SOROK

Mint már említettük, e fejezet csaknem kizárólag az idősorok elemzésével foglalkozik. Ezt a tárgykört a tankönyv a téma fontosságának megfelelő részletességgel tárgyalja. Ismerteti az idősorok különböző típusait, az itt előforduló átlagokat, majd áttér a trendszámításra, és bemutatja a trendvonal számítását a mozgó átlagok és az analitikus módszer (legkisebb négyzetek) segítségével. A fejezet befejező része a szezonindex-számításról, valamint az interpolációról és extrapolációról szól.

A mozgó átlagok módszerével kapcsolatban szeretnék rámutatni a 270. oldalon levő ábrához fűzött magyarázat gyengeségeire. Nincs megfelelően indokolva, hogy miért éppen a négytagú mozgó átlag egyenlíti jól ki a hullámzást, szemben a három és az öttagú átlaggal. Ez nézetünk szerint azzal függ össze, hogy az eredeti sorban egy négy éves ritmus érvényesül (lásd a 266. oldalon levő ábrát), aminek a szóbanforgó időszakban nyilván időjárás okai voltak. Ha az idősorban időnszerű hullámzás vagy más ciklus érvényesül, akkor úgy kell megválasztanunk a mozgó átlag tagjainak számát, hogy az a ciklust éppen átfojja, vagy annak egész számú többszöröse legyen.

KORRELÁCIÓSZÁMÍTÁS

E fejezet beillesztése az anyagba nézetünk szerint helyes és szükséges. Az ismérvek közötti kapcsolatok elemzésének egyik leghatékonyabb statisztikai eszköze éppen a korrelációszámítás.

Két megjegyzést kívánunk azonban tenni a korrelációszámítással foglalkozó fejezethez. E fejezet kizárólag a kapcsolat szorosságának mérőszámát, a korrelációs együtthatót tárgyalja. Nézetünk szerint a vizsgált kapcsolat leírásának legalább ennyire fontos eszköze a *regressziós függvény* is. Vegyünk egy egyszerű esetet: tételezzük fel, hogy a cukorfogyasztás (Y) és a jövedelem (X) közötti kapcsolatot valamely $Y' = a + bX$ regressziós egyenessel tudjuk kifejezni (lineáris kapcsolat). Ebben az esetben a b regressziós együttható felvilágosítást ad arra nézve, hogy egységnyi jövedelemváltozás esetén, kb. mekkora fogyasztásemelkedésre (vagy csökkenésre) számíthatunk. Ezért a népgazdasági tervezésnél is hasznos módszerről van szó. Természetesen a regresszió vizsgálata nem nélkülözheti a korrelációs együtthatót, mert ha ez utóbbi igen laza kapcsolatot jelez, úgy a regressziós együttható használata félrevezető lehet.

A regressziós függvény tárgyalása a tankönyvben azért sem ütközött volna nehézségbe, mert a legkisebb négyzetek módszerének alkalmazása előzőleg a trendszámításnál már szerepelt.

Másik megjegyzésünk a következő: a korrelációs együttható képlete (306. oldal):

$$r = \frac{\sum a b}{\sqrt{\sum a^2 \sum b^2}}$$

Azt hisszük, hogy a és b helyett jobb lett volna más jelölést bevezetni, mivel a középértékekről szóló fejezetben a a mennyiségi ismérv egyes értékeit jelenti, itt pedig az átlagtól való eltéréseket.

*

Összefoglalva úgy gondoljuk, hogy a szerzők nehéz feladatra vállalkoztak, munkájuk hasznos és eredményes volt. Ismertetésünkben természetesen főképpen az általunk vitatott részletekre tértünk ki, abból a meggyőződésből kiindulva, hogy a leghelyesebb álláspont éppen a szembenálló nézetek kifejtése útján alakul ki.

Köves Pál
Párniczky Gábor

⁶ Az indexekkel kapcsolatban az előbbieken kifejtett gondolataink részletesen megtalálhatók Köves Pál: Statisztikai indexek c. könyvében (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1956.).

A termelékenység és az átlagkeresetek alakulása az állami iparban

1957. első négy hónapjában gazdasági sikereinket, de egyben gazdasági nehézségeinket is elég jól jellemezte az iparban a termelékenység és az átlagbérek alakulása. E kérdéssel az utóbbi időben több alkalommal foglalkozott a sajtó is. Az ismertetések általában azt hangsúlyozták, hogy az első negyedév folyamán az egy évvel korábbi szinthez képest a termelékenység számottevő csökkenésével szemben az átlagkeresetek jelentősen emelkedtek.

Hiba volna azonban, ha az ipar, de az egész népgazdaság termelőtevékenysége e két fő mutatójának értékelésénél megelégednénk azzal, hogy a következtetéseket csupán néhány összevont, leegyszerűsített, rövid időszakra vonatkozó mutató alapján vonnánk le. Az alábbiakban megkíséreljük több oldalról is hosszabb időszakot tekintve megvizsgálni a termelékenység és az átlagkereset alakulását.

Az állami iparban az egy főre jutó vállalati teljes termelés és az ipari munkások átlagos havi keresete 1957 első négy hónapjában a múlt év azonos időszakához képest a következőképpen alakult:

Időszak	Egy főre, egy napra jutó vállalati teljes termelés	Ipari munkások átlagos napi keresete
	1956. év azonos időszakának százalékában	
1957. január	75	128
február	94	134
március	89	128
1957. I. negyedév ..	86	130
április	95	123

A fenti adatok szerint az első negyedévben a múlt év azonos időszakához képest a termelékenység 14 százalékos csökkenésével szemben az átlagkeresetek 30 százalékkal emelkedtek. A termelékenység és az átlagkereset ilyen nagymértékben eltérő irányú alakulása kétségtelenül rendkívül egészségtelen. Lényegében ez azt jelenti, hogy a kifizetett bérek nem álltak arányban az elvégzett munka eredményével, és ez jelentős feszültséget eredményezett a vásárlóerő és a rendelkezésre álló árualap között. Annak ma-

gyarázata, hogy ez a feszültség nem okozhatott nagyobb károkat — elsősorban inflációt —, főleg abban keresendő, hogy a kieső termelést, árualapot, ideiglenesen külföldi segélyekkel, hitelekkel, készleteink csökkentésével és a beruházások leállításával, lassításával sikerült pótolni. Világos azonban, hogy ez az út sokáig nem járható. Nem lehet a megnövekedett vásárlóerőt, az életszínvonal emelkedését tartósan passzív külkereskedelmi mérleggel és a beruházások jelenlegi rendkívül alacsony színvonalával biztosítani, arról nem is beszélve, hogy további külföldi segélyekre sem igen számíthatunk a jövőben.

Az 1957. első negyedév gazdasági helyzetének megítélésakor elsősorban abból kell kiindulnunk, hogy a múlt év végén még lényegében alig folyt termelés, rendkívüli mértékben meglazult a munka- és bérfelegyelem. Jól szemlélteti ezt a termelés és a beralap alakulása az állami iparban:

Időszak	Vállalati teljes termelés	Munkások és alkalmazottak beralapja
	1956. szeptember százalékában	
1956. szeptember ...	100	100
október	71	110
november	18	106
december	31	88

1956 decemberében már megindult a fejlődés, és az 1957. január az ipar területén is az erőteljes normalizálódás időszaka volt. Ha a januári eredményeket az előző hónaphoz, 1956 decemberéhez viszonyítjuk, a fejlődés igen gyorsütemű: a termelés megkétszereződésével szemben a beralap növekedése csupán 27 százalék.

A fejlődés az első negyedévben hónapról hónapra tovább folyt. Míg januárban a múlt év azonos időszakához viszonyítva a termelékenység 25 százalékkal volt kisebb, az átlagkereset 28 százalékkal volt nagyobb, márciusban a termelékenység már csak 11 százalékkal maradt alatta az egy évvel korábbi szintnek, az átlagkeresetek pedig az egy évvel azelőttihez ké-

pest 28 százalékkal voltak magasabbak. Az év első négy hónapjának fejlődését mutatják a következő adatok:

Időszak	Egy főre egy napra jutó vállalati teljes termelés	Ipari munkások átlagos napi keresete
	1957. január százalékában	
1957. január	100	100
február	118	102
március	125	99
április	132	100

1957. első négy hónapjában tehát a termelékenység és az átlagkeresetek közötti feszültség hónapról hónapra csökkent. E fejlődés mellett mind a termelékenység, mind pedig az átlagkereset mutatóját számos olyan tényező befolyásolta, amelyek viszonylag rövid idő alatt kiküszöbölhetők, illetőleg a következő hónapokban már nem, vagy csak kis mértékben éreztetik majd hatásukat.

A negyedév folyamán elsősorban január, de még február hónapban is a gyáripárban nem volt normális a késztermékek gyártásának aránya. Különösen január hónapban még több területen — szén, energia és egyes anyagok hiányában, valamint annak következtében, hogy az előző hónapokban elhanyagolták a karbantartási munkákat — elsősorban az üzemszerű gyártás előkészítése, a termelés megszervezése volt a jellemző, a vállalat fő profilját képező termékek gyártása csak január végén, februárban kezdődhetett meg. Gátolta a termelés normalizálódását az is, hogy különösen a kohó- és gépipari vállalatok az időszak folyamán nem voltak kellően termelési szerződéssel, megrendelésekkel ellátva, gyártás közben állították le több olyan gép és technológiai berendezés előállítását, amelyek beruházását időközben elhalasztották. Mindez jelentős termelés kiesést és így a termelékenység csökkentését eredményezte.

Ugyancsak csökkentette a termelékenység mutatóját az, hogy nagy volt az 50 százalékos fizetéssel szabadságot kapók aránya. Ezek állományban maradtak, de termelő tevékenységet nem végeztek, és így természetesen csökkentették az egy munkásra jutó termelést. Hasonlóképpen csökkentően hatott a termelékenységre

az, hogy a létszám-nyilvántartásban január, de február hónapban is, még szerepeltek az elbocsátott munkások is, valamint olyan dolgozók, akiknek hollétéről a vállalatoknak még nem volt tudomásuk. E tényezők bár nagymértékben csökkentették a termelékenység első negyedévi számszerű mutatóját, a következő időszakban már nem éreztetik hatásukat.

Az egy munkásra jutó teljesítményt csökkentette az is, hogy 1957. első negyedévben alacsony volt a darabérbén teljesített órák aránya. A darabérbézés e nagymértékű csökkenése természetesen nem helyes, bár nem vitás, hogy helytelen volt a múltban a darabérbézés erőszakolt kiterjesztése olyan területekre, ahol ez a minőség, az önköltség romlását eredményezte. Hasonlóan nem feltétlenül negatívan értékelhetjük azt is, hogy több területen megszüntették az ún. többgépes rendszert. Így például a textiliparban 12—14 géppel szemben ma csak négy gépen dolgoznak. E tényezők termelékenységnövelő hatását a jövőben is csak korlátozott mértékben, észszerű határok között kell alkalmaznunk, arra vigyázva, hogy azok ne eredményezzék a minőség, illetve az önköltség romlását.

Néhány szó az átlagkeresetek alakulásáról. Az átlagkeresetek januári növekedését nem lehet csupán a laza bér- és normafegyvellemmel indokolni. Kormányrendelet értelmében 1957. január 1-től 8—15 százalékos béremelést kellett végrehajtani az iparban. Az ipari munkások átlagkeresete márciusban a múlt év szeptemberi szintet 19, áprilisban 17 százalékkal — figyelmen kívül hagyva a bányászoknak a múlt év szeptemberében kifizetett „hűségpénzt“ — haladta meg.

Az átlagkeresetek emelkedése tehát elsősorban a központilag előirányzott fizetésemelések eredménye. Befolyásolta az átlagkeresetek alakulását a negyedév folyamán a bérfegyvellem bizonyos lazulása is, amely elsősorban januárra volt jellemző. Az adatok azt mutatják, hogy a bérfegyvellem az első negyedévben hónapról hónapra erősödött. Növelte az átlagkeresetek nagyságát az is, hogy a negyedév folyamán jelentős összegű felmondási járandóságot fizettek ki, amit csak némileg ellensúlyozott a rendkívüli szabadságon levők 50 százalékos fizetése.

Az átlagkeresetek növekedése végeredményben nem múlta nagyobb mértékben felül a törvényesen biztosított fizetés-emelést, a feszültség amiatt keletkezett, hogy a béremelés olyan időpontban történt, amit egy kéthónapos termelés kiesés és egy három milliárd forintos anyagi kár előzött meg. A feszültség növeléséhez hozzájárult az is, sőt sok tekintetben annak alapvető oka volt az, hogy az 1956 előtti hat évben sem a termelékenység sem pedig a reálbér alakulása nem volt kielégítő, különösen kedvezőtlen volt a termelékenység és a reálbér viszonyának alakulása.

Elismert közgazdasági törvény az, hogy az életszínvonal növekedése tartósan nem haladhatja meg a termelékenység alakulását. E törvényszerűség érvényesüléséért mozgósítjuk most a népgazdaságot. De igaz az is, hogy a termelékenység növelésével párhuzamosan — ha viszonylag kisebb mértékben — emelkednie kell az életszínvonalnak is. Az 1957 januári bérrendezés jelentős lépést tett a termelékenység és keresetek között évek óta ki-

alakult feszültség enyhítésére, de a történelmi körülmények olyanok voltak, hogy ezzel egy másik feszültséget idézett elő.

Termelőberendezéseink azonban teljes egészében sértetlenek, gazdasági lehetőségeink adottak, és így az egészséges kibontakozás minden feltétele biztosítva van. A kibontakozás lehetőségét reálisabbá teszi az, hogy a fejlődés további irányáról, a népgazdaság szerkezetéről, beruházási és külkereskedelmi politikáinkról, a gazdasági vezetés hatékonyabb módszereiről az utóbbi időkben kormányzatunk a szakemberek széles körének bevonásával részletes programot dolgoz ki, mely adott lehetőségeinket, hazai sajátosságainkat maximálisan igyekszik majd felhasználni.

A további egészséges fejlődés lehetőségeire utalnak azok az eredmények is, amelyek a gazdasági élet minden területén és így az ipari termelésben is jellemzik az 1956. október—november óta eltelt időszakot.

Nyilas András

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Építőipari Metodikai Bizottságának ülése

A Metodikai Bizottság május 6-án tartotta második ülését, és azon az alábbi kérdéseket vitatta meg:

I. a termelői árindexek számítása a termelési index meghatározásához;

II. áttérés az ipari termelés új indexére.¹

A következőkben ismertetjük az előterjesztés lényegét és a vita során felmerült néhány gondolatot, majd a Bizottság állásfoglalását.

I. Termelői árindexek számítása a termelési index meghatározásához.

Az előterjesztés szerint a termelési volumen mérésénél az árváltozások kiküszöbölésének eddig használt módszere helyett (változatlan ár) célszerű lenne vizsgálat tárgyává tenni az árindexek alkalmazásának bevezetését, mert a változatlan árak sok hibája van, és alkalmazása jelentős munkatöbbletet jelent.

Az árindexek számítását a következőképpen javasolja.

Iparáganként (vagy iparcsoportonként) ki kell jelölni azokat a cikkeket (gyártmánycsoportokat), amelyek az árindexek számításánál az iparágat (iparcsoportot) képviselik. Minden cikkre (gyártmánycsoportra) vonatkozólag meg kell határozni azt a konkrét gyártmányt, amely a cikket (gyártmánycsoportot) képviseli. A konkrét gyártmányok árai alapján — az árváltozások időpontjának figyelembevételével — történik az egyes árviszonyszámok megállapítása. Az árindex az egyedi árviszonyszámok mérlegelésével készül.

A cikkek és konkrét gyártmányok kijelölésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy az árképzés — árszabályozás — rendszere alapján, a különböző gyártmányok áralakulása között milyen korreláció várható, és szükséges az egyedi gyártmányok árváltozásának szóródását is ellenőrizni.

¹ A javaslatot és a Központi Statisztikai Hivatal Kollégiumának határozatát lásd a 429—446. oldalon.

Az átlagkeresetek növekedése végeredményben nem múlta nagyobb mértékben felül a törvényesen biztosított fizetés-emelést, a feszültség amiatt keletkezett, hogy a béremelés olyan időpontban történt, amit egy kéthónapos termelés kiesés és egy három milliárd forintos anyagi kár előzött meg. A feszültség növeléséhez hozzájárult az is, sőt sok tekintetben annak alapvető oka volt az, hogy az 1956 előtti hat évben sem a termelékenység sem pedig a reálbér alakulása nem volt kielégítő, különösen kedvezőtlen volt a termelékenység és a reálbér viszonyának alakulása.

Elismert közgazdasági törvény az, hogy az életszínvonal növekedése tartósan nem haladhatja meg a termelékenység alakulását. E törvényszerűség érvényesüléséért mozgósítjuk most a népgazdaságot. De igaz az is, hogy a termelékenység növelésével párhuzamosan — ha viszonylag kisebb mértékben — emelkednie kell az életszínvonalnak is. Az 1957 januári bérrendezés jelentős lépést tett a termelékenység és keresetek között évek óta ki-

alakult feszültség enyhítésére, de a történelmi körülmények olyanok voltak, hogy ezzel egy másik feszültséget idézett elő.

Termelőberendezéseink azonban teljes egészében sértetlenek, gazdasági lehetőségeink adottak, és így az egészséges kibontakozás minden feltétele biztosítva van. A kibontakozás lehetőségét reálisabbá teszi az, hogy a fejlődés további irányáról, a népgazdaság szerkezetéről, beruházási és külkereskedelmi politikáinkról, a gazdasági vezetés hatékonyabb módszereiről az utóbbi időkben kormányzatunk a szakemberek széles körének bevonásával részletes programot dolgoz ki, mely adott lehetőségeinket, hazai sajátosságainkat maximálisan igyekszik majd felhasználni.

A további egészséges fejlődés lehetőségeire utalnak azok az eredmények is, amelyek a gazdasági élet minden területén és így az ipari termelésben is jellemzik az 1956. október—november óta eltelt időszakot.

Nyilas András

A Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Építőipari Metodikai Bizottságának ülése

A Metodikai Bizottság május 6-án tartotta második ülését, és azon az alábbi kérdéseket vitatta meg:

- I. a termelői árindexek számítása a termelési index meghatározásához;
- II. áttérés az ipari termelés új indexére.¹

A következőkben ismertetjük az előterjesztés lényegét és a vita során felmerült néhány gondolatot, majd a Bizottság állásfoglalását.

I. Termelői árindexek számítása a termelési index meghatározásához.

Az előterjesztés szerint a termelési volumen mérésénél az árváltozások kiküszöbölésének eddig használt módszere helyett (változatlan ár) célszerű lenne vizsgálat tárgyává tenni az árindexek alkalmazásának bevezetését, mert a változatlan árak sok hibája van, és alkalmazása jelentős munkatöbbletet jelent.

Az árindexek számítását a következőképpen javasolja.

Iparáganként (vagy iparcsoportonként) ki kell jelölni azokat a cikkeket (gyártmánycsoportokat), amelyek az árindexek számításánál az iparágat (iparcsoportot) képviselik. Minden cikkre (gyártmánycsoportra) vonatkozólag meg kell határozni azt a konkrét gyártmányt, amely a cikket (gyártmánycsoportot) képviseli. A konkrét gyártmányok árai alapján — az árváltozások időpontjának figyelembevételével — történik az egyes árviszonyszámok megállapítása. Az árindex az egyedi árviszonyszámok mérlegelésével készül.

A cikkek és konkrét gyártmányok kijelölésénél figyelemmel kell lenni arra, hogy az árképzés — árszabályozás — rendszere alapján, a különböző gyártmányok áralakulása között milyen korreláció várható, és szükséges az egyedi gyártmányok árváltozásának szóródását is ellenőrizni.

¹ A javaslatot és a Központi Statisztikai Hivatal Kollégiumának határozatát lásd a 429—446. oldalon.

Az árindex számításánál az egyes árviszonyszámok mérlegelési súlyául a „cikkenkénti” termelési érték szolgálna.

A Bizottság az előterjesztésben foglaltakkal egyetértett.

A hozzászólók a következőkkel egészítették ki az előterjesztést.

a) A termelési volumen árindexszel való deflálás alapján történő kiszámításánál a könyvelés által kimutatott folyóáras termelési érték alapján történne a számítás. Tekintettel arra, hogy az utóbbi időben a folyóáras termelési érték mutatójának jelentősége csökkent, szükséges ezen mutatót külön kritika tárgyává tenni. A mérlegbeszámolóban jelenleg ugyanis nincsen olyan melléklet, amelyen a folyóáras termelési értéként kimutatott összeget tételesen le kellene vezetni.

Célszerű lenne, ha a Központi Statisztikai Hivatal Ipari és Beruházási főosztálya a Pénzügyminisztériummal egyetértésben részletesen szabályozná a folyóáras termelési érték mutatójának kiszámítását.

b) A könyvelés által kimutatott termelési érték kiszámítása közvetett módon (értékesítés és készletváltozás alapján) történik. Ha ez — a lényegében értékesítés alapján számított — adat elfogadható termelési értéként, akkor meggondolandó, hogy nem lenne-e helyes a Pénzügyminisztériummal való megállapodás alapján a könyvelés analitikus nyilvántartásait úgy megszervezni, hogy az értékesítési számlákból lehessen számítani árindexet. Ennek a módszernek hátránya az lenne, hogy az árváltozás az értékesítésre vonatkozna, előnye viszont, hogy a minőségi árváltozásokat is tekintetbe venné.

c) Az új gyártmányok, egyedi termékek és szolgáltatások volumenének vizsgálatánál eddig is kompromisszum érvényesült. Az árváltozások kiküszöbölése árindexszel sem közelíthető meg, holott itt általában árnövelés várható, különösen most, amikor a nyereség növekedésének fokozottabb jelentősége van mint a múltban volt. Célszerű lenne megvizsgálni, hogy e termékeknél és a szolgáltatásoknál — a volumenmérés szempontjából — nem lehetne-e a bázis- és a beszámolási időszak nyereséghányada közötti különbözetből az árváltozásokra következtetni.

Vita alakult ki két kérdéssel kapcsolatban:

1. A Bizottság egyes tagjainak véleménye szerint a reprezentáció alapján számított árindexben szubjektív megfontolások érvényesülhetnek.

Lukács Ottó szerint, mivel nem a vállalatok, hanem a Központi Statisztikai Hivatal jelöli ki azokat a gyártmányokat, amelyeknek árváltozásait az index kiszámításához jelenteni kell, nem érvényesülhet a reprezentációban szubjektivitás. Annak érdekében, hogy az arányok változása következtében a reprezentáción alapuló számítás ne okozzon torzítást — amennyiben az egyedi gyártmányok árváltozásainak szóródása ezt szükségessé teszi —, a kijelölt gyártmányok körét bővíteni kell.

Csepinszky Andor hozzászólásában a reprezentáció alkalmazása mellett foglalt állást. Kifejtette, hogy a reprezentációs módszer alkalmazása az egész világon egyre jobban terjed költségkimélő jellege miatt.

2. Vitatott kérdés volt, hogy helyese-e jelenlegi árrendszerünk mellett árindexet számítani.

Gadó Ottó egyetért azzal, hogy kísérletek folyjanak, de jelen időpontban — a minőségi engedmények, reláció szerinti árak, fuvarparitások, valamint az 1958. évre tervezett termelői árrendezés miatt — a volumennek árindexek alapján történő számítását nem tartja célszerűnek. Véleménye szerint az árindexek alapján történő volumenszámításra csak akkor lehet áttérni, ha már az új árakon számított tényszámok rendelkezésre állnak.

Csepinszky Andor szerint az árrendezés még indokoltabbá teszi a volumennek árindexek alapján történő számítását. Az árrendezés következtében az árarányok eltolódnak, és ennek folytán a változatlan ár rögzített árarányai alapján történő mérlegelés nem lesz már megfelelő, és megtévesztő eredményre vezet.

A Bizottság elnöke rámutatott arra, hogy a változatlan árak teljes elhagyására csak később, az árindexszámítás rendszerének megfelelő kialakítása után kerülhet sor.

A Bizottság a vitatott témával kapcsolatban az alábbi állásfoglalást alakította ki.

Az Ipari és Beruházási főosztály — az előterjesztés alapján — 1949. évig visszamenőleg készítse el a forgalmi adó nélküli termelői árak árindexeit. A számítások eredményei alapján — attól függően, hogy a számításokkal kapcsolatos problémák a gyakorlatban milyen megoldást nyernek — fogja a Bizottság az árindexek alapján történő volumenszámítással kapcsolatos végleges állásfoglalását kialakítani.

II. Áttérés az ipari termelés új indexére

A kérdéssel kapcsolatban széleskörű vita alakult ki. Az elhangzott javaslatokat és észrevételeket a Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma elé terjesztett javaslat elkészítésénél az Ipari és Beruházási főosztály figyelembe vette. Az előterjesztést és a Bizottság állásfoglalását — amit a Hivatal Kollégiuma határozattá emelt — a 429—444. oldalon közöljük. Ezért itt csak az ipari termelés új indexének számítására vonatkozó néhány hozzászólást ismertetünk.

A vita során *Ollé Lajos* kiemelte, hogy a nettó termelés kiszámításánál elméletileg nem azonos, ha a teljes termelésből vonjuk le az anyagköltségeket és az amortizációt, vagy ha a termelés számba-

vétele anyagköltség és amortizáció nélküli áron történik. Az előző esetben ugyanis az anyagfelhasználás terén elért megtakarítás mint a termelési volumen növelése jelentkezik, az utóbbi esetben viszont nem befolyásolja a volument. Véleménye szerint az előbbi módszer a helyes, mert abban kifejezésre jut a nemzeti jövedelem anyagmegtakarítás folytán elért növekedése (bár nem ott jelentkezik, ahol megtermelték, hanem ott, ahol megtakarították).

Vita alakult ki azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a termékek egyedi dinamikus viszonyszámainak nettó termelési érték alapján történő mérlegelése a nettó vagy a bruttó termelés indexét közelíti-e meg.

Cukor György szerint a természetes mértékegységben kifejezett termékek a holt munkát is magukban foglalják, tehát az ezek változását kifejező viszonyszámok átlaga — bár súlyozása a nettó termelési érték alapján történik — valószínű, hogy inkább a bruttó indexet közelíti meg.

Fülöp Sándor viszont kifejtette, hogy mivel a súlyozás az egyes termékek nettó értékének aránya alapján történik, az így számított index a nettó termelés indexét fogja megközelíteni.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének statisztikai tevékenysége

A nemzetközi statisztikai adatok iránti fokozott érdeklődés következtében hazánkban is egyre többen veszik kézbe az Egyesült Nemzetek Szervezete által kiadott statisztikai anyagokat. Különösen sokan keresik az *ENSZ Statisztikai Évkönyvét*,¹ az *ENSZ Demográfiai Évkönyvét*,² valamint az *ENSZ Havi Statisztikai Közleményeit*.³ Az érdeklődés természetesen kiterjed az ENSZ különböző szervei által kiadott módszertani útmutatókra és kézikönyvekre is.

Úgy véljük, helyes, ha az érdeklődés kielégítésének elősegítésére a következőkben megkísérelünk áttekintést adni az ENSZ keretében folyó nagyszabású

statisztikai munkáról, a főbb szervezeti kérdésekről, a fontosabb kiadványokról, valamint hazánk részvételéről az ENSZ által szervezett nemzetközi statisztikai együttműködésben.

Először az ENSZ szervezeti felépítésével s a statisztikai szempontból fontos szervek kapcsolataival kell megismerkednünk.

I. A SZERVEZETI FELÉPÍTÉS

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének legfontosabb szerve a közgyűlés. A közgyűlés munkáját különböző választott tanácsok (például a Biztonsági Tanács, Gyámsági Tanács) segítik elő, amelyek a nemzetközi élet egy-egy területén hivatottak szerepet játszani.

Statisztikai szempontból a Gazdasági és Szociális Tanács működése, valamint az

¹ Statistical Yearbook of the United Nations.

² Demographic Yearbook of the United Nations.

³ Monthly Bulletin of Statistics. United Nations.

Az Ipari és Beruházási főosztály — az előterjesztés alapján — 1949. évig visszamenőleg készítse el a forgalmi adó nélküli termelői árak árindexeit. A számítások eredményei alapján — attól függően, hogy a számításokkal kapcsolatos problémák a gyakorlatban milyen megoldást nyernek — fogja a Bizottság az árindexek alapján történő volumenszámítással kapcsolatos végleges állásfoglalását kialakítani.

II. Áttérés az ipari termelés új indexére

A kérdéssel kapcsolatban széleskörű vita alakult ki. Az elhangzott javaslatokat és észrevételeket a Központi Statisztikai Hivatal Kollégiuma elé terjesztett javaslat elkészítésénél az Ipari és Beruházási főosztály figyelembe vette. Az előterjesztést és a Bizottság állásfoglalását — amit a Hivatal Kollégiuma határozattá emelt — a 429—444. oldalon közöljük. Ezért itt csak az ipari termelés új indexének számítására vonatkozó néhány hozzászólást ismertetünk.

A vita során *Ollé Lajos* kiemelte, hogy a nettó termelés kiszámításánál elméletileg nem azonos, ha a teljes termelésből vonjuk le az anyagköltségeket és az amortizációt, vagy ha a termelés számba-

vétele anyagköltség és amortizáció nélküli áron történik. Az előző esetben ugyanis az anyagfelhasználás terén elért megtakarítás mint a termelési volumen növelése jelentkezik, az utóbbi esetben viszont nem befolyásolja a volument. Véleménye szerint az előbbi módszer a helyes, mert abban kifejezésre jut a nemzeti jövedelem anyagmegtakarítás folytán elért növekedése (bár nem ott jelentkezik, ahol megtermelték, hanem ott, ahol megtakarították).

Vita alakult ki azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy a termékek egyedi dinamikus viszonyszámainak nettó termelési érték alapján történő mérlegelése a nettó vagy a bruttó termelés indexét közelíti-e meg.

Cukor György szerint a természetes mértékegységben kifejezett termékek a holt munkát is magukban foglalják, tehát az ezek változását kifejező viszonyszámok átlaga — bár súlyozása a nettó termelési érték alapján történik — valószínű, hogy inkább a bruttó indexet közelíti meg.

Fülöp Sándor viszont kifejtette, hogy mivel a súlyozás az egyes termékek nettó értékének aránya alapján történik, az így számított index a nettó termelés indexét fogja megközelíteni.

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének statisztikai tevékenysége

A nemzetközi statisztikai adatok iránti fokozott érdeklődés következtében hazánkban is egyre többen veszik kézbe az Egyesült Nemzetek Szervezete által kiadott statisztikai anyagokat. Különösen sokan keresik az *ENSZ Statisztikai Évkönyvét*,¹ az *ENSZ Demográfiai Évkönyvét*,² valamint az *ENSZ Havi Statisztikai Közleményeit*.³ Az érdeklődés természetesen kiterjed az ENSZ különböző szervei által kiadott módszertani útmutatókra és kézikönyvekre is.

Úgy véljük, helyes, ha az érdeklődés kielégítésének elősegítésére a következőkben megkísérelünk áttekintést adni az ENSZ keretében folyó nagyszabású

statisztikai munkáról, a főbb szervezeti kérdésekről, a fontosabb kiadványokról, valamint hazánk részvételéről az ENSZ által szervezett nemzetközi statisztikai együttműködésben.

Először az ENSZ szervezeti felépítésével s a statisztikai szempontból fontos szervek kapcsolataival kell megismerkednünk.

I. A SZERVEZETI FELÉPÍTÉS

Az Egyesült Nemzetek Szervezetének legfontosabb szerve a közgyűlés. A közgyűlés munkáját különböző választott tanácsok (például a Biztonsági Tanács, Gyámsági Tanács) segítik elő, amelyek a nemzetközi élet egy-egy területén hivatottak szerepet játszani.

Statisztikai szempontból a Gazdasági és Szociális Tanács működése, valamint az

¹ Statistical Yearbook of the United Nations.

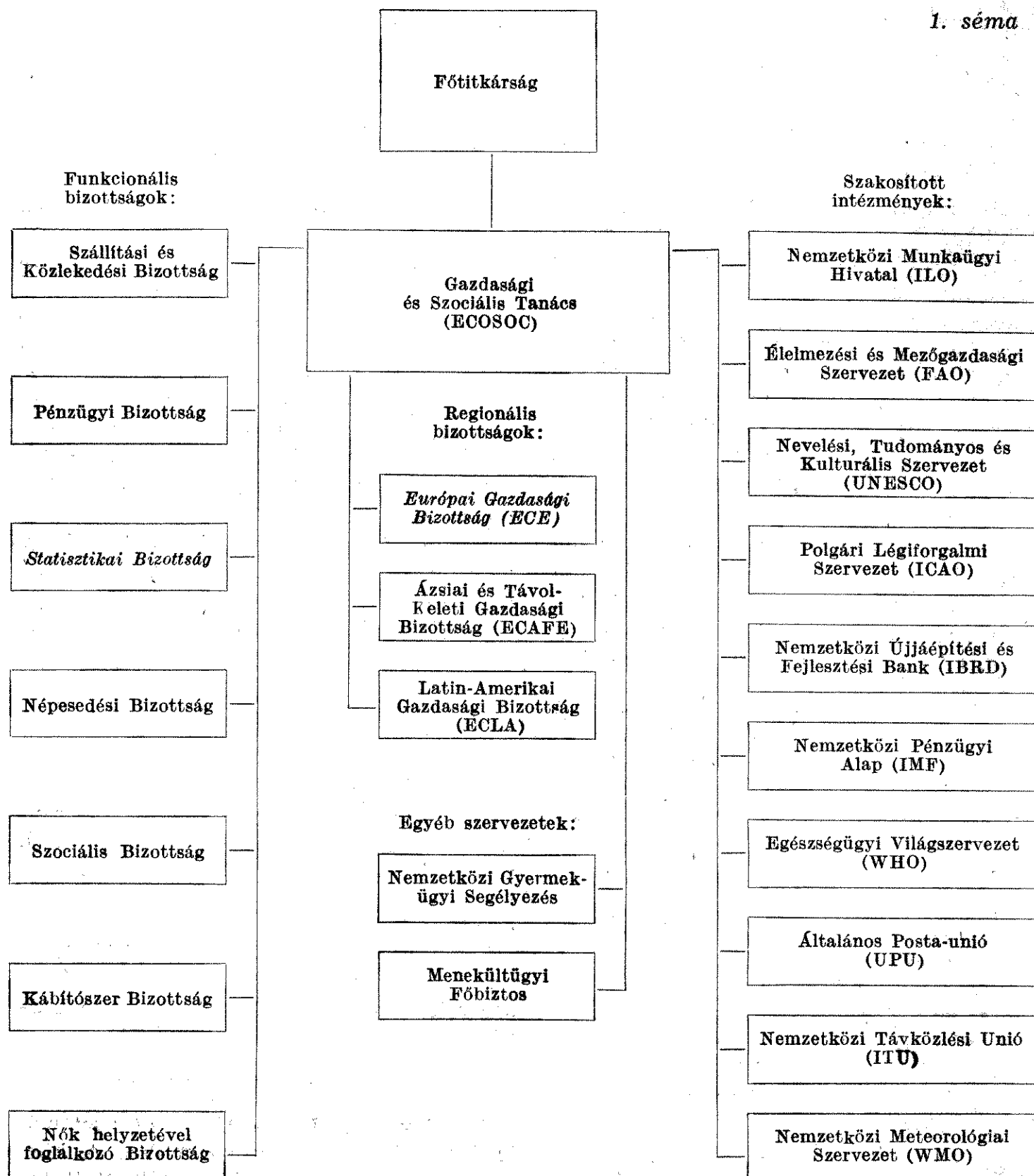
² Demographic Yearbook of the United Nations.

³ Monthly Bulletin of Statistics. United Nations.

ENSZ Főtitkárságának a tevékenysége tarthat számot érdeklődésre. A Gazdasági és Szociális Tanács feladatait az ENSZ alapokmánya igen széles körre kiterjedően határozta meg. Sokrétű feladai-

tainak megoldásában a Gazdasági és Szociális Tanács funkcionális és regionális bizottságokra, valamint a szakosított intézményekre támaszkodik. (Lásd az 1. sz. sémát.)

1. séma

A következőkben bemutatjuk a) a funkcionális bizottságok (elsősorban a Statisztikai Bizottság), b) a regionális bizottságok, elsősorban az Európai Gazdasági Bizottság (EGB), c) a Főtitkárság és

d) a szakosított intézmények kapcsolatát.

a) A funkcionális bizottságok közül statisztikai szempontból természetesen a *Statisztikai Bizottság* (Statistical Commis-

sion) a legfontosabb. Ez a bizottság — amelynek tevékenységét a továbbiakban részletesebben is ismertetni fogjuk — elvileg irányítja, koordinálja a világszervezet statisztikai munkáját, statisztikai kérdésekben tanácsot ad az ENSZ többi szerveinek, előmozdítja a statisztika fejlődését az egyes országokban stb. A többi funkcionális bizottság tevékenysége statisztikai szempontból kevésbé fontos, kivéve a *Népesedési Bizottságét*, amely a demográfusok számára tart érdeklődésre számot.

b) A regionális bizottságok közül Magyarország szempontjából az *Európai Gazdasági Bizottság* (Economic Commission for Europe) tevékenysége jelentős.

Az Európai Gazdasági Bizottság Genfben, a Nemzetek Palotájában (a Népszövetség volt épületében) székel, titkársága tulajdonképpen az ENSZ titkársága Közgazdasági Főosztályának a részét képezi. Magyarország tagja az Európai Gazdasági Bizottságnak, legtöbb szervében delegációk küldésével, adatközlésekkel stb. aktívan közreműködik.

Az Európai Gazdasági Bizottság keretében három síkon folyik statisztikai tevékenység: 1. az Európai Statisztikusok Értekezlete plenáris ülésein, munkacsoportjaiban és szakértői bizottságaiban; 2. az EGB albizottságaiban; 3. az EGB kutató és tervező részlege statisztikai osztályán.

1. Az ENSZ korábban említett Statisztikai Bizottsága javaslatára az ENSZ Gazdasági és Szociális Tanácsa határozatot hozott regionális, európai statisztikai értekezletek szervezéséről, hogy „elősegítse és megkönnyítse az európai kormányok statisztikai szervei képviselői közötti megbeszéléseket statisztikai kérdésekben”, valamint, hogy „megkönnyítse a Statisztikai Bizottság határozatainak végrehajtását” az európai országokban. E határozatnak megfelelően hívta életre közösen a Statisztikai Bizottság és az Európai Gazdasági Bizottság az európai statisztikusok regionális szervezetét, az *Európai Statisztikusok Értekezletét* (Conference of European Statisticians). Az Európai Statisztikusok értekezlete, amely az európai statisztikai hivatalok képviselőit tömöríti, 1953-ig kétévenként, 1954

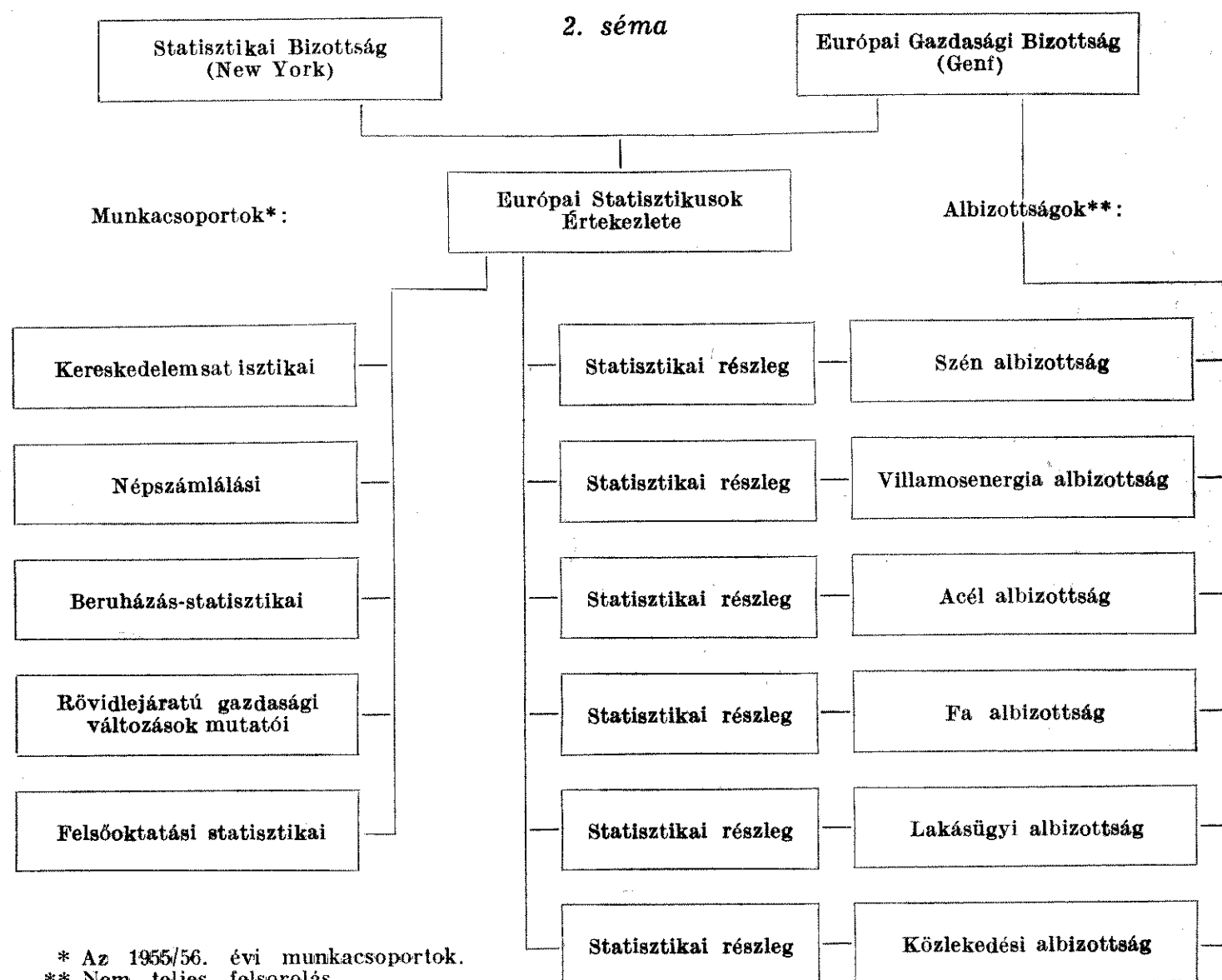
óta pedig évenként tartja plenáris üléseit. A plenáris ülések elsősorban a közös munka eredményeinek általános megvitatásával és a következő időszak munkaprogramjának kialakításával foglalkoznak. A plenáris ülések döntenek a különböző munkacsoportok életrehívásáról is, amelyekben az egyes kérdések szakértői vitatják meg a statisztikai hivatalok szempontjából fontos elvi, módszertani és gyakorlati kérdéseket. A munkacsoportok számát és feladatait a feladatokhoz és lehetőségekhez mérten rugalmasan állapítják meg. Jelenleg például a közeledő 1960. évi népszámlálás problémái állanak előtérben, ezért elsősorban a népszámlálással és az egyéb összeírásokkal foglalkozó munkacsoportok tevékenysége jelentős.

A plenáris ülésen és a munkacsoportok ülésein — elvileg — minden európai ország részt vesz. A szakértői bizottságok ülésein rendszerint a nagyobb európai körzetek (Észak-, Közép-, Kelet-Európa stb.) 4–5 kiemelkedő szakértője vesz részt.

Gyakorlatilag a legteljesebb a plenáris üléseken való részvétel. Az Európai Statisztikusok Értekezlete IV. plenáris ülésén (1956. június 25–30. között) például a következő országok delegációi vettek részt (általában a statisztikai hivatalok elnökeinek vezetésével): Anglia, Albánia, Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehszlovákia, Dánia, Finnország, Görögország, Hollandia, Írország, Jugoszlávia, Lengyelország, Luxemburg, Magyarország, Német Demokratikus Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szovjetunió, Törökország, valamint az Amerikai Egyesült Államok.

A munkacsoportok ülésein való részvétel általában nem ilyen széleskörű, bár az utóbbi években ezek ülései is egyre látogatottabbak.

2. Az Európai Statisztikusok Értekezlete bizonyos értelemben felügyeletet gyakorol az EGB albizottságaiban folyó statisztikai munka fölött is. (E kapcsolatokra vonatkozólag lásd a 2. sémát):

Az egyes albizottságok statisztikai részlegei számottevő statisztikai munkát végeznek. Tevékenységük különösen olyan területeken említésreméltó, amelyek a nemzetközi adatközlések korában igen hiányosak voltak (például a villamosenergia-statisztika területén).

3. Jelentős statisztikai munka folyik végül az *EGB kutató és tervező osztálya* statisztikai részlegében. (ECE Research and Planning Division, Statistics Section). Ez a részleg, amely szoros kapcsolatot tart fenn a Főtitkárság new-yorki apparátusával (elsősorban az ENSZ Statisztikai Hivatalával), a kutató és tervező osztály kiadványainak (Economic Bulletin for Europe, Economic Survey of Europe) az összeállításához szükséges nagymennyiségű statisztikai anyagot készíti elő.

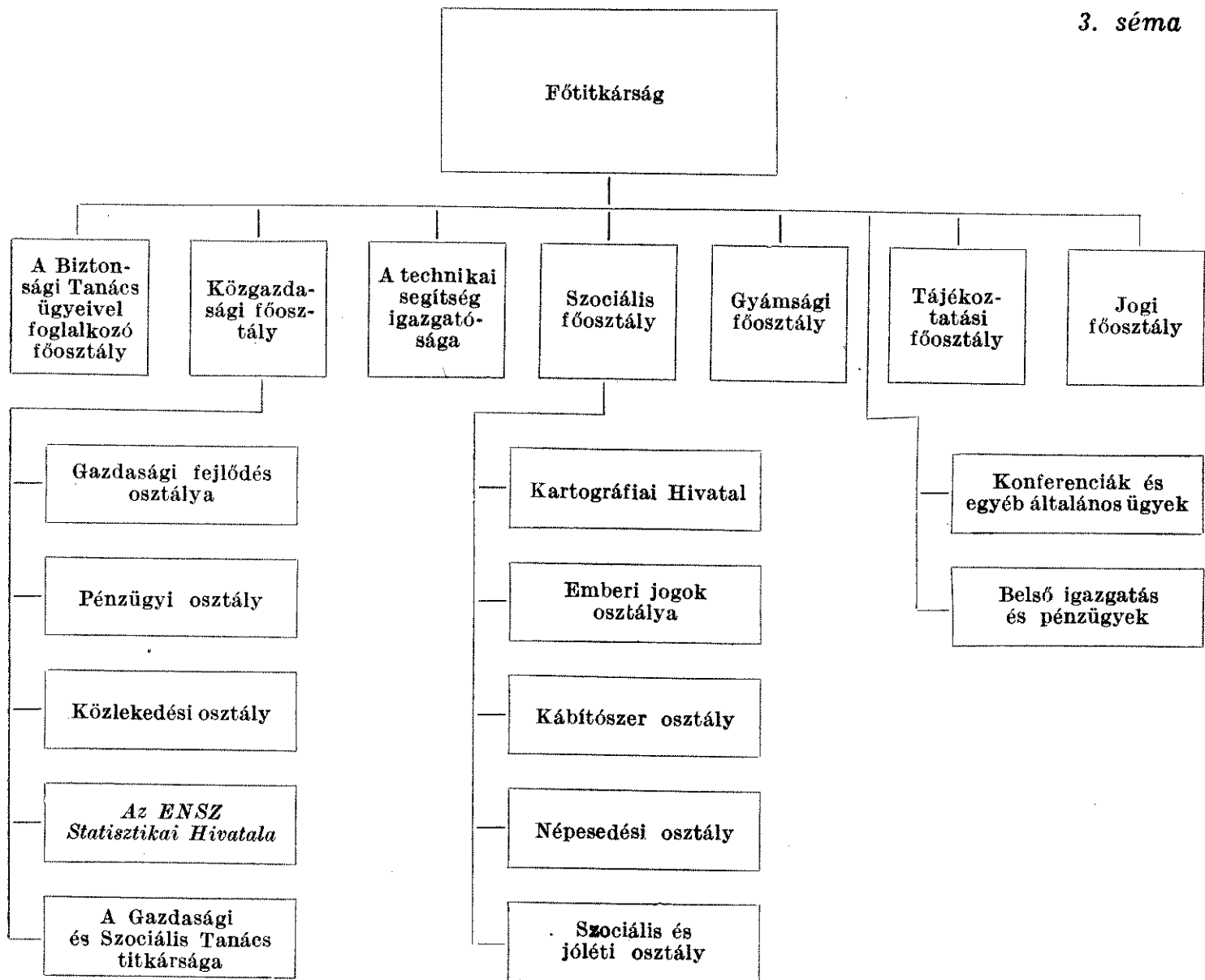
Tekintettel arra, hogy az EGB egyik fő feladata az európai országok közötti külkereskedlem fejlesztése, a részleg különösen sokat foglalkozik külkereskedelmi statisztikával.

c) A Főtitkárság szervezetéről a 3. séma ad felvilágosítást. A Főtitkárság főosztályai közül statisztikai szempontból természetesen a közgazdasági főosztály a legfontosabb, amelyhez az *ENSZ Statisztikai Hivatala* is tartozik. (L.: 3. séma.)

Az ENSZ Statisztikai Hivatala állítja össze — a nemzeti statisztikai hivatalok adatszolgáltatásaiból — az ENSZ legfontosabb statisztikai kiadványát, az ENSZ Statisztikai Évkönyvét, s ezen kívül sok más statisztikai adatokat, illetve módszertani ajánlásokat tartalmazó kiadványt is készít.

d) A szakosított intézmények keretében folyó statisztikai munka szervezeti felépítését és ismertetését e cikk terjedelme nem engedi meg, csupán azt szögezhetjük le, hogy ezek a szervezetek szakterületükön kiterjedt statisztikai tevékenységet folytatnak, amelynek végzésekor általában szoros kapcsolatot tartanak fenn az ENSZ korábban ismertetett statisztikai szerveivel.

3. séma

Például a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal (ILO), amely elsősorban a Munkaügyi Statisztikai Évkönyvben (Yearbook of Labour Statistics) részletes munkaügyi statisztikákat tesz közzé s rendszeresen összehívja a munkaügyi statisztikusok nemzetközi értekezleteit, képviselteti magát a Statisztikai Bizottság, az Európai Statisztikusok Értekezlete stb. ülésein is, amelyeken többek között koordinálják a határos területeken végzett munkát stb. Hasonló jellegű a többi szakosított intézmény (FAO, UNESCO, WHO) statisztikai tevékenysége is.

Általában meg kell jegyezni, hogy az ismertetett szervek statisztikai tevékenysége a gyakorlatban szorosan összefonódik. Amint a továbbiakban látni fogjuk, ez a statisztikai tevékenység lényegéből folyik, amely lehetővé teszi és egyben biztosítja is az elvi, módszertani és gyakorlati téren folytatott munka egységét.

II. A STATISZTIKAI BIZOTTSÁG TEVÉKENYSÉGE

Rendkívül hosszadalmas lenne, ha a Statisztikai Bizottság szétágazó tevékenységét az elmúlt évekre visszamenően időrendi sorrendben kísérelnénk meg ismertetni. Célszerűbb és aktuálisabb is, ha a bizottság legutóbbi, kilencedik ülészakának a munkáját tárgyalva igyekszünk megvilágítani a bizottság tevékenységét.

A Statisztikai Bizottság kilencedik ülészakája 1956. április 16. és május 2. között New-Yorkban ülésezett. Az ülészakon, amelyen Anglia, Ausztrália, Dánia, a Dominikai Köztársaság, az Egyesült Államok, Franciaország, Hollandia, India, Jugoszlávia, Kanada, a Kuomintang Kína, Panama, a Szovjetunió, az Ukrán SzSzK és Új-Zéland képviselői vettek részt, P. C. Mahalanobis (India) elnökölt, elnökhelyettesként D. Vogelnik (Jugoszlávia), jegyzőként Ph. J. Idenburg (Hollandia) működött.

Az ülészak először a nemzetközi statisztika fejlődésének néhány általános kérdését vitatta meg, különös tekintettel az ún. statisztikai szabványokra, és a statisztikai technikai segítségnyújtásra.

Az ENSZ által kidolgozott statisztikai szabványok, bár elsősorban az elmaradt területek statisztikai munkájának kifejlesztését könnyítik meg, a statisztikailag fejlettebb országokban is elősegítik a statisztikai tevékenység megjavítását és általában előmozdítják a nemzeti statisztikák összehangolását s ezáltal a statisztikai adatok összehasonlítását. Milyen jellegűek ezek a szabványok? „*A Gazdasági Tevékenységek Nemzetközi Egységes Ági Osztályozása*“ (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, rövidítve ISIC) például az ENSZ által ajánlott népgazdasági ágazati csoportosítást tartalmazza s az ipari, mezőgazdasági, közlekedési stb. tevékenység körének meghatározását, valamint az egyes ágazatokhoz tartozó alágazatok tételes felsorolását öleli fel. A „*Nemzetközi Egységes Kereskedelmi Osztályozás*“ (Standard International Trade Classification, rövidítve SITC) a külkereskedelmi forgalomba kerülő áruk decimális rendszerben történő osztályozására szolgál. A „*Nemzetgazdasági Számvitel Egységes Rendszere*“ (A Standardized System of National Accounts and Supporting Tables) a nemzeti jövedelemre, a beruházásokra, a fizetési mérlegre stb. vonatkozó számlák egységesített rendszerét tartalmazza.

Az ENSZ által kidolgozott statisztikai szabványok jelentősége — bár a szabványok alkalmazását csak ajánlják, alkalmazásuk egy ország számára sem kötelező — igen nagy. Természetesen a statisztikai tevékenységet minden országban az ország sajátos társadalmi és gazdasági szempontjait figyelembevéve szervezik meg, ezért a nemzetközi szabványok alkalmazása sok esetben nem is lehetséges. A szabványok tanulmányozása azonban mindig feltétlenül tanulságos, többek között azért, mert nemzetközi összehasonlítások esetén — a dolog természetéből kifolyólag — éppen azon különbözőségek megállapítását könnyíti meg a szabvány, amelyek ismerete nélkül az összehasonlítások nem is végezhetők el. Meg kell említeni még a szabvá-

nyok egy számunkra lényeges hiányosságát: összeállításuk során a szocialista országok sajátosságait és speciális szükségleteit általában nem vették figyelembe (részben valószínűleg azért, mert a szocialista országok szakértői a szabványok kidolgozásában legtöbbször nem vettek részt). Éppen ezért kívánatosnak látszik, hogy az ENSZ által kidolgozott szabványoknak a jövőben mi is több figyelmet szenteljünk: alaposabban vegyük ki részünket a szabványok kialakításában és bírálatában, valamint a szabványok alkalmazásában is.

Az ENSZ által nyújtott statisztikai technikai segélynyújtás tulajdonképpen a szélesebbkörű „Technikai Segélynyújtási Program“ (Technical Assistance Program) statisztikai részét képezi. A program keretében az elmaradott országok statisztikai fejlődését statisztikai szemináriumok rendezésével, fejlettebb országok statisztikai szakértőinek kiküldésével, tananyagok rendelkezésre bocsátásával stb. segítik elő. A Statisztikai Bizottság kilencedik ülészaka e segélyprogram kiterjesztését határozta el és úgy döntött, hogy javasolni fogja 3—4 állandó statisztikai szakértő delegálását az Ázsiai és Távol-Keleti, a Latin-Amerikai és a Közel-Keleti Gazdasági Bizottság mellé az érintett területek országaiban nyújtandó statisztikai tanácsadás elősegítésére.

A nemzetközi statisztika általános fejlődését értékelve a Statisztikai Bizottság kilencedik ülészaka megállapította, hogy míg a népességi és gazdasági statisztika az elmúlt tíz évben jelentősen fejlődött, a szociális statisztika fejlődése nemzetközi téren nem volt arányban jelentőségével és egyes országokban bekövetkezett fejlődésével.

A Statisztikai Bizottság kilencedik ülészaka a nemzetközi statisztika fejlődésének általános kérdései után a gazdaságstatisztika egyes területeivel foglalkozott. A kereskedelmi statisztika problémáit a külön e célra létrehívott szakértői bizottság jelentése alapján tárgyalták. A jelentés átfogó programot tartalmazott a kereskedelmi statisztika alapvető fogalmaira, az adatgyűjtés megszervezésére, a begyűjtendő adatok körére, az adatközlések periodicitására stb. A Bizottság megállapította, hogy a jelentés

— bizonyos módosításokkal — nagy segítséget ad azoknak az országoknak, amelyek a kereskedelmi statisztika fejlesztésére törekszenek.

A külkereskedelmi statisztika fejlődésével foglalkozva megállapították, hogy az ENSZ tagállamok együttműködésének eredményeként jelenleg a világkereskedelem értékének 80 százalékáról állnak rendelkezésre a SITC osztályozásnak megfelelő adatok. A Bizottság foglalkozott a bonyolultabb (különböző) valutaparításokat alkalmazó országok kérdésével és úgy határozott, hogy ezek az országok a külkereskedelmi forgalom értékéről lehetőleg: 1. nemzetközi összehasonlítások céljaira dollárban, sterlingben stb. megadott adatokat, 2. egyéb nemzeti adataikkal való összehasonlítás céljaira nemzeti valutában kifejezett adatokat tegyenek közzé. Ennek megfelelően a nemzetközi összehasonlítás céljait szolgáló adat az ország külkereskedelmi forgalmának világpiaci értékét, a nemzeti valutában kifejezett adat pedig a lebonyolított forgalomból az exportőrök által kapott s az importőrök által fizetett hazai értéket mutatná.

Az ülészak foglalkozott az iparstatisztika egyes kérdéseivel, a nagykereskedelmi árindexek egyes új formáival és a fizetési mérleg statisztikájával is. Megállapították, hogy a Nemzetközi Pénzügyi Alap (International Monetary Fund) által elkészített „Fizetési mérleg kézikönyvet” összeegyeztették a Nemzetgazdasági Számvitel Egységes Rendszerével, azzal a céllal, hogy az azonos fogalmakra vonatkozóan a kettő közötti eltéréseket megszüntessék.

A nemzetgazdasági számviteli rendszerre vonatkozólag elhatározták — s ez számunkra igen öröndetes, — hogy lépéseket tesznek annak érdekében, hogy egy tanulmány készüljön, amelyben kifejtik a szocialista országok népgazdasági mérlegrendszerét és az ENSZ által ajánlott szabvány számlarendszer közötti különbségeket.

A tőkeképződés, a jövedelemeloszlás, az államháztartás statisztikájának egyes kérdései szintén szerepeltek a napirenden.

A népszámlálásokkal foglalkozva megállapították, hogy tíz év alatt, 1945-től

1954-ig 150 országban, illetve területen összesen mintegy 2000 millió főnyi népesség került megszámlálásra. Az 1960 körüli népszámlálások sikere érdekében nagyszabású előkészítő munkálatokat határoztak el.

Az ülészak ezeken kívül még számos kérdést tárgyalt (foglalkozott a népmozgalmi statisztika, a nemzetközi idegenforgalmi statisztika, a „Nemzetközi Standard Társadalmi-Foglalkozási Osztályozás”, a művelődési és közoktatási statisztika stb. problémáival), s határozatot hozott a további munka programját illetően is. Mindezek ismertetése túlhaladja e cikk kereteit, azonban úgy hisszük, már az elmondottak alapján is némi fény derül a Statisztikai Bizottság sokrétű elvi irányító és koordináló szerepére.

III. AZ EURÓPAI STATISZTIKUSOK ÉRTEKEZLETÉNEK MUNKÁJA

Az Európai Statisztikusok Értekezlete munkájának ismertetését annak 1956. évi ülése alapján kíséreljük meg. (Az Európai Statisztikusok Értekezlete legutóbbi, V. plenáris ülése 1957. június 17—21 között zajlott le Genfben.)

Az 1956. júniusi genfi ülésen a résztvevők között ott voltak valamennyi európai szocialista ország küldöttei s az európai kapitalista országok statisztikusai is. A meglehetősen zsúfolt napirend pontjai négy csoportra voltak tagolva:

- a) a munkacsoportok és szakértői csoportok jelentései,
- b) az előző munkaterv megvalósításával kapcsolatos egyéb napirendi pontok,
- c) az EGB albizottságai statisztikai tevékenységének kérdései,
- d) az új munkaterv összeállítása.

Először a munkacsoportok és szakértői bizottságok jelentéseinek a vitájáról szólnunk néhány szót. E tárgykörben elsőnek a kereskedelmi statisztikai munkacsoport jelentése került megvitatásra. A munkacsoport ülésén megvitták a Statisztikai Bizottság kezdeményezésére létrejött szakértői csoport jelentését és egy sor megjegyzést és javaslatot továbbítottak a Statisztikai Bizottsághoz. A munkacsoport megállapította — s ezt a plenáris ülés is elfogadta —, hogy a kereskedelmi statisztika a statisztika többi területeihez viszonyítva fejlődésében bi-

zonyos fokig elmaradt és ezért erőteljesebb fejlesztése kívánatos.

A társadalmi-foglalkozási csoportok, a foglalkozási viszony és a gazdasági tevékenység jellege szerinti csoportosítás kérdéseivel foglalkozó munkacsoport jelentését megvitatva az értekezlet megállapította, hogy az ilyen csoportosítások nagy jelentőséggel bírnak.

A tőkeképződés és az amortizáció statisztikai kérdéseivel foglalkozva az értekezlet a munkacsoport ajánlására e kérdések további vizsgálata mellett foglalt állást, s egyben felkérte a nemzeti statisztikai hivatalokat, hogy tapasztalataikat továbbra is cseréljék ki, ami fontos előfeltételét képezi annak, hogy egy későbbi időpontban nemzetközi szabványok kialakítása lehetővé váljék.

A rövidlejárátú gazdasági változások mutatóival foglalkozó munkacsoport jelentése nyomán az értekezlet képet kapott a rövidlejárátú konjunkturaváltozásokat tükröző statisztikai mutatók köréről, az adatközlések sűrűségéről és egyes problémáiról.

A felsőoktatási statisztika kérdéseivel foglalkozó munkacsoport (a munkacsoport ülését az UNESCO-val közös rendezésben szervezték meg) jelentése a felsőoktatási statisztika számos alapvető fogalmát (a hallgatók, diplomák, tanerők stb. definícióját), a begyűjtendő adatok körét stb. határozta meg.

Az előző plenáris ülésen elhatározott munkaprogram végrehajtásából következő napirendi pontok tárgyalása során az értekezlet foglalkozott a mezőgazdasági statisztika néhány kérdésével (mezőgazdasági összeírások és felvételek, mezőgazdasági árak, a munkatermelékenység mérése a mezőgazdaságban), a munkaügy és életszínvonal egyes statisztikai problémáival (reálbérek nemzetközi összehasonlítása, háztartás-statisztika, létfenntartási költségindex, foglalkozások osztályozása), továbbá az egészségügyi és külkereskedelmi statisztika néhány kérdésével is.

Megtárgyalta az értekezlet az EGB albizottságaiban (szén, acél, közlekedés stb.) folyó statisztikai munka állását is.

Az 1956/57. évi munkaprogram tekintetében az értekezlet úgy döntött, hogy a népszámlálási munkacsoport, a mezőgazdasági összeírásokkal foglalkozó mun-

kacsoport (együttműködve a FAO-val), az általános gazdasági összeírásokkal foglalkozó munkacsoport, valamint a gazdasági mutatók kérdéseivel foglalkozó munkacsoport tevékenységét tartja leg-sürgetőbbnek és ezért 1956/57-ben ezek ülésezését javasolja.

Ezenkívül az értekezlet két szakértői megbeszélés tartását is elhatározta (a személyek társadalmi-foglalkozási osztályozása és az amortizáció problémái tárgyában), valamint úgy döntött, hogy az érdeklődő statisztikai hivatalok részére értekezletet tart az elektronikus számológépek statisztikai alkalmazásáról, amelyekben egyes országok ismertetni fogják e téren szerzett tapasztalataikat.

IV. AZ ENSZ STATISZTIKAI HIVATALA

Az ENSZ Statisztikai Hivatala által végzett munka szerteágazó, a statisztika igen sok területére terjed ki és kapcsolat fenntartását kívánja meg a világ valamennyi országával.

Elég egy pillantást vetni az ENSZ Statisztikai Hivatala által (vagy annak közreműködésével) készülő kiadványokra, hogy e nagyszabású statisztikai tevékenységről fogalmat alkothassunk.

Az ENSZ statisztikai kiadványait négy csoportba sorolhatjuk:

1. Évkönyvek.
2. Havi közlöny.
3. Statisztikai közlemények.
4. Módszertani tanulmányok.

1. Az évkönyvek közül az ENSZ Statisztikai Évkönyve a legismertebb. Ezek az évkönyvek nemzetközi vonatkozásban a legismertebb és legátfogóbb statisztikai forrásmunkát képezik. Az 1955. évi évkönyv például 644 nagyalakú oldalon 183 részletes táblázatot közöl a világ országainak népesedési, munkaügyi, mezőgazdasági, ipari, építőipari, közlekedési, postaügyi, belkereskedelmi, külkereskedelmi, pénzügyi, szociális és kulturális statisztikáiból. A kétnyelvű (angol és francia) évkönyv részletesebb nemzetközi statisztikai ismeretekhez nélkülözhetetlen, alapvető anyagot közöl.

Demográfiai tekintetben hasonló jelentőségű az ENSZ Demográfiai Évkönyve. Az 1954. évi demográfiai évkönyv (a demográfiai évkönyvek ugyancsak angol és

francia nyelvű fej- és oldalrovatokkal és magyarázatokkal jelennek meg) 729 nagyalakú oldalon a világ országainak népességéről, születési, halálozási, csecsemőhalálozási, házassági, válási stb. viszonyairól statisztikai táblázatokat, továbbá bruttó és nettó reprodukciós arányszámokat, halandósági táblázatokat, vándormozgalmi adatokat stb. közöl.

Az ENSZ Nemzetközi Kereskedelmi Statisztikai Évkönyve⁴ országonként közöl — a lehetőségektől függően váltakozó terjedelemben — a külkereskedelmi forgalom értékéről, indexeiről, áruk és földrajzi irányok szerinti megoszlásáról adatokat.

2. Az ENSZ Havi Statisztikai Közlönye a világ gazdasági és szociális viszonyaira vonatkozó alapvető havi statisztikai kiadvány. A közlöny havonta több mint hatvan tárgykörből és több mint 130 országról közli a rendelkezésére álló legfrisebb statisztikai adatokat. (Többek között: népesség, munkaerő, erdészet, ipari termelés, bányászat, fémipar, építőanyagok, textil, élelmiszer, közszolgáltatások, közlekedés, belkereskedelem, külkereskedelem, árak és bérek, nemzeti jövedelem, pénzügyek.)

3. A Statisztikai Közlemények (Statistical Papers) keretében igen változatos statisztikai kiadványokat tesznek közzé. A kiadványok témakörök szerint csoportosítva, külön sorozatokban jelennek meg.

A sorozatok különféle jellegű statisztikákat, statisztikai közleményeket, a korábban már említett statisztikai szabványokat stb. ölelik fel. Az A sorozatban például népességi és egészségügyi adatokat tartalmazó negyedévi kiadványok (Population and Vital Statistics) jelennek meg. A B sorozat (Statistical Notes) a nemzetközi statisztika fejlődésével kapcsolatos fejleményekről ad negyedévenként hírt. A C jelű sorozat (Sample Surveys of Current Interest) az érdekesebb reprezentatív adatfelvételekről számol be.

Fontos adatokat, a nemzeti jövedelem alakulására és megoszlására vonatkozó táblázatokat közöl az E sorozat. Az M sorozatban jelentek meg — többek között — az ENSZ által kiadott nemzetközi sta-

tisztikai szabványok (például az International Standard Industrial Classification, Standard Industrial Trade Classification stb.).

Külkereskedelmi szempontból igen fontos a „Direction of International Trade“ c. negyedévi kiadvány, amelyet az ENSZ Statisztikai Hivatala, a Nemzetközi Pénzügyi Alap és a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank közösen adnak ki.

4. A módszertani tanulmányok sorában számos igen fontos módszertani kézikönyvet tettek közzé. Ezek közül különösen fontosak „Az ipari termelés indexszámai“ (Index Numbers of Industrial Production); „A tőkeképződéssel kapcsolatos fogalmak és meghatározások“ (Concepts and Definitions of Capital Formation), a „Népszámlálási módszerek kézikönyve“ (Handbook of Population Census Methods) és a „Nemzeti jövedelem becslésének módszerei“ (Methods of National Income Estimation) c. kiadványok.

Mindezen kiadványok kiadását hosszas és igen alapos előkészítés előzi meg. Az előkészítés gondos és nagyterjedelmű munkát igényel, hiszen akár adatközlő kiadványokról, akár módszertani tanulmányokról van szó, az önmagában is igen munkaigényes feldolgozó munkát csak az öt világrész valamennyi országának statisztikai hivatalával fenntartott szoros kapcsolat (levelezés, adatkérések stb.) teszi lehetővé.

*

Befejezésül néhány szót Magyarországnak az ENSZ kereteiben folyó nagyszabású nemzetközi statisztikai együttműködésben elfoglalt — újabban egyre erősödő — szerepéről.

Az együttműködésben való részvételünk egyik módja az ENSZ adatkéréseinek teljesítése. Az elmúlt évben például az ENSZ Statisztikai Hivatala által az ENSZ Statisztikai Évkönyvének, illetve az ENSZ Demográfiai Évkönyvének összeállítása céljából kiküldött kérdőíveket a Központi Statisztikai Hivatal áttanulmányozta, kitöltötte és közzésre visszajuttatta.

Ugyancsak adatközléssel való közreműködésünket jelentette például az, hogy a Központi Statisztikai Hivatal a múlt évben az EGB Kutató és Tervező osztálya által a beruházásokról szóló tanulmány-

⁴ Yearbook of International Trade Statistics. UN.

hoz kért adatösszeállítást elkészítette és rendelkezésre bocsátotta.

A nyilvánosságra kerülő statisztikai adatok körének rendezésével az ilyenfajta közreműködés lehetőségei igen kiterjedtek és ezért a jövőben az ENSZ kiadványaiban előreláthatólag mind több magyar adattal is találkozhatunk.

Az ENSZ statisztikai szerveivel fenn tartott kapcsolat másik formája egyes statisztikai-módszertani kérdésekhez való hozzászólás. Ezek a szervek ugyanis — amint említettük — ajánlásaik és egyéb kiadványaik kidolgozásakor rendszerint kikérik a statisztikai hivatalok véleményét előkészületben álló anyagaikról. Az utóbbi két-három évben a magyar Központi Statisztikai Hivatal is hozzászólta a kiküldött anyagokhoz (például a kereskedelmi statisztikai problémákhoz stb.).

Aktívan részt vesz Magyarország az Európai Statisztikusok Értekezletének munkájában. 1953. óta az értekezlet plenáris ülésein és a munkacsoportok egy

részének ülésein — különösen a népszámlálási és a népszámláláshoz kapcsolódó kérdésekkel foglalkozó munkacsoportok ülésein — a magyar Központi Statisztikai Hivatal delegációi is részt vesznek. Ez a részvétel hasznos tapasztalatszerzési alkalmat biztosít a magyar statisztikusok részére s ugyanakkor lehetővé teszi a magyar statisztikai álláspont ismertetését sok fontos kérdésben. Magyarország növekvő aktivitását mutatja az is, hogy az 1956. évi plenáris ülés határozata alapján a lakosság társadalmi-foglalkozási osztályozásával foglalkozó szakértői bizottság tagjai között Jugoszlávia, Franciaország és Olaszország mellett Magyarország kapott helyet.

Remélhető, hogy az ENSZ keretében folyó nemzetközi statisztikai együttműködésben hazánk egyre nagyobb mértékben vesz részt. Meggyőződésünk, hogy ez serkentőleg hat majd a magyar statisztika fejlődésére is.

Kenessey Zoltán

A szovjet állami statisztika központi rendszerének megerősítése

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1957. május 10-én törvényt hozott az ipari és építőipari igazgatás szervezetének további tökéletesítéséről. Mint ismeretes a törvény meghozatalát a gazdasági irányítás kérdéseiről széleskörű vita előzte meg a Szovjetunióban. A vita alapjául N. Sz. Hruscsovnak a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága februári plénumán elmondott beszámolójának tézisei szolgáltak. N. Sz. Hruscsov említett tézisei — többek között — a központosított statisztikai rendszer megerősítésének és átszervezésének kérdéseiről a következőket tartalmazzák.

„A kommunista építés feladatainak sikeres megoldása elképzelhetetlen a népgazdaság egységes, központi nyilvántartási és statisztikai rendszere nélkül, figyelembevétel, hogy a javak termelésének és elosztásának legszigorúbb nyilvántartása és ellenőrzése a népgazdaság helyes vezetésének egyik legfontosabb feltétele.

A népgazdasági nyilvántartás és statisztika központosítása azt jelenti, hogy az adatok összegyűjtésével és feldolgozásával kapcsolatos egész munkának a Központi Statisztikai Hivatal szerveiben kell összpontosulnia. Biztosítani kell az állami statisztika egész rendszerének további erősítését, a körzetekben és a területeken, csakúgy, mint a központban. Ezt a nyilvántartás és a statisztika párhuzamos szerveinek megszüntetése révén kell megvalósítani.

A Központi Statisztikai Hivatal szerveinek nemcsak a népgazdasági tanácsok és gazdasági egyesületek munkájának eredményeit mutató adatokat kell összegyűjteni, feldolgozni és elemezni, hanem azokat is, amelyek a felhasználatlan tartalékokat jellemzik, s amelyek az egységes népgazdasági terv feladatainak nem kielégítő teljesítését tárják fel.

A nyilvántartást és a statisztikát úgy kell megszervezni, hogy az ipari üzemek

hoz kért adatösszeállítást elkészítette és rendelkezésre bocsátotta.

A nyilvánosságra kerülő statisztikai adatok körének rendezésével az ilyenfajta közreműködés lehetőségei igen kiterjedtek és ezért a jövőben az ENSZ kiadványaiban előreláthatólag mind több magyar adattal is találkozhatunk.

Az ENSZ statisztikai szerveivel fenn tartott kapcsolat másik formája egyes statisztikai-módszertani kérdésekhez való hozzászólás. Ezek a szervek ugyanis — amint említettük — ajánlásaik és egyéb kiadványaik kidolgozásakor rendszerint kikérik a statisztikai hivatalok véleményét előkészületben álló anyagaikról. Az utóbbi két-három évben a magyar Központi Statisztikai Hivatal is hozzászólta a kiküldött anyagokhoz (például a kereskedelmi statisztikai problémákhoz stb.).

Aktívan részt vesz Magyarország az Európai Statisztikusok Értekezletének munkájában. 1953. óta az értekezlet plenáris ülésein és a munkacsoportok egy

részének ülésein — különösen a népszámlálási és a népszámláláshoz kapcsolódó kérdésekkel foglalkozó munkacsoportok ülésein — a magyar Központi Statisztikai Hivatal delegációi is részt vesznek. Ez a részvétel hasznos tapasztalatszerzési alkalmat biztosít a magyar statisztikusok részére s ugyanakkor lehetővé teszi a magyar statisztikai álláspont ismertetését sok fontos kérdésben. Magyarország növekvő aktivitását mutatja az is, hogy az 1956. évi plenáris ülés határozata alapján a lakosság társadalmi-foglalkozási osztályozásával foglalkozó szakértői bizottság tagjai között Jugoszlávia, Franciaország és Olaszország mellett Magyarország kapott helyet.

Remélhető, hogy az ENSZ keretében folyó nemzetközi statisztikai együttműködésben hazánk egyre nagyobb mértékben vesz részt. Meggyőződésünk, hogy ez serkentőleg hat majd a magyar statisztika fejlődésére is.

Kenessey Zoltán

A szovjet állami statisztika központi rendszerének megerősítése

A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa 1957. május 10-én törvényt hozott az ipari és építőipari igazgatás szervezetének további tökéletesítéséről. Mint ismeretes a törvény meghozatalát a gazdasági irányítás kérdéseiről széleskörű vita előzte meg a Szovjetunióban. A vita alapjául N. Sz. Hruscsovnak a Szovjetunió Kommunista Pártja Központi Bizottsága februári plénumán elmondott beszámolójának tézisei szolgáltak. N. Sz. Hruscsov említett tézisei — többek között — a központosított statisztikai rendszer megerősítésének és átszervezésének kérdéseiről a következőket tartalmazzák.

„A kommunista építés feladatainak sikeres megoldása elképzelhetetlen a népgazdaság egységes, központi nyilvántartási és statisztikai rendszere nélkül, figyelembevételével, hogy a javak termelésének és elosztásának legszigorúbb nyilvántartása és ellenőrzése a népgazdaság helyes vezetésének egyik legfontosabb feltétele.

A népgazdasági nyilvántartás és statisztika központosítása azt jelenti, hogy az adatok összegyűjtésével és feldolgozásával kapcsolatos egész munkának a Központi Statisztikai Hivatal szerveiben kell összpontosulnia. Biztosítani kell az állami statisztika egész rendszerének további erősítését, a körzetekben és a területeken, csakúgy, mint a központban. Ezt a nyilvántartás és a statisztika párhuzamos szerveinek megszüntetése révén kell megvalósítani.

A Központi Statisztikai Hivatal szerveinek nemcsak a népgazdasági tanácsok és gazdasági egyesületek munkájának eredményeit mutató adatokat kell összegyűjteni, feldolgozni és elemezni, hanem azokat is, amelyek a felhasználatlan tartalékokat jellemzik, s amelyek az egységes népgazdasági terv feladatainak nem kielégítő teljesítését tárják fel.

A nyilvántartást és a statisztikát úgy kell megszervezni, hogy az ipari üzemek

és építkezések kizárólag a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatalának szerveihez nyújtsanak be jelentést — lehetőleg minél kevesebb minőségi mutatószámra vonatkozóan. A továbbiakban intézkedéseket kell tenni a nyilvántartás és a statisztika központosítására a népgazdaság más ágait, nevezetesen a mezőgazdaságot és a kereskedelmet, továbbá az egészségvédelmet illetően is.

A nyilvántartás és a statisztika központosításának eredményes megvalósítása csupán a nyilvántartási és statisztikai munka nagyarányú gépesítése alapján lehetséges. A Központi Statisztikai Hivatal rendszerében létre kell hozni a

számológépállomások széles hálózatát, s ezeket az állomásokat korszerű, nagyteljesítményű gépekkel és a legújabb hírközlési eszközökkel kell ellátni.

A nyilvántartás és a statisztika központosítására irányuló intézkedések megvalósítása során nagymértékben egyszerűsíteni, és csökkenteni kell a jelenlegi nyilvántartást és adatszolgáltatást. Csökkenteni kell továbbá a vállalatoknál és az építkezéseken az elsődleges nyilvántartást, meg kell szüntetni azt, ami fölösleges, s a lehető legnagyobb mértékben gépesíteni kell az elsődleges nyilvántartást.“

(Pravda, 1957. március 30. és május 11.)

Szervezeti hírek — Közlemények

Az Európai Gazdasági Bizottság mellett működő Európai Statisztikusok Értekezlete (Conference of European Statisticians) 1957. június 17—21 között tartotta ülését Genfben. Az ülés napirendjén szerepelt többek között:

1. a népszámlálással és a lakásösszeírással, a mezőgazdasági összeírással, az elektronikus számológépek felhasználásával, az általános gazdasági összeírással, a tőkeképződés és a tőkefelhasználás vizsgálatával foglalkozó munkacsoport jelentésének megvitatása;

2. a munkaterv egyes pontjaival kapcsolatos kérdések megtárgyalása, így a népszámlálások összehangolása, a jövedelmek és a megtakarítások statisztikája, a szezonális és egyéb ingadozások kiegyenlítésének kérdései, a rövidlejáratú gazdasági mutatók, az európai országok nemzeti jövedelemszámítási módszerei, az acél-szükséglet, -készlet és -fogyasztás statisztikája, ellentmondások az import és export adatai között;

3. különféle nemzetközi szervezetek jelentéseinek meghallgatása. A FAO a mezőgazdasági árakról, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal és az Európai Szén- és Acélközösség statisztikai osztálya a reálbérek összehasonlításáról, az Európai Szén- és Acélközösség statisztikai osztálya a szén- és az acéliparban dolgozó munkások háztartási költségvetéséről nyújtott be beszámolót, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal pedig a bérekről és a munkára fordított költségek egyéb elemeiről készült kutatásait ismertette.

Az ülés ezenkívül megvitatta az EGB szervezetének statisztikai tevékenységét, majd pedig új vezetőséget választott az 1957—1959 időszakra és egyéb adminisztratív jellegű kérdésekkel foglalkozott.

Az értekezleten Péter Györgynek, a Központi Statisztikai Hivatal elnökének vezetésével magyar küldöttség is részt vett. (Az ülésről következő számunkban részletes beszámolót közlünk.)

A Nemzetközi Munkaügyi Intézet (Organisation Internationale du Travail) 1957. április 24. és május 4. között tartotta Genfben a *munkaügyi statisztikusok 9. nemzetközi konferenciáját*. Az ülésen Argentína, Ausztrália, Belgium, a Bjelorusz Szovjet Szocialista Köztársaság, Brazília, Bulgária, Csehszlovákia, Chile, Dánia, a Dominikai Köztársaság, az Egyesült Államok, Egyiptom, Finnország, Franciaország, Guatemala, Hollandia, Indonézia, Írország, Izrael, Japán, Jugoszlávia, Kanada, Kína (Tajvan), Lengyelország, Libéria, Luxemburg, Magyarország, Marokkó, Mexikó, Nagy-Britannia, a Német Szövetségi Köztársaság, Norvégia, Olaszország, Panama, Salvador, Spanyolország, Svájc, Svédország, a Szovjetunió, Törökország, az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság és Vietnám küldöttsége, valamint az Egyesült Nemzetek, az Egészségügyi Világszervezet, az Európai Szén- és Acélközösség, az Európai Gazdasági Együtműködés Szervezete, a vándorlások vizsgálatára alakult Európai Kormányközi Bizottság, az Amerikai Statisztikai Intézet és a Nemzetközi Statisztikai Intézet megfigyelői vettek részt. Az ülésnap munkája részben a plenáris üléseken, részben pedig az egyes albizottságok ülésein folyt. Az albizottságok munkájukról részletes jelentést készítettek, és azt a plenáris ülés elé terjesztették.

A napirend első pontját, a *munkaügyi statisztika általános helyzetéről szóló jelentést* a plenáris ülés tárgyalta meg. Ezen belül különösen a foglalkoztatott-

ság, a munkaerő és a részleges munkanélküliség, a bérek, a közterhek és a munkaidő, valamint a háztartási költségvetések és a fogyasztói árak statisztikájával foglalkoztak, és az egyes küldöttek felszólalásai alapján azt javasolták, hogy a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a jövőben fokozottabb mértékben foglalkozzék az említett kérdések módszertanával is, dolgozza ki a modern statisztikai módszerek alkalmazhatóságát a munkaügyi statisztikai adatok összegyűjtésére, feldolgozására és elemzésére.

A *foglalkozások egységes nemzetközi osztályozásával foglalkozó albizottság* jelentése megállapította, hogy az egységes csoportosítás mintegy tíz éve készül és jelenleg — bár még van néhány vitatott kérdés — lényegében befejezettnek mondható. A több éve folyó munka során nagy erőfeszítéseket tettek az eltérő nézetek egybehangolására. A megoldás sok esetben — a dolog természetéből kifolyólag — csak kompromisszum útján volt lehetséges és úgy tűnik, hogy az egységes nemzetközi osztályozás egyes részeiben még következtelen megoldások tapasztalhatók. Ez nagyrészt onnan adódik, hogy míg egy országon belül a foglalkozások csoportosítása az illető ország gazdasági és társadalmi struktúrájának figyelembevételével aránylag következetesen megoldható, addig az egyes országok eltérő statisztikai szervezete, gazdasági fejlettsége következtében a nemzetközi összehasonlítás igényeit kielégítő csoportosítás kidolgozása rendkívül nehéz feladat. A vita során arra a megállapításra jutottak, hogy az egyes országok, belső szükségleteik céljára, sajátosságaiknak megfelelően, más-más csoportosítási rendszert használhatnak, nemzetközi összehasonlítások esetében azonban vegyék figyelembe az egységes foglalkozási csoportosítást. Az albizottság ennek alapján elfogadta a foglalkozások egységes nemzetközi osztályozását, és felkérte az egyes országokat, hogy a jövőben, nemzetközi összehasonlítás céljára történő adatszolgáltatások esetében, az egységes nemzetközi osztályozás rendszerét a lehetőségekhez képest vegyék figyelembe.

A *foglalkozási viszony szerint történő nemzetközi osztályozás kérdéseivel fog-*

lalkozó albizottság munkájának alapjául a foglalkozások osztályozását tárgyaló albizottság vitaanyaga és jelentése szolgált. A foglalkozási viszony szerinti csoportosítással kapcsolatos vita megmutatta, hogy az e tárgyról alkotott fogalmak még egyáltalán nem tisztáztak. Az albizottság úgy döntött, hogy az 1960 körül tartandó népszámlálásoknál az eddigi hagyományos négy csoport mellett szükséges egy új, a szövetkezeti tagok foglalkozási viszonyát figyelembe vevő csoport megkülönböztetése. Megállapították, hogy a foglalkozási viszony szerinti csoportosítással sok nemzetközi szervezet foglalkozik, szükségtelen tehát, hogy még egy helyen külön tanulmányozzák ezt a kérdést. Ehelyett arra van szükség, hogy az e kérdéssel foglalkozó különböző nemzetközi szervezetek véleményét tapasztalatait egybehangolják.

A *részleges munkanélküliség mérésével foglalkozó albizottság* jelentése szerint a részleges munkanélküliség két, egymástól eltérő nézőpontból vizsgálható. Az egyik a gazdasági és társadalmi fejlettség foka, a másik a gazdasági tevékenység ágai szerint történik. A látható részleges munkanélküliség kérdésével sok munka foglalkozik, de rendkívül elhanyagolják a nehezebben megfigyelhető lappangó részleges munkanélküliség vizsgálatát. Az albizottság éppen ezért, külön foglalkozott a látható és a lappangó részleges munkanélküliséggel. A felszólalók közül többen hangoztatták, hogy a részleges munkanélküliséggel kapcsolatos felvételek megszervezéséhez és lebonyolításához segítséget kell nyújtani a gazdaságilag elmaradt országoknak, annál is inkább, mert ezeknél a munkanélküliség kérdése különösen aktuális. Tekintettel arra, hogy az egyes országok nem sokat foglalkoztak a lappangó munkanélküliség vizsgálatával, az albizottság úgy döntött, hogy felkéri az összes országokat, fordítsanak az eddiginél több munkát a számbavétellel kapcsolatos elméleti és módszertani problémák megoldására, hogy egy későbbi időpontban nemzetközi síkon is érdemben foglalkozhassanak ezzel a kérdéssel.

A *társadalombiztosítás statisztikájával foglalkozó albizottság* megállapította, hogy mind nemzeti, mind pedig nemzet-

közi síkon nagy figyelmet fordítanak a társadalombiztosítási statisztikára. Ez az ülés volt az első, amelyen a munkaügyi statisztikusok nemzetközi értekezlete napirendjére tűzte ennek a fontos megfigyelési területnek a vizsgálatát. Az albizottság úgy vélte, hogy munkájához nagy segítséget nyújtott a munkaügyi és társadalombiztosítási statisztikusok szakértői csoportja, amelyet a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal a munkaügyi statisztikusok 8. konferenciájának határozata alapján, a múlt év októberében hozott létre. A társadalombiztosítási szakértők és statisztikusok 1956 novemberében Brüsszelben tartott első konferenciája is foglalkozott már a demográfiai, gazdasági és szociális adatoknak a társadalombiztosítás adataival történő összehasonlításával, és ez irányú munkája eredményes volt, amit az értekezlet előtt fekvő jelentés is bizonyít. Az albizottság elgondolása szerint a társadalombiztosítási statisztika további fejlődése az egyes országok különféle intézményeinek fokozottabb együttműködése útján lehetséges, és ezért örömmel vette tudomásul, hogy az említett szakértői csoport jelentését megküldték a különféle kormányoknak és társadalombiztosítási intézményeknek. Az ülésen az az általános vélemény alakult ki, hogy sok országban a társadalombiztosítási rendszer felépítése, az adminisztráció szétszórtsága és a sok önálló intézmény még jó ideig akadályozza a pontos statisztikai számbavétel fejlődését. Az albizottság ennél fogva arra törekszik, hogy — éppen a nemzetközi összehasonlíthatóság biztosítása érdekében — elsősorban az egyes országok társadalombiztosítási statisztikáinak fejlesztésére dolgozzon ki általános irányelveket.

Az Európai Gazdasági Bizottság Lakásügyi Bizottsága mellett működő lakás- és építésügyi statisztikával foglalkozó munkacsoport 1957. május 27—29 között tartotta nyolcadik ülését Genfben. Az ülésen a résztvevő országok küldöttein kívül több, az építéssel és lakásüggyel foglalkozó nemzetközi szervezet képviselője is megjelent. A munkacsoport megállapította, hogy az Egyesült Nemzetek Statisztikai Hivatala a jövő évben foglalkozni fog a lakásstatisztika kérdéseivel, és ezért szükséges, hogy ilyen irányú

tevékenységét a munkacsoport eddigi munkájával egybehangolja.

Az ülés legfontosabb napirendi pontja az egyes lakásstatisztikai fogalmak végleges meghatározása volt. Kevés kivétellel — mint például az átalakítások (conversions) fogalma — elfogadták az egyes fogalmak javasolt definícióit.

Az ülés ezután az építkezések értékével, az építkezések költségeivel és az építkezési tevékenységgel kapcsolatos adatok gyűjtésének módjaival foglalkozott, majd az éves és negyedéves lakás- és építésügyi statisztikai közlemények adatainak új csoportosítását tárgyalta meg. A közlemények a jövő évben már az új (nem országok, hanem tárgykör szerinti) csoportosításban jelennek meg, végleges tartalmukat a munkacsoport novemberben tartandó, kilencedik ülésén fogják meghatározni.

Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (FAO) a mezőgazdasági termékekkel foglalkozó bizottsága 1957. március 18—29 között tartotta 28. ülését Rómában.

A Bizottság jelentésében az elmúlt két év folyamán végzett munkájáról számolt be. Megállapította, hogy a terményfelesleg elhelyezésének kérdése volt és marad egyike a Bizottság legfontosabb feladatainak. Ezen a munkaterületen már eddig is hasznos tevékenységet fejtettek ki, amiben nagy része van a terményfelesleg elhelyezésével foglalkozó albizottság munkájának. A Bizottság véleménye szerint ma már az élelmiszerkészletek gyűjtése is kielégítő ütemben halad, és a tervezésből realitássá vált. Ebben a kérdésben egyébként további együttműködésre van szükség az ENSZ megfelelő szervezeteivel.

Az ülésen megvizsgálták az egyes termények termelésének és forgalmának jelenlegi helyzetét és várható alakulását. Megállapították, hogy a mezőgazdasági termelés és a mezőgazdasági cikkek forgalma az elmúlt évben az egész világon emelkedett, és a kereskedelem ebben az évben is meglehetősen aktív.

Elhatározták — többek között — hogy a következő ülészak folyamán a tejtermékek vizsgálatával foglalkozó munkacsoportot létesítenek, tekintettel a kérdés fontosságára.

Az ülés megvizsgálta az egyes szakmunkacsoportok jelentéseit a különféle mezőgazdasági termékek termeléséről és elosztásáról, és részletesen foglalkozott az egyes államok munkájával. Meghallgatták és megvitatták a termények árait kialakító módszerekkel foglalkozó munkacsoport jelentését is.

A Bizottság végül úgy döntött, hogy legközelebbi ülését 1957. november 2-án, Rómában tartja.

Össz-szövetségi statisztikai értekezlet a Szovjetunióban. 1957. június 5-én Moszkvában a Szakszervezetek Házában megnyílt a Szovjetunió Központi Statisztikai Hivatala által összehívott össz-szövetségi statisztikai értekezlet. Az értekezleten több mint 650-en vettek részt: statisztikai szervek dolgozói, tudományos intézmények és egyetemek, tervező szervek képviselői, vállalati, minisztériumi és főhatósági dolgozók. Az értekezletet V. N. Sztarovszkij, a Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő Központi Statisztikai Hivatal elnöke nyitotta meg, aki beszédében a statisztikának azokkal a tudományos és gyakorlati feladataival foglalkozott, amelyek az ipar és építőipar irányításának további tökéletesítéséről a Szovjetunió Kommunista Pártjának Központi Bizottsága februári plénumán és a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa nyolcadik ülészakán hozott határozatokból következnek.

Az értekezleten P. G. Podjacsih, a Központi Statisztikai Hivatal elnökhelyettese, ismertette az 1959. januári népszámlálás programját és szervezési tervét, V. A. Szobolj, a Központi Statisztikai Hivatal népgazdasági mérlegosztályának vezetője, pedig a népgazdasági beszámolási mérleg főbb módszertani problémáit.

Az elhangzott beszámolókat vita követte, amelyben számosan vettek részt, többek között: V. N. Ovszjenko, Sz. G. Sztrumilin, A. Ja. Bojarszkij, M. V. Ptuha, V. Sz. Nemcsinov, A. I. Petrov, A. Sz. Mendel-szon, V. Sz. Novikov.

Az értekezlet 1957. június 8-án ért véget.

(Pravda. 1957. június 5., 6., 7. és Izvesztija. 1957. június 9.)

Fontos árstatisztikai kiadványt jelentet meg a Központi Statisztikai Hivatal. A Központi Statisztikai Hivatal „Áralakulás Magyarországon 1938-ban és 1949—1955-

ben“ című jelentése az ipari bruttó termelők, a mezőgazdasági termelők és a fogyasztói árak alakulását közli 1938-ra és 1949-től 1955-ig évente. Az ipari áraknál 170, a mezőgazdasági áraknál 50, a parasztság által vásárolt üzemi cikkek árainál 50 és a fogyasztói áraknál 140 legfontosabb, legjellemzőbb cikk árát tartalmazza a kiadvány. A jelentés első része az áralakulás elemzését adja összefoglaló árindexek és grafikonok, valamint árösszehasonlítások alapján, míg a második (táblás) rész az árindexekhez kiválasztott cikkek egyedi árait és egyedi árindexeit mutatja be.

Kiadvány az 1949. évi magyar népszámlálás tapasztalatairól. A soron levő magyar népszámlálás előkészítésével kapcsolatban szükségessé vált a legutolsó magyar népszámlálás tapasztalatainak és a fontosabb — részben vitás — kérdésekkel kapcsolatos véleményeknek összefoglalása. A „Népszámlálási kérdések. Az 1949. évi népszámlálás tapasztalatai“ c. kiadvány, amelyet dr. Thirring Lajos, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetőhelyettese állított össze, a következő fejezetekből áll:

I. Adatok és feljegyzések az 1949. évi népszámlálásról.

II. Megjegyzések néhány fontosabb népszámlálási szempontról és kérdéstről.

III. Az 1949. évi népszámlálás kérdőmintái és kérdőpontjai.

IV. Népszámlálási fogalmak és fogalommeghatározások.

V. Főbb feldolgozási szempontok.

VI. Adatközlési kérdések.

(Dr. Thirring Lajos: Népszámlálási kérdések. Az 1949. évi népszámlálás tapasztalatai. Statisztikai Nyomtatvány- és Folyóiratkiadó Vállalat. 1957. 96 old.)

Értékes új magyar történeti statisztikai mű. „A történeti statisztika forrásai“ címmel dr. Kovacsics József, a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtára igazgatójának szerkesztésében jelentős történeti statisztikai mű jelent meg. A kötet célja, hogy a történeti statisztika forrásairól átfogó áttekintést adjon, kritikailag ismeresse a fontosabb forráscsoportokat, egyúttal módszert adjon az adatok felhasználásához, a kutatáshoz.

A kötet az alábbi tanulmányokat tartalmazza:

Kovacsics József: Bevezetés a történeti statisztika forrásainak tanulmányozásába.

Bakács István: A dicális összeírások.

Ila Bálint: A dézsmajegyzékek mint a történeti statisztika forrásai.

Maksay Ferenc: Urbáriumok.

Dávid Zoltán: Az 1715—1720. évi összeírás.

Felhő Ibolya: A Mária Terézia úrbérendezése során készült adatfelvételek.

Acsádi György: Az 1784—1785. évi népszámlálás és az ezen alapuló népességnyilvántartások.

Bottló Béla: Az 1828. évi országos összeírás.

Trócsányi Zsolt: Erdélyi összeírások.

Thirring Gusztáv: A városok népességének 1848. évi összeírása a soproni „Népszámlálás” és főbb eredményei tükrében.

A kötethez *Péter György*, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke írt előszót.

(A történeti statisztika forrásai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest, 1957. 462 old., 18 melléklet.)

Megjelent a „Módszertani füzetek” 2. száma. A Központi Statisztikai Hivatal Világgazdasági Osztályának szerkesztésében megjelent a *Módszertani füzetek* 2. száma, amely *Kenessey Zoltán, Nemény Vilmos, Szokolczai György:* A ráfordítás-kibocsátás (input-output) rendszer vázlatos ismertetése c. tanulmányát tartalmazza. (A Módszertani füzetek 1. száma *Kenessey Zoltán, Nemény Vilmos, Simon Józsefné:* A polgári nemzeti jövedelemstatisztikák módszertana címmel 1956 júniusában jelent meg.)

Megjelent a Statisztikai Havi Közlemények 4. száma. A szokásos, rendszeresen visszatérő táblázatokon kívül adatokat közöl a népgazdaságban foglalkoztatott munkások és alkalmazottak számára, beralapjára és átlagkeresetére, a műszaki és adminisztratív dolgozók, a fontosabb ipari és építőipari szakmákban foglalkoztatott munkások keresetére vonatkozóan. Részletesen tájékoztat a termelészövetkezeti mozgalomról, a mezőgazdasági termelészövetkezetek működéséről, ismerteti a beruházások, a lakásépítkezések alakulását, szakmai és területi részletezésben közli a magánkiskereskedők adatait stb. A „Nemzetközi adatok” fejezetben ebben a hónapban a fontosabb vas kohászati termékek termeléséről, külkereskedelmi forgalmáról és felhasználásáról számol be a *Statisztikai Havi Közlemények*.

A könnyebb tájékozódást segíti elő, hogy a 4. szám közli az 1—3. számban megjelent, rendszeresen vissza nem térő táblázatok jegyzékét.

Új negyedéves statisztikai folyóirat a Német Demokratikus Köztársaságban. A Német Demokratikus Köztársaság Állami Központi Statisztikai Hivatalának kiadásában megjelent a „*Vierteljahreshefte zur Statistik der Deutschen Demokratischen Republik*” c. folyóirat első száma, amely beszámol a népgazdaság egyes ágainak fejlődéséről és cikkeket közöl az országos jelentőségű népesedési és gazdasági kérdésekről. (A folyóirat első számának tartalomjegyzékét az *Irodalom* rovatban közöljük.)

Nemzetközi statisztikai adatok

Nigéria. Nigéria területe 960 000 négyzetkilométer. A legutolsó népszámlálás (1952—1953) adatai szerint az ország lakosainak száma 31 170 000 fő. Becslések szerint 1957 elején a népesség száma már meghaladta a 32 milliót. Az átlagos népsűrűség 33 fő négyzetkilométerenként. A népesség évi átlagos szaporodása 1,5—2 százalék.

Az ország fővárosának *Lagosnak* 1953-ban 272 000 lakosa volt, legnagyobb városa a 460 000 lakosú *Ibadan*. Az országban 1953-ban az említetteken kívül öt

100 000 lakoson felüli városa volt.

Nigéria gazdasági életében a mezőgazdaságnak és az állattenyésztésnek van a legnagyobb szerepe. Az export szempontjából fontos mezőgazdasági termények közül a pálmaolaj és -gyümölcs a legjelentősebb. Ez teszi ki az ország összes exportjának 30 százalékát. A pálmaolaj- és -gyümölcs-termelés mennyisége évenként mintegy 600 000 tonna, ebből 150 000 tonna a belföldi felhasználás. A másik fontos mezőgazdasági exportcikk a kakaó, Ghana és Brazília után Nigéria a világ harmadik

legnagyobb kakaótermelő országa; az évenként termelt kakaó mennyisége jelenleg még mindig 80 000 tonna, annak ellenére, hogy 1953 óta 20 százalékkal csökkent a kakaótermelés. A fiatal kakaó ültetvények elhanyagolása következtében a következő években a termelés újabb csökkenése várható. A földimogyoró is fontos exportcikk, az évenként termelt mennyiség kb. 550 000 tonna, értéke az összes export értékének 22 százaléka. A többi, a világkereskedelem szempontjából is fontos mezőgazdasági termék: a gyapot, a nyersgumi, a banán, a szezám, a kopra, a mézga, a fűszerfélék és a kávé. A halászat nagy méretekben folyik, évenként mintegy 6—7 millió font jövedelmet hoz az országnak.

Az ipar kis szerepet játszik Nigéria gazdasági életében, a nemzeti jövedelemnek 2 százaléka keletkezik az iparban. Legjelentősebb az élelmiszeripar, ezen belül a sör-, a margarin- és a konzervipar. Az elektromos erőművek kapacitása jelenleg csupán 75 000 kilowatt, az elektromosenergia ára jóval drágább, mint az európai országokban.

A közutak hossza összesen 45 000 kilométer, ebből csak 3800 kilométer aszfaltozott. A vasútvonalak hossza 3050 kilométer. A tengeri hajózás élénk, a nyolc nagy kikötő forgalma az 1953—1955-ös időszakban az alábbi volt:

Év	Az import-	Az export-	A helyi
	forgalom a nyolc nagy kikötőben összesen (ezer tonna)		
1953	1532	1719	479
1954	1654	1971	452
1955	1965	1927	678

Az 1950—1955. években a pénzügyi helyzet lassan bár, de állandóan javult, az állami betétek az 1954/55. pénzügyi évben 62,5, a kiadások pedig 60,7 millió fontot tettek ki. 1955 óta az állami betétek — nagyrészt a kakaó világpiaci árának esése következtében — érezhetően csökkentek.

A Nemzetközi Újjáépítési Bank Nigériában járt küldöttségének tanácsára nagyobb arányú gazdaságfejlesztési tervet dolgoztak ki az 1955—1960-as időszakra. A fejlesztésre előirányzott összeg 92,75 millió font, amelyből 26 millió fontot a vasúti és légiközlekedés, valamint az elekt-

romosenergia termelés fejlesztésére fordítanak. Az előirányzott összeg fedezésére a nemzeti jövedelemből 36 millió fontot fordítanak, a többit belföldi (21 millió) és külföldi (30 millió) kölcsönökből, valamint a Gyarmati Fejlesztési Alap kölcsöneiből (5 millió) fedezik.

A közoktatásra, kutatásra és a fegyveres erők fejlesztésére előirányzott 10 millió font mellett az alábbi beruházásokat tervezik (illetve részben már meg is kezdtek megvalósításukat):

Megnevezés	Előirányzott összeg (ezer font)
Segítség az ipar részére	800
A főváros fejlesztésére	4 310
Új kórházak és az egészségügyi hálózat korszerűsítésére	2 310
A kikötőberendezések korszerűsítésére	2 638
Harcour kikötőjének bővítésére	3 250
Folyószabályozásra	6 500
A hírközlés fejlesztésére	12 190
Útépítésre	13 633
Egyéb közmunkákra	5 339
Összesen	51 251

A központi fejlesztési terv mellett és azzal egybehangzóan, az egyes közigazgatási egységek külön fejlesztési tervet is készítenek.

(Office Belge du Commerce Extérieur: La Nigérie et le Cameroun sous tutelle britannique Serie Etudes de Marché, 1957, március)

Svájc. 1957 februárjában összesen 236 984 külföldi állampolgár dolgozott az országban, ebből 19 703, azaz 8,3 százalék idénymunkás volt. Az állandó munkások közül 32 853 (13,9 százalék) külföldön, háttérmenti helyiségekben lakik, és csak dolgozni jár át az országba.

A külföldi munkaerők száma az elmúlt év februárjához viszonyítva a fokozódó munkaerőhiány következtében 42 450 fővel (21,8 százalékkal) növekedett. A női munkaerőknek az összes külföldi munkásokhoz viszonyított arányszáma az elmúlt évekhez képest csökkent.

Év	A külföldi		
	férfi	női	összes
	munkaerők száma a megfelelő év februárjában		
1949	39 229	66 847	106 076
1950	28 462	61 650	90 112
1951	29 328	66 065	95 393
1952	50 946	81 336	132 282
1953	54 647	84 732	139 379
1954	59 929	90 058	149 987
1955	70 542	95 668	166 210
1956	90 328	104 206	194 534
1957	118 999	117 985	236 984

A külföldi munkaerők állampolgárság szerinti megoszlása 1957 februárjában az alábbi volt:

Származási hely	Munkaerők száma
Nyugat-Németország	64 156
Franciaország	8 496
Olaszország	126 114
Ausztria	31 097
Egyéb	7 121
Összesen	236 984

Érdekes a külföldi munkaerők megoszlásának vizsgálata aszerint, hogy mely nemzetgazdasági ágban dolgoznak. A gépiparban foglalkoztatottak arányszáma az elmúlt években — a konjunktúra gyors növekedése következtében — rohamosan emelkedett, a vendéglátóiparban és a háztartásokban foglalkoztatottak arányszáma állandóan csökkent.

Az alábbi tábla a gazdasági élet egyes ágaiban foglalkoztatott külföldi munkaerők megoszlását mutatja be:

Megnevezés	A külföldi munkaerők megoszlása az			
	1950.	1955.	1956.	1957.
	év februárjában (százalék)			
Fém- és gépipar ..	8,0	13,8	16,9	19,3
Szálloda- és vendéglátóipar ..	18,6	20,3	19,7	17,9
Háztartások	34,1	22,9	18,7	15,2
Textil- és ruházati ipar	11,6	12,5	13,0	14,0
Fa- és fafeldolgozó ipar	2,9	7,2	8,6	10,1
Mezőgazdaság, kertészet	10,4	8,4	7,3	6,3
Szabadfoglalkozásúak, tudományos munkaerők	4,4	4,4	4,4	4,4
Élelmiszer- és közszükségleti cikkek előállító ipar	1,8	3,3	3,3	3,4
Egyéb foglalkozások	8,2	7,2	8,1	9,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Az egyes foglalkozási csoportokban dolgozó idegen munkaerők nemzetiség szerinti megoszlásának vizsgálata azt mutatja, hogy ez év februárjában a fémiparban, a vendéglátóiparban, a textil- és a ruházati iparban, az építőiparban és a mezőgazdaságban az olaszok, míg a háztartásban, a szabad foglalkozásúaknál és a kereskedelemben a németek arányszáma a legnagyobb. A legtöbb francia az építőiparban, osztrák pedig a vendéglátóiparban dolgozott a vizsgált hónapban.

(Die Volkswirtschaft. Bern, 1957. évi 4. sz.)

A világ gazdasági fejlődése az elmúlt húsz év folyamán. Az ENSZ most megjelent 1956. évi Statisztikai Évkönyve alapján az ENSZ párizsi információs irodája összeállította a világ gazdasági fejlődésének az elmúlt húsz évre vonatkozó legfontosabb adatait. Az alábbiakban ebből a jelentésből közlünk néhány érdekes adatot.

Az ipari termelés növekedését mutatják az alábbi tábla adatai.

Megnevezés	A termelés növekedése a világ termelésének százalékában*	
	1937-től 1955-ig	1950-től 1956-ig
Szén**	A 19	8
	B 6	2
Nyersolaj	A 179	49
	B 182	46
Elektromosenergia	A 242	59
	B 230	57
Vasérc	A 79	49
	B 63	42
Acél	A 97	41
	B 88	37
Cement	A 160	59
	B 147	54
Hajózás (szállított áruk tonnájában)	B 98	52
Gépkocsi	A 112	30

* A — a Szovjetunió adataival, B — a Szovjetunió adatai nélkül.

** B — a Kínai Népköztársaság adatai nélkül.

A mezőgazdaságra áttérve, a jelentés megállapítja, hogy a búzatermelés a háború előtti évekhez képest nem fejlődött olyan mértékben, mint az ipari termelés. Így például 1955-ben a búzatermelés (a Szovjetunió nélkül) 22, a kukoricatermelés 33, a rizstermelés 32, a gyapottermelés pedig 25 százalékkal volt magasabb, mint az 1934—1938. évek átlaga. A burgonyatermelés ugyanebben az időszakban 2 százalékkal csökkent. A tej- és a hústermelés (a Szovjetunió nélkül) ugyan csak 18, illetve 26 százalékkal növekedett.

A jelentés szerint az Egyesült Államok még mindig vezető helyet foglal el a világ gazdasági életében.

Megnevezés	Az Egyesült Államok részesedése a világ termeléséből 1955-ben (százalék)
Szén	30
Olaj	43
Elektromosenergia	41
Vasérc	31
Acél	40
Gépkocsi	68
Búza*	16
Kukorica	56
Gyapot	43

* A Szovjetunió termelése nélkül.

A háború óta már nem Anglia a világ legnagyobb kereskedőállama, hanem az Egyesült Államok. Anglia részesedése a világkereskedelemből az 1937—1955-ös időszakban 15 százalékról 11 százalékra esett, ugyanakkor az Egyesült Államok részesedése 13-ról 16 százalékra nőtt. Ezzel egyidejűleg csökkent a sterling-övezet részesedése is, a dollár övezeté pedig növekedett.

1955-ben a világ energiafogyasztása 82 százalékkal haladta meg az 1937. évit. Az energiafogyasztás megoszlása 1955-ben az alábbi volt:

Megnevezés	Részesedés az összes energiafogyasztásból (százalék)
Észak-Amerika	44,25
Nyugat-Európa	23,00
A Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság és a kelet-európai népi demokratikus államok	22,50
Ázsia (a Szovjetunió, a Kínai Népköztársaság és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság nélkül)	5,25
Dél-Amerika	2,00
Afrika	1,75
Óceánia	1,25
Összesen	100,00

Az ipari nyersanyagok felhasználása terén is nagy fejlődés tapasztalható. Így például a felhasznált nyersgyapot mennyisége 1955—56-ban 24 százalékkal haladta meg a háború előtti éveket, a felhasznált nyersgumi mennyisége pedig ugyanakkor 69 százalékkal nőtt. A műtrágyafelhasználás 1955-ben 162 százalékkal volt magasabb, mint 1938-ban.

A világ kereskedelmi flottájának űrtartalma 1955-ben 50 százalékkal haladta meg a háború előtti szintet. A tankhajók részaránya a kereskedelmi flottánál 1955-ben 26 százalék, szemben az 1938. évi 16 és az 1929. évi 11 százalékkal.

(*Problèmes Économiques*. 1957. május 7.)

*

Német Demokratikus Köztársaság, Német Szövetségi Köztársaság. A háború után a házasságkötések mind a Német Demokratikus Köztársaságban, mind pedig a Szövetségi Köztársaságban gyors ütemben emelkedtek, és az előbbiben

1950-ben, az utóbbiban 1949-ben érték el csúcspontjukat. Ez után mindkét országban csökkenést tapasztalhattunk, és csak 1955-ben emelkedett ismét kismértékben az arányszám.

Év	Az ezer lakosra jutó házasságkötések száma			
	a Német Demokratikus Köztársaságban		a Német Szövetségi Köztársaságban	
	összesen	ebből: Kelet-Berlin	összesen	ebből: Nyugat-Berlin
1938	9,4	11,5	9,5	11,2
1946	6,9	6,7	8,7	6,5
1947	8,7	8,1	9,9	8,2
1948	9,6	9,3	10,6	9,7
1949	10,1	9,4	10,1	9,0
1950	11,7	10,4	10,5	9,1
1951	10,6	9,5	10,2	9,1
1952	9,6	9,8	9,4	9,0
1953	8,7	9,4	8,9	8,5
1954	8,4	9,1	8,6	8,2
1955	8,7	9,5	8,7	8,4
1956	8,6	9,6	.	.

Az alábbi táblán a házasságkötések havonkénti alakulását mutatjuk be:

Hónap	Az ezer lakosra jutó házasságkötések száma			
	a Német Demokratikus Köztársaságban (Kelet-Berlin nélkül)		a Német Szövetségi Köztársaságban (Nyugat-Berlin nélkül)	
	1955	1956*	1955	1956*
I.	4,7	4,9	4,6	4,9
II.	6,1	5,7	7,2	6,2
III.	6,6	9,1	5,5	7,1
IV.	10,8	6,7	9,5	8,0
V.	12,5	11,8	11,7	11,2
VI.	7,4	8,6	7,7	9,3
VII.	9,9	8,8	10,8	10,7
VIII.	9,4	9,8	17,3	20,1
IX.	8,5	9,9	5,4	5,4
X.	9,6	8,1	8,3	7,0
XI.	7,2	7,3	8,0	7,7
XII.	10,3	11,3	8,2	.

* Előzetes adatok.

A havi ingadozások a kialakuló hagyományokkal állnak kapcsolatban, feltűnő azonban, hogy a Szövetségi Köztársaságban augusztusban rendkívül magasra ugrott az arányszám. Ennek az az oka, hogy azok a személyek, akik szeptember 1-ig házasságot kötnek, az egész év folyamára részesülnek a házasság megillető bér- és jövedelmi adó mérséklésben.

(*Vierteljahreshefte zur Statistik der Deutschen Demokratischen Republik*. 1957. évi 1. sz.)

Román Népköztársaság. A Revista de Statistica 1957. évi 4. száma közli az 1956. február 21-i népszámlálás nemzeti- és anyanyelvi adatait. Az alábbiakban bemutatjuk a fontosabb adatokat.

A Román Népköztársaság lakossága nemzetiség és anyanyelv szerint
(az 1956. február 21-i népszámlálás, előzetes adatok)

Megnevezés	Népesség összes száma	Ebből					
		román	magyar	német	zsidó (jiddis)	szerb, horvát, szlovén	egyéb, ismeretlen
Nemzetiség szerint							
Ország összesen	17 489 794 100,0	15 001 090 85,8	1 589 543 9,1	382 400 2,2	144 236 0,8	46 464 0,3	326 061 1,8
Város	5 474 379 100,0	4 379 418 80,0	657 967 12,0	191 419 3,5	137 532 2,5	7 892 0,2	100 151 1,8
Vidék	12 015 415 100,0	10 621 672 88,4	931 576 7,7	190 981 1,6	6 704 0,0	38 572 0,3	225 910 1,9
Bukarest	1 236 905 100,0	1 159 727 93,8	11 626 0,9	5 381 0,4	43 492 3,5	536 0,1	16 143 1,3
Kolozsvár	154 752 100,0	73 995 47,8	74 273 48,0	982 0,6	4 480 2,9	31 0,0	991 0,7
Temesvár	142 251 100,0	76 088 53,5	29 950 21,1	24 128 17,0	6 602 4,6	3 020 2,1	2 463 1,7
Sztálinváros (Brassó)	123 882 100,0	88 475 71,4	22 698 18,3	10 073 8,1	1 728 1,3	31 0,0	877 0,7
Ploesti	114 560 100,0	112 348 98,1	410 0,4	171 0,1	949 0,8	20 0,0	662 0,6
Jasi	112 989 100,0	99 471 88,0	126 0,1	94 0,1	12 697 11,3	9 0,0	592 0,5
Arad	106 457 100,0	58 589 55,1	31 872 29,9	8 959 8,4	4 903 4,6	1 030 1,0	1 104 1,0
Braila	102 491 100,0	94 995 92,7	233 0,2	130 0,1	1 306 1,3	20 0,0	5 807 5,7
Konstanca	99 690 100,0	90 232 90,5	305 0,3	232 0,2	585 0,6	14 0,0	8 322 8,4
Nagyvárad	99 007 100,0	35 529 35,9	58 320 58,9	605 0,6	3 516 3,5	36 0,0	1 001 1,0
Magyar Autonóm terület	731 361 100,0	145 718 19,9	567 509 77,6	3 171 0,4	2 904 0,4	29 0,0	12 030 1,7
Anyanyelv szerint							
Ország összesen	17 489 794 100,0	15 087 228 86,3	1 651 844 9,4	391 497 2,2	34 263 0,2	43 149 0,3	231 813 1,6
Város	5 474 379 100,0	4 457 477 81,4	697 852 12,7	202 446 3,7	30 912 0,6	6 199 0,1	79 493 1,5
Vidék	12 015 415 100,0	10 629 751 88,5	953 992 7,9	189 051 1,6	3 351 0,0	36 950 0,3	202 320 1,7
Bukarest	1 236 905 100,0	1 194 373 96,6	14 276 1,1	8 987 0,7	4 461 0,4	440 0,0	14 368 1,2
Kolozsvár	154 752 100,0	74 514 48,2	77 985 50,4	1 083 0,7	524 0,3	22 0,0	624 0,4
Temesvár	142 251 100,0	76 390 53,7	36 349 25,6	25 300 17,8	548 0,4	2 470 1,7	1 194 0,8
Sztálinváros (Brassó)	123 882 100,0	88 765 71,6	24 076 19,4	10 347 8,4	154 0,1	12 0,0	528 0,4
Ploesti	114 560 100,0	113 295 98,9	428 0,4	228 0,2	101 0,1	11 0,0	497 0,4
Jasi	112 989 100,0	107 610 95,2	123 0,1	195 0,2	4 543 4,0	2 0,0	516 0,5
Arad	106 457 100,0	59 121 55,5	37 499 35,2	8 124 7,6	585 0,6	610 0,6	518 0,5
Braila	102 491 100,0	97 374 95,0	150 0,2	113 0,1	119 0,1	7 0,0	4 728 4,6
Konstanca	99 690 100,0	91 496 91,8	267 0,3	221 0,2	140 0,1	7 0,0	7 559 7,6
Nagyvárad	99 007 100,0	34 767 35,1	62 375 63,0	522 0,5	461 0,5	19 0,0	863 0,9
Magyar Autonóm terület	731 361 100,0	144 017 19,7	576 256 78,8	3 162 0,4	520 0,1	18 0,0	7 388 1,0

Szovjetunió. „A Szovjetunió ipara“ c. kézikönyv a fontosabb ipari termékeknek az ötéves tervek alatti évi átlagos termeléséről — többek között — az alábbi adatokat közli.

Időszak (ötéves terv)	Évi átlagos termelés			
	nyers- vasból	acélból	hengerelt acélból	szénből
	millió tonna			
1929–1932. (első)	5,0	5,5	4,3	52,2
1933–1937. (második) ...	11,8	12,7	9,4	107,0
1938–1940.* (harmadik) ..	14,7	18,0	13,0	148,5
1946–1950. (negyedik) ..	14,1	19,4	14,7	210,4
1951–1955. (ötödik)	27,5	38,1	29,5	328,3
1955-ben	33,3	45,3	35,3	391,3

Időszak (ötéves terv)	Évi átlagos termelés			
	ásvány- olajból, millió tonna	villamos- energia- ból, milliárd kWó	mű- trágyá- ból	maró- nátron- ból**
	ezer tonna			
1929–1932. (első)	19,0	9,7	583	73,9
1933–1937. (második) ...	25,4	26,5	2 167	124,7
1938–1940.* (harmadik) ..	30,5	43,6	3 404	181,5
1946–1950. (negyedik) ..	29,7	68,2	3 522	229,9
1951–1955. (ötödik)	54,5	135,7	7 397	450,4
1955-ben	70,8	170,2	9 640	563,4

Időszak (ötéves terv)	Évi átlagos termelés			
	gépkocsi- ból	traktor- ból	cement- ból	kristály- cukorból
	ezer darab		millió tonna	
1929–1932. (első)	8,5	24,8	3,0	1,2
1933–1937. (második) ...	111,0	88,8	4,4	1,8
1938–1940.* (harmadik) ..	186,1	43,0	5,5	2,2
1946–1950. (negyedik) ..	214,2	59,0	6,6	1,5
1951–1955. (ötödik)	360,0	120,1	16,7	3,1
1955-ben	445,3	163,4	22,5	3,4

* A háború előtti három év.

** 92 százalékos.

(Promüszlennosztj SzSzsZR, Moszkva, 1957. 45–48 old.)

*

Franciaország. A búzával bevetett terület 1955-höz képest kismértékben emelkedett mind az őszi, mind pedig a tavaszi búza esetében. A tavaszi árpából jó termés várható, bár a termés mennyisége jóval kevesebb lesz az 1955. évinél, mert az árpával bevetett terület eléggé jelentős mértékben csökkent. Ennek oka, hogy több megyében árpa helyett ez évben zabot vetettek. Ami a többi gabonafélét illeti, a vetésterület tovább csökken, különösen a zab esetében. Az alábbi táblán az egyes gabonafélék vetésterületének nagyságát mutatjuk be.

Megnevezés	A vetésterület nagysága ezer hektárban		Vetésterület növekedése (+), esőkénése (-) 1955. március 1-hez viszonyítva (százalék)
	1955.*	1957. március 1-én	
Búza	4 320	4 376,4	+ 1,3
Kétszeres (búza és rozsvetés keverve)	24,8	19,6	- 20,9
Rozs	406,2	370,2	- 8,9
Árpa	403,5	368,5	- 8,7
Zab	588,4	485,8	- 17,4
Vegyés gabona ...	30,8	30,9	+ 0,3
Összesen	5 773,7	5 651,4	- 2,1

* 1956-ban a gabonatermés (különösen a búza) nagyrésze elfogyott, ezért 1955-höz viszonyították az ez évi vetésterületet.

(Revue du Ministère de l'Agriculture. Paris, 1957. évi 4. sz.)

Szovjetunió. A vetésterületek 1913 és 1956 között a következőképpen alakultak.

Év	Vetés- terület össze- sen	Ebből			
		gabona- félék	ipari növé- nyek	zöldség és bur- gonya	takar- mány- növé- nyek
	millió hektár				
1913* ...	118,2	104,6	4,9	5,1	3,3
1928	113,0	92,2	8,6	7,7	3,9
1932	134,4	99,7	14,9	9,2	10,6
1937	135,3	104,5	11,2	9,0	10,6
1940	150,4	110,5	11,8	10,0	18,1
1945	113,8	85,3	7,7	10,6	10,2
1946	114,0	85,9	7,9	9,8	10,4
1950	146,3	102,9	12,2	10,5	20,7
1954	166,1	112,1	11,8	11,0	31,2
1955	185,8	126,4	12,3	11,4	35,7
1956	194,7	128,3	13,1	11,6	41,7

* Az ország akkori területén.

Egyes fontosabb növények vetésterülete 1956-ban a következő volt:

Növény	Ezer hektár
Búza	62 010
Kukorica	23 900
ebből vetőmagnak	9 295
Cukorrépa	2 009
Rostlen	1 921
Gyapot	2 065
Napraforgó	4 510
Burgonya	9 197

(Vesztnik Sztatisztiki. 1957. évi 2. sz.)

*

Szíria. Az alábbi tábla bemutatja a Szíria által exportált kőolaj, illetve a szíriai olajvezetékeken átszivattyúzott kőolaj mennyiségét.

Hónap	Az exportált nyersolaj mennyisége (long-ton)* az	
	1955.	1956.
évben		
Január	1 500 630	1 220 130
Február	1 258 400	1 589 104
Március	1 424 734	1 543 107
Április	1 357 523	1 276 998
Május	1 372 285	1 520 700
Június	1 375 004	1 441 776
Július	1 256 767	1 357 806
Augusztus	1 477 660	1 743 663
Szeptember	1 459 806	1 597 056
Október	1 456 498	1 344 774
November	1 352 531	167 287
December	1 564 520	—
Összesen	16 856 358	14 802 406
1957. január	—	—

Év és hónap	A Baniásba	A Saydaba	A Tripoliba
	irányuló vezetékeken átszivattyúzott kőolaj mennyisége (long-ton)*		
1955	17 045 122	15 735 331	7 663 326
1956	14 569 483	15 930 237	6 443 765
1955. okt.	1 459 492	1 343 784	669 291
nov.	1 351 921	1 282 548	630 861
dec.	1 508 902	1 415 652	629 930
1956. okt.	1 549 397	1 349 752	667 115
nov.	84 555	1 284 958	37 335
dec.	—	1 333 201	—
1957. jan.	—	135 921	—

* long-ton = 1016 kg

A két tábla adataiból jól látható a szuezi eseményeknek a szíriai olajexportra gyakorolt hatása, valamint az, hogy az Egyiptommal szolidáris Szíria nem engedélyezte területén a nyugati államokba irányuló olaj átvezetését.

(General Monthly Bulletin of Current Statistics. Damascus, 1957. évi 2. sz.)

Ceylon. Az ország külkereskedelmi mérlege az elmúlt évben rosszabb volt mint 1955-ben. Az export volumene és értéke csökkent, az import értéke nagymértékben emelkedett. Az export és az import szerkezetét vizsgálva megállapítható, hogy a fő exportcikkek (kávé, tea, kakaó, nyersgumi, növényi és állati zsíradékok) a kivitel értékének mintegy 90 százalékát, az élelmiszerimport pedig a behozatal értékének 40 százalékát képviselték. Gazdasági körök véleménye szerint az ország számára rendkívül előnyös lenne, ha az export szerkezetét megváltoztatnák, és többféle cikket exportálnának, valamint, ha a lakosság élelmiszerellátása terén kevésbé kellene más országokra támaszkodniok.

Az export intenzívebbé és differenciáltabbá tétele érdekében a szakértők szerint fokozni kell a kakaó, a citrom és a grafit kivitelét, növelni kell a rizstermelést, valamint cukorgyárakat, egy olajfinomítót és egy textildolgozó üzemet kell létesíteni.

Az alábbi táblán bemutatjuk Ceylon külkereskedelmének fontosabb adatait.

Megnevezés	Az import	Az export
	értéke ceyloni rupiában* az 1956. január–novemberi időszakban	
Élelmiszer	586 641 770	1 041 628 868
ebből kávé, tea, kakaó	30 481 192	972 206 754
Ital és dohány	20 684 222	1 651 056
Nyersanyagok (fűtőanyag nélkül) ..	25 854 854	327 659 369
ebből nyersgumi ..	28	249 676 993
Ásványi eredetű fűtőanyagok	120 962 844	—
Állati és növényi olajok és zsírok ..	1 151 934	95 496 548
Vegyianyagok	91 208 037	7 792 101
ebből műtrágya ...	42 731 132	8 941
Ipari kész- és félkésztermékek	336 947 505	4 857 812
Gépek és közlekedési eszközök ...	172 195 117	—
Egyéb ipari termékek	80 628 688	369 674
Különféle	22 062 984	6 586 430
Összesen	1 458 337 955	1 486 041 858

* 1 ceyloni rupia = 0,20844 USA dollár.

(The Ceylon Trade Journal. 1957. évi 2. sz.)

FOLYÓIRATSZEMLE

ВЕСТНИК СТАТИСТИКИ

A Szovjetunió Minisztertanácsa mellett működő
Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1957. ÉVI 2. SZÁM

V. I. Lenin a statisztikáról.
Új fontos szakasz a szocialista gazdaság fejlődésében.

P. Podjacsih: Az 1959. évi népszámlálás a statisztikai szervek nagyfontosságú feladata.

M. Takumbetov: A termelési ráfordítások számvitele és kalkulációja a gép- és traktorállomásokon.

N. Titelbaum: A szovjet kereskedelmi vállalatok éves beszámolóinak a csoportosítások segítségével feldolgozott anyagából levont egyes következtetések.

M. Iljevskij: A közgazdasági indexek kérdéséhez.

B. Jasztremszkij: Legenda a nagyszámok törvényének csodatevő szerepéről.

M. Markin: Az Ukrán SzSzk Statisztikai Hivatalának munkatapasztalataiból.

D. Szavinszkij: A. A. Rodstein, Az energetika statisztikája az iparban.

G. Rubinstein: Statisztikai Évkönyv, 1956. Lengyel Népköztársaság Statisztikai Főhivatala. Varsó 1956.

Az állóalpok leltározása és újraértékelése
Statisztikai adatok.

统计工作

TUNGCSI KUNGCO
(Statisztikai Hírek)

A Kínai Népköztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 1. SZÁM

Támazkodjunk az olvasók és a statisztikai dolgozók véleményére.

Az építkezési munkák értékének egyszerűsített kalkulációja.

Az árstatisztika néhány kérdése.

A nagyberuházásoknál alkalmazott változatlan árák.

Az 1952. évi ipari változatlan árák revíziója.

A gép- és traktorállomások teljesítménye — a mezőgazdasági összes termelés fontos eleme

STATISTICKÝ OBZOR

A Csehszlovák Köztársaság
Állami Statisztikai Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 4. SZÁM

A. Waitz: Az állóalpok osztályozása.

J. Maros: A statisztika feltárja a távközlés hiányosságait.

J. Chorvát dr. — B. Cerny dr.: A csehszlovák idegenforgalmi statisztikáért.

Z. Jurecek: Az 1958. évi népszámlálás.

K. Seidler: I. Sztaricskov: „Az iparvállalati termelési terv.”

Statisztikai hírek.

Statistische Praxis

A Német Demokratikus Köztársaság
Állami Központi Statisztikai Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 4. SZÁM

Walter Schuster: A statisztika szerepe a választások előkészítésében.

Alfred Tomm: Reprezentatív munkabérstatisztikai felvétel az ipari és építőipari állami vállalatoknál.

Martin Hentschel: A társadalmi össztermék alakulása 1956-ban.

V. St. Tzonev: A statisztika elméletének tárgyáról.

Herbert Winkelmann: A munkatermelékenység mérésének legmegfelelőbb módszerei a mezőgazdaságban.

Dr. Hans Raehse: Az egyéni gazdaságokra vonatkozó reprezentatív üzemgazdasági megfigyelések végrehajtásának és értékelésének módszerei.

Aloys Clemens: A statisztika szerepe a gépállomások termelékenységének növelésében és önköltségük csökkentésében.

**A Német Demokratikus Köztársaság
Állami Központi Statisztikai Hivatalának
negyedévi folyóirata
1957. ÉVI 1. SZÁM**

Jelentés az 1956. évi népgazdasági terv teljesítéséről.

Megjegyzések az 1956. évi népgazdasági terv teljesítéséről szóló jelentéshez.

Sonja Bendrath: Az ipari termelés ingadozásainak nagysága és fontosabb jellemzői az első öt éves terv folyamán (metodikai megjegyzésekkel).

Herbert Klatt: A kisipar fejlődése az első öt éves terv folyamán.

H. Schmidt: Átlagos költség-arányok az állami erdőgazdaságban.

Jeanette Seidenwurm — Johannes Triller: A házasságkötések számának alakulása az 1946—1956. időszakban.

REVISTA DE STATISTICA

**A Román Népköztársaság Minisztertanácsa mellett
működő Központi Statisztikai Igazgatóság folyóirata**

1957. ÉVI 2. SZÁM

V. I. Lenin a Központi Statisztikai Hivatal munkájáról.

I. Cananau: A központi mezőgazdasági termékalap statisztikájának egyes kérdései a Román Munkáspárt Központi Bizottsága 1956. decemberi plénumán hozott határozatok tükrében.

I. Pacurar — M. Vasilescu: A munkabérelap és az ipari termelési terv teljesítésének kapcsolata.

N. D. Alexe: A burzsoá földesúri Románia gazdasági elmaradottsága a polgári statisztika adataiban (II.).

E. Bibiri — M. Nicolescu: Egyes iparstatisztikai mutatószámok számítási módszerei a tőkés országokban.

A létfenntartási költségindex és a reálbérindex megvitatása a Román Tudományos Akadémia 11. rendes ülésén.

A Román Népköztársaság Minisztertanácsa mellett működő Központi Statisztikai Igazgatóság közleménye az 1956. évi állami terv teljesítéséről.

M. Levente: Javítsuk meg a termelési terv teljesítésének megfigyelési módszereit.

1957. ÉVI 3. SZÁM

I. Pacurar: A lakosság életszínvonalának szüntelen emelése.

E Ioan: Az élelmiszeripar fejlődése az első öt éves terv időszakában (1951—1955.).

G. H. Luca: Az ipari önköltség statisztikai megfigyelésének megjavításával kapcsolatos kérdések.

E. Bara — M. Stanica — I. Ciobanu: A munkatermelékenység számítása a kollektív gazdaságokban.

I. Marinescu: Az abszolút növekedés tényezőkre bontásáról.

L. Apolzan: A gazdasági viszonyok 1907-ben a volt Vlasca kerület egyik falujában.

E. Baeder: A statisztikai nyomtatványok egyszerűsítése.

1957. ÉVI 4. SZÁM

M. Biji — A. Nichita: A Román Népköztársaság népességének megoszlása nemzetiség és anyanyelv szerint. (Az 1956. február 21-i népszámlálás előzetes eredményei.)

G. H. Tarau: A „Steaua Rosie” kollektív gazdaság fejlődése.

N. Georgescu — E. Spuller — L. Stoleru: A béreknek, az új bérezési rendszer bevezetésének köszönhető emelkedése a bukaresti „Viktória” állami áruházban.

D. Mihalache — I. Rominu: Hozzászólás a munkabérelap és az ipari termelési terv teljesítése közötti kapcsolat kérdéséhez.

Statisztikai adatok.

СТАТИСТИКА

**A Bolgár Népköztársaság Minisztertanácsa mellett
működő Központi Statisztikai Hivatal folyóirata**

1957. ÉVI 1. SZÁM

Az állami népgazdaságfejlesztő terv teljesítése 1956-ban.

A szocialista építés sikerei 1956-ban.

Sz. G. Karaszlavov: A Központi Statisztikai Hivatal feladatai 1957-ben.

V. Nikiforov: A munkaerőmérleg egyes kérdései Bulgáriában.

Z. Zaceva: A mezőgazdasági termékek szabadpiaci értékesítésének és árának számbavételében előforduló hiányosságok.

Dr. A. Ju. Totev: Az átlagok tudományos alkalmazása.

N. Geneseva: A városok új törzskönyve.

T. Kotoponov: A belkereskedelmi beszámolójelentés új utasítása.

A. Pusztovarov: Az elemző munka tapasztalatai.

C. Angelov: Az iparvállalati éves beszámolók ellenőrzése során szerzett tapasztalatok.

Statisztikai adatok.

Journal of the AMERICAN STATISTICAL ASSOCIATION

Az Amerikai Statisztikai Társaság folyóirata

1956. ÉVI 4. SZÁM

Thornton C. Fry: Az automatikus számológépek az iparban.

Robert Ferber: Az adatszolgáltatók tudatlanságának hatása a felvétel eredményeire.

Albert H. Crosetti — Robert C. Schmitt: Az egyes kerületek népességének becslése két népszámlálás között.

Otis Dudley Duncan: A városi népesség vizsgálata: az adatok becslése.

William Warnitz: A területi tömörülés mérése a termelésnek a piac felé fordulása esetében.

Gustave Zakrzewski: A nemzetközi oktatásügyi statisztika gyakorlati jelentősége.

Harry Eisenpress: A szezonális ingadozások és a munkaszüneti napok egyenetlen eloszlásából eredő ingadozások kiegyenlítésére használt regressziós módszerek.

H. A. David: A normális sokaság változóinak sorbafejtése (ranking).

M. J. Gordon — V. J. Taylor: A termelés optimális készletnagyságának feltételei.

Samuel Karlin — H. Rubin: Monoton valószínűségi aránnyal bíró eloszlások.

A. de la Garza: Négyzetes extrapoláció és az ezzel kapcsolatos hipotézisekre vonatkozó tétel.

Statistische Nachrichten

Az Osztrák Központi Statisztikai Hivatal folyóirata

1957. ÉVI 3. SZÁM

A munkapiac 1957 februárjában.
Az átlagos heti munkaidő 1956 harmadik negyedében.

Az 1957. február havi előzetes népmozgalmi eredmények.

A fertőző megbetegedések 1957 februárjában.
A rákhalandóság Ausztriában az 1953—1955. években.

Az erdőgazdálkodás helyzete 1956-ban.
Az 1956. évi szüreti eredmények.
A kis- és nagykereskedelmi árák (1957. március).
Az osztrák ipar bruttó termelési értéke 1956 negyedik negyedében.

Ausztria külkereskedelme (1957. február).
A polgári légitforgalom (1957. február).
Az idegenforgalom (1957. február).
A dunai teherhajózás (1957. február).
A nemzetközi áruforgalom 1956 harmadik negyedében.

Az üzembehelyezett új járművek 1957 februárjában.
A közlekedési balesetek alakulása (1957. február).
Ausztria államosított iparának helyzete 1956-ban.
Rövid statisztikai hírek.

1957. ÉVI 4. SZÁM

A gazdasági helyzet.
A munkapiac 1957 márciusában.
Szerződészerű munkabérek 1955/56-ban.
Az átlagos heti munkaidő (1956 negyedik negyedében).

A népmozgalom előzetes adatai 1957 márciusában.
A fertőző megbetegedésekre vonatkozó előzetes adatok 1957 márciusában.

Az egészségügyi intézmények helyzete Ausztriában 1956-ban.

Az 1956. évi gyümölcszüret.
Az 1957. március 3-i sertésszámlálás.

A nagykereskedelmi árszint 1957 áprilisában.
A kiskereskedelmi árszint 1957 áprilisában.
Ausztria külkereskedelme 1957 márciusában.
A polgári légitforgalom 1957 márciusában.
Az idegenforgalom 1957 márciusában.
A dunai áruforgalom 1957 márciusában.
A nemzetközi áruforgalom 1956 negyedik negyedében.

Az új gépjárművek 1957 március havában.
A közlekedési balesetek alakulása 1957 márciusában.

A női foglalkozásokra előkészítő tanintézmények helyzete 1956/57-ben.

A technikai és ipari középiskolák az 1956/57 tanévben.

Az élelmiszercikkek mérlege Ausztriában.
Szárazmozgalmak 1956-ban.

Rövid statisztikai hírek.
Havi statisztikai adatok.

WIRTSCHAFT UND STATISTIK

A Német Szövetségi Köztársaság Statisztikai Hivatalának folyóirata

1957. ÉVI 4. SZÁM

Hogyan zavarják a rövidlejárátú gazdasági megfigyeléseket az évszakonkénti és az egyéb periódikus változások.

A mikrocenzus, mint új eszköz a társadalmi és gazdasági jelenségek vizsgálatánál.

A kisebb közigazgatási egységek vándorlási mérlege 1955-ben.

1955. évi bírósági adatok.

A szárazkók 1956-ban.

A mezőgazdasági üzemek, mint az üzemtulajdonosok és családtagjaik jövedelmi forrásai.

A sertésállomány 1957. március 4-én.
A részvénytársaságok mérlegei az 1955. üzleti évben.

Az ipari termelés 1957. márciusában.
Az építkezések 1957. januárjában és februárjában.
A Német Szövetségi Köztársaság és Nyugat-Berlin külkereskedelme 1957. márciusában és első negyedében.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelmi forgalma 1955-ben.

A községek beruházásai és kölcsönfelvételei az 1956. naptári évben.

Az árák 1957 március—áprilisban.

A munkásháztartások fogyasztása 1956-ban.

Havi statisztikai adatok.